

ГАМЛЕТ

ВІЛ ЇАМ ШЕКСПІР

Г А М Л Е Т

В І Л Ъ Я М Ш Е К С П І Р

*До 130-річчя від дня народження
професора Львівського національного
університету імені Івана Франка
Михайла Рудницького*

Г А М Л Е Т

В І Л Ъ Я М Ш Е К С П І Р

Трагічна історія
Гамлета – принца Данського

Трагедія на V дій

Переклад з англійської
Михайла Рудницького

2008

Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка

УДК 821.111–21 ШК7 Гамлет=161.2 Руд.: 792.2

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету культури і мистецтв ЛНУ ім. Івана Франка
Протокол № 44 від 26.06.08

Шекспір Вільям: Гамлет. *Переклад з англ.* – Львів, 2008. – 192 с.

Кафедра театрознавства та акторської майстерності факультету культури і мистецтв ЛНУ ім. Івана Франка доповнює українську перекладну шекспіріану, публікуючи невідомий досі і недавно віднайдений переклад трагедії “Гамлет”. Переклад здійснив 1943 р. Михайло Рудницький, професор Львівського університету ім. Івана Франка.

Ідея видання, наукова редакція: **Богдан Козак**

Переклад з англійської: **Михайло Рудницький**

Редактор: **Ніна Бічужа**

Дизайн та верстка: **Інна Шкльода**

ISBN 978-966-613-609-4

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2008

© Людмила Рудницька, 2008

© Анастасія Василик-Фурман, передмова, 2008

© Богдан Козак, післямова, 2008

ТРАГЕДІЯ В.ШЕКСПІРА “ГАМЛЕТ” У ПЕРЕКЛАДІ МИХАЙЛА РУДНИЦЬКОГО

Літературна спадщина Вільяма Шекспіра уже впродовж п'яти віків привертає увагу не лише читачів, а й дослідників та перекладачів. Зокрема, трагедія “Гамлет”, що її справедливо визнано одним із шедеврів світової драматургії, нараховує безліч перекладів різними мовами.

Українська Гамлетіана нараховує нині понад десяток повних перекладів цього твору, а якщо згадати усі здійснені версії – ненадруковані, втрачені, загублені у приватних архівах, то, безсумнівно, кількість їх приємно здивує поціновувачів творчості драматурга.

Завдяки ініціативі та наполегливим зусиллям кафедри театрознавства та акторської майстерності ЛНУ ім. Іван Франка 2003 р. вдалося віднайти переклад “Гамлета”, здійснений для першої в історії українського театру постанови трагедії 21 вересня 1943 р. на сцені Львівського оперного театру (ЛОТ). Цей переклад, який належить перу літературознавця, театрального критика проф. М. І. Рудницького, надруковано в театрознавчому журналі “Просценіум” (Львів, № 1-2(8-9)/2004), проте в тексті бракувало закінчення першої дії та фінальної сцени.

Прапрем'єра “Гамлета” у Львові мала велике значення для самоствердження національної театральної культури, а той факт, що саме переклад М. Рудницького увійшов в історію української Шекспіріани як текст першої сценічної постанови “Гамлета”, заслуговує на належну увагу й обґрунтовує ідею публікації його окремим виданням.

На початку 40-х років ХХ ст. теоретики перекладу (О. Фінкель, А. Федоров, К. Чуковський) висловлювали ідеї, сьогодні загальновідомі та загальноживані, щодо різножанрових відмінностей перекладів залежно від призначення тексту. Теоретичні принципи і критерії, які треба враховувати при перекладі для театру, не були достатньо випрацювані на той час. М. Рудницький розглядав це питання у своїх статтях та рецензіях ще в 20-х роках ХХ ст. Він наголошував, що головною особливістю перекладу для театру є подвійне призначення тексту, орієнтованого не так на читача, як на глядача. Ця характеристика передбачає специфічні вимоги: чіткість

та виразність висловлювання, лаконізм, легкі для артикуляції конструкції, індивідуалізація мови персонажів, сценічність мови, збереження стилістичних особливостей тексту. У випадку перекладу Шекспірових творів завдання ускладнювали ще й і особливості авторського стилю, серед яких яскрава та багата образність, часте використання різних пластів лексики, іронії, жартів, вправне обігрування слів на основі їх багатозначності, що є особливістю англійської мови, часті алузії на тогочасні події та персоналії. Те, що було популярним та доступним для пересічного глядача Єлизаветинської доби, не раз потребує коментарів та роз'яснення для сучасного реципієнта.

Трагедія В. Шекспіра “Гамлет” на сцені ЛОТу звучала особливо актуально. Й. Гірняк згадує у листі до І. Стещенко, від 9 липня 1971 р.: “Одним із завдань, яке я поставив перед собою у те люте врем'я – запрезентувати людину, яка вміщує в собі Бога, але відкидає світ, створений Богом. До того ж мені здавалося, що Гамлет конденсував у собі багато того, що через тодішні окупаційні обставини лежало під десятками печатками всяких обмежень та цензурних заборон. А виговоритись – ох, як хотілось!”¹ Режисер-постановник Й. Гірняк розумів, що починати приготування вистави слід лише за наявності відповідного перекладу. Відповідність перекладу означала пристосованість його до конкретних сценічних вимог.

Хоча на той час (1943) вже існували й були доступними переклади Ю. Федьковича, П. Куліша, М. Старицького, Юрія Клена, Л. Гребінки, В. Вера, проте режисер Й. Гірняк і художній керівник театру В. Блавацький замовили новий переклад М. Рудницькому, що переклав уже для ЛОТу “Хитру вдовичку” К. Гольдоні та “Ревізор” М. Гоголя.

Михайло Іванович Рудницький (7.І.1889 – 1.ІІ.1975) – надзвичайно цікава, значуща та непересічна постать у культурному житті Західної України ХХ ст. Діапазон його творчих зацікавлень вражає своєю масштабністю: громадський діяч, літературознавець, театрознавець, критик, редактор, письменник, журналіст, перекладач. Автор літературознавчих монографій “Між ідеєю та формою”(1932) та “Від Мирного до Хвильового”(1936), збірок віршів “Очі та уста”(1932), новел, нарисів, оповідань, мемуарів, член редакційної колегії та автор низки статей в першій Українській Загальній Енциклопедії, численних статей, театральних та кінорецензій, розсипаних по всіх західних часописах та журналах, яких у 20–30-х роках ХХ ст. було чимало в самій лише Галичині. Не було такої події в культурному житті Галичини (і не лише), яку б обминув увагою М. Рудницький. Як засвідчують дані бібліографічного покажчика “Чужомовне письменство на сторінках західноєвропейської періодици (1914–1939)”(загальна редакція О. М. Лучук та Т. В. Лучук, науковий редактор Р. П. Зорівчак), перекладна література,

¹ Ревуцький В. Нескорені березільці Йосип Гірняк і Олімпія Добровольська. – Нью-Йорк: “Слово”, 1985. – С.160.

друкована у львівській періодиці, посідала значне місце у культурному процесі того часу. Вражає також розмах перекладацьких зацікавлень, що охоплювали твори від австрійської до японської літератур. С. Захаркін у рецензії на це видання виокремлює доробок М. Рудницького, називаючи його “найпродуктивнішим галицьким перекладачем окресленого періоду”², адже саме він був автором найбільшої кількості перекладів, уміщених на сторінках галицької періодики.

Народився Михайло Іванович Рудницький в с. Підгайцях, на Тернопільщині в сім’ї нотаріуса Івана Рудницького³. Рід Рудницьких був знаний і поважаний в Галичині. Основоположником роду вважали о. Лева Рудницького, єпископа Луцького (XII ст.). Сім’я Рудницьких відома також такими іменами, як журналіст Іван Кедрин-Рудницький, музикант та музикознавець Антін Рудницький, політичний діяч, організатор жіночого руху, дипломат Мілена Рудницька, знаний історик Іван Лисяк-Рудницький. Безумовно, родинне оточення та культурна атмосфера Львова вплинули на розвиток естетичних поглядів та літературних уподобань Михайла Рудницького. Початкову освіту він здобув у Академічній українській гімназії Львова. З 1904 по 1907 р. продовжував навчання у Бережанській гімназії, про яку згадував: “Це було одне з найбільше поступових огнищ виховання в Галичині... там учителі та учні з гордістю показували парту, за якою колись сидів пробудник галицької літератури М. Шашкевич”⁴, де також вчилися М. Яцків, Б. Лепкий, С. Кричевський та ін.

У 1908 р. М. Рудницький вступає на історико-філологічний факультет Львівського університету, і відтоді починається його активна участь у культурному житті міста. Він стає членом літературного угруповання “Молода муза”, учасником дискусій у кав’ярні “Монополь” – місцем зібрань

² Захаркін С. Рец. на кн.: *Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914 – 1939): Бібліограф. покажчик*. Львів, 2003. // *Критика* – 2005. – Ч. 9 (95). – С.15.

³ Відомі дві автобіографічні довідки офіційного характеру – це “*Біографія Михайла Рудницького*” від 31 грудня 1918 р. та “*Curriculum vitae*” від 28 вересня 1922 р. Перший документ, завізований Ф. Сушицьким, слугував як посвідчення особи, у зв’язку з відсутністю оригіналів документів, при влаштуванні на роботу в Український Народний Університет у Києві. Другий – підготовлений М. Рудницьким як працівником Українського тасмного університету у Львові (1922–1925). У цих документах знаходимо відомості про автора та його діяльність у довоєнний період, про який немає інформації у жодній радянській довідковій літературі: адже цей період визнано “глибоко помилковим” у творчому житті письменника.

⁴ Рудницький М. *Перші враження / Письменники зблизька (Спогади)*. – Львів, 1958. – С. 9.

літераторів та митців, куди часто заходив І. Франко. На той час, поруч із першими поетичними пробами пера молодого автора, припадають і перші спроби перекладу; 1908 р. М. Рудницький одержав посаду у літературному відділі видавництва “Польська книгарня”, де працював до закінчення університету.

Значний вплив на формування світогляду молодого письменника та перекладача мали його подорожі Європою, де він поглиблював освіту. М. Рудницький закінчив школу гуманітарної освіти у Сорбонні (студіював французьку мову та літературу, філософію в *College de France* та *Ecole des Hautes Etudes Sociales*), слухав лекції провідних французьких учених того часу: А. Бергсона, Ж. Сореля та ін. Під час навчання у Франції М. Рудницький чимало зробив для поширення відомостей про українську культуру та літературу, започаткував франкомовні переклади творів В. Стефаника та М. Яцкова. Їх опубліковано в журналі “*Les mille nouvelles nouvelles*”, який виходив у Парижі та публікував французькою мовою десять найкращих новел світової літератури.

Університет М. Рудницький закінчив 1914 р. і за рекомендацією професора К. Студинського працював над дослідженням “Іван Франко як письменник і критик”, за яке згодом отримав звання доктора філософії⁵.

Під час окупації Львова російськими військами восени 1915 р. М. Рудницький переїхав до Києва, де мешкав до 1919 р. В Києві він познайомився з багатьма літераторами та діячами культури, зокрема, потоваришував з М. Зеровим. Мине багато років, і він згадає про те, що саме М. Зеров спонукав його ретельніше поставитись до своїх перекладів, зокрема до проблем римування. Те, що М. Зеров був для М. Рудницького авторитетом, неодноразово підтверджують рядки з його листів: “Ваш осуд для мене рішачучий”⁶, – читаємо у листі зі Львова.

У 1919 – 1922 рр. М. Рудницький вдруге подорожує Європою. Він налагоджує дружні стосунки з відомими діячами науки та культури: славістом А. Мазоном, письменником А. Моруа, насолоджується творчою атмосферою – відвідує численні вистави, зокрема і в *Old Vic Theatre*, художні вистав-

⁵ Розвідка належить до перших праць з франкознавства, і цим може бути цікавою і в наш час. М. Рудницький згадає, що консьльтувався щодо написання цієї розвідки з І. Франком, зокрема його цікавили питання: що слід виділити на перший план, який метод слід обрати при аналізі творів [14, с. 48]. Він згадував, що поділив своє дослідження за жанрами: “надав загальну характеристику поезії Франка, потім повістей, оповідань, п’єс, а потім критичної діяльності”, а також згадає про те, що найбільше його лякала велика кількість матеріалу [14, с. 48].

⁶ Лист М. Рудницького до М. Зерова від 28 вересня 1926 р. Відділ рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України. – Ф. XXXV, №. 596.

ки, ознайомлюється з новими літературними течіями. Водночас виконує обов'язки секретаря дипломатичної місії УНР. Голова цієї місії М. Тишкевич був ініціатором створення газети "France et Ukraine" (1920 – 1922) з метою поширення у Франції відомостей про Україну, її історію та культуру. Саме на сторінках цієї газети М. Рудницький систематично публікує статті про українське мистецтво, літературу, переклади, зокрема оприлюднює французькою "Спогади про Шевченка" П. Куліша. Цікавим фактом є співпраця з французьким поетом Ф. Мазаду (1863 – 1939) над перекладом окремих віршів Т. Шевченка.

Повернувшись до Львова (1922), сповнений ідей та творчих планів М. Рудницький зосередився на редакційній діяльності у літературно-критичних виданнях та періодиці, працював над літературними монографіями, один за одним виходили його переклади, зокрема у видавництві "Діло" (повість А. Доде "Маціцький. Історія одного дитвака" (1931), повість Е. Бронте "Буреверхи" – цей переклад заголовку М. Рудницькому порадив М. Зеров ("Wuthering Heights") (1933), збірку оповідань Б. д'Оревіля з промовистим заголовком "Чортиці" (1936), повість а. Прево "Історія невірної Manon Lescaut" (1939) та ін. У видавництві "Червона калина" 1933 р. вийшов український переклад М. Рудницького праці І. Боршака та Р. Мартеля "Іван Мазепа" (історична документальна повість) та перекладені твори, в канві яких використано сюжет про І. Мазепу. Саме М. Рудницький уперше переклав українською мовою перлини світової поезії, зокрема поетичну мініатюру В. Гете "Wandrer's Nachtlied" ("Über allen Gipfeln...", 1925), знаменитий вірш Р. Кіплінга "If" ("Якщо", 1936),⁷ "Chanson d'automne" ("Осіння пісня" П. Верлена, 1936), чимало віршів Ш. Бодлера – їх можна знайти на сторінках тогочасних періодичних видань. Такі цікаві факти історії художнього перекладу, як і діяльність М. Рудницького у цій ділянці були довгий час невідомими, зокрема через те, що більшість міжвоєнних часописів зберігались у спецфондах і не були доступними для дослідників.

У повоєнні роки М. Рудницькому довелося пережити багато принижень та докорів від радянської влади, найбільше як автору літературознавчих праць "Між ідеєю та формою" (1933) і "Від Мирного до Хвильового" (1936) – своєрідним західноукраїнським відповідником праці М. Зерова "Від Куліша до Винниченка" (1929). Це частково пояснює небажання автора згадувати про цей плідний етап своєї діяльності літературного критика, журналіста, поета, перекладача, театрознавця, насиченої бурхливими літературними дискусіями та спілкуванням із визначними особистостями. Спогади про ті роки залишаються глибоко в пам'яті М. Рудницького, який висловлюватиме їх у прийнятній на той час формі, у жанрі мемуарної белетристики.

⁷ Першим серед н'яти існуючих українських варіантів цього вірша вважався переклад С. Караванського, надрукований у журналі "Всесвіт" 1961 р.

Упродовж 40-х років М. Рудницький, якому важко було жити без “гамору видавництва”, співпрацює із редакцією журналу “Радянський Львів” (пізніше – “Жовтень”, тепер – “Дзвін”), згодом його публікації знаходимо на сторінках часописів “Вітчизна”, “Жовтень”, газет “Література та мистецтво”, “Вільна Україна” та ін., датованих 50–60 роками. У радянський період опубліковано шекспірознавчі статті “За повнокровного Шекспіра” (1955), “Таємниці Шекспіра” (1964), “До питань українських перекладів Шекспіра” (1965).

Від 1944 р. М. Рудницький очолював кафедру англійської мови та літератури в Львівському університеті імені І. Франка, до 1947 р. був деканом факультету іноземних мов. На жаль, у ті роки він практично не перекладав, а в літературних колах його знали як співавтора В. Беляєва – “творця” антиукраїнської збірки памфлетів “Під чужими прапорами” (1954), а також як засновника своєрідного жанру мемуарної белетристики (цикл спогадів “Письменники зблизька”). Сьогодні стає дедалі важче зрозуміти духовну атмосферу страху і приниження тих років, через яку доводилось проходити українській інтелігенції. Лише врахування усіх тих історичних факторів епохи певною мірою пояснює, чому М. Рудницький у шекспірознавчій праці “За повнокровного Шекспіра”, аналізуючи переклади драматурга, не згадає власного доробку у цій галузі, або вже в пізнішому листуванні заперечує більшість автобіографічних фактів з 30-х років. Та все ж залишатись “непоміченим” йому не вдалось. У 1946 та 1949 рр. йому довелось привселюдно розкаятися за довоєнну діяльність. Шекспірознавець Б. Князевський, науковий вихованець М. Рудницького, згадає засідання 1949 р, на яке “в обов’язковому порядку” зібралось в актовій залі Університету керівництво, викладачі, студенти, і професор М. Рудницький доповідав про свою освіту, про лекторів та наставників, серед яких А. Бергсон, Ж. Сорель, та про “підгнилий буржуазний світогляд”, помилкову діяльність попередніх років, за що глибоко вибачався та кається. Виголошено чимало різних доповідей, зокрема завідувача кафедри, декана факультету Воробійова, чия “оцінку” дослідження “Від Мирного до Хвильового” згодом часто цитували: “В эту бумагу нельзя было бы завернуть даже селёдку, потому что нормальные рабочие люди могли б отравиться”⁸. Проте, як відзначає очевидець, студенти дуже прихильно ставились до професора, підтримували його та з цікавістю відвідували всі його лекції. У досьє працівників Львівського університету, складеному спецслужбами 1951 р., читаємо: “На викладачів та студентів, що є в ідейно-політичному відношенні відсталими, проф. Рудницький має сильний вплив. Навколо нього гуртуються такі ж, як і він сам, нестійкі, ті, що не одержали твердого радянського гарту наукові

⁸ Михайло Рудницький. Спогади Б. М. Князевського. Запис зберігається в архіві автора.

працівники з місцевих кадрів”⁹. Не надто тепло згадували М. Рудницького і деякі українські колеги-літератори, головню через сумнозвісне співавторство з В. Беляєвим. Однак це не дає підстав забувати про вагомий доробок автора, зокрема його перекладацьку діяльність, яка є одним із знаків цілої літературно-культурної епохи не лише передвоєнного Львова, а й українського літературного процесу ХХ ст.

Окремою сторінкою перекладацької діяльності М. Рудницького була його праця над творчістю В. Шекспіра. Як людина глибокої ерудиції, він завжди цікавився театром, зокрема поставами п’єс Шекспіра, Ібсена, Метерлінка та ін. М. Рудницький згадував: “Гамлет” це була перша п’єса, яку я взагалі бачив у театрі, дев’ятилітньою дитиною, тут у Львові, в будинку давнього Скарбківського театру. Хоча я з її тексту мабуть нічого не розумів, вона залишила на мене таке сильне враження, що я не полишав жодної нагоди, щоб пізніше, коли де не будь її грали не подивитись на неї ще раз”¹⁰. Йому поталанило відвідати театр “Глобус”, бачити різні сценічні інтерпретації Шекспіра в оригіналі.

Бажання перекласти Шекспірового “Гамлета” з’явилося у М. Рудницького давно, а в листі до М. Зерова від 1 березня 1926 р. він висловив свою готовність це зробити: “З приємністю переклав би я згодом дещо для Вашої бібліотеки. Що би Ви сказали про “Мазепу” Байрона (а може вже є?), Шекспірівські сонети або навіть “Гамлета”?”¹¹.

1923 р. на сцені театру “Руська бесіда” у Львові відбулась прем’єра “Отелло” у перекладі М. Рудницького. Головним режисером був О. Загаров, вихованець Московського Художнього театру, учень К. Станіславського. В головних ролях виступали Отелло – О. Загаров, Яго – Й. Стадник, Дездемона – Н. Рубчаківна. При поставі “Отелло” дирекція театру звернулась до М. Рудницького, щоби перевірів і виправив існуючий переклад П. Куліша; згодом виявилось, що ставити без ґрунтовних змін трагедію – неможливо, тому М. Рудницький зробив новий переклад. Чому обрано саме М. Рудницького, частково відповідь знаходимо у рецензії на виставу: “На превеликий жаль, наші театральні переклади є здебільше ділом діячів сцени, або цілком випадкових людей, які звертаються до перекладу як до принагідного заробітку. Звісно, що такі переклади здійснені не з оригіналу, часто грішать неточністю та важкою мовою, не мають жодної літературної

⁹ *Культурне життя України (Західні землі). – Т. 1 (1939-1953). – К.: Наукова думка, 1995. – С. 502.*

¹⁰ *Із лекцій, прочитаних акторам під час приготування постанови Шекспірового “Гамлета” 1943 р. Рукопис зберігається в архіві М. Рудницького.*

¹¹ *Лист від М. Рудницького до М. Зерова від 1 березня 1926 р. Відділ рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України. – Ф. XXXV, №. 604.*

вартості.”¹² Зрозуміло, що для перекладів з Шекспіра, а ще для театральних вистав, потрібен був знавець не лише мови та епохи, але й театру. Не дивно, що звернулись саме до М. Рудницького, в його особі синтезувались знання філолога-шекспірознавця та театрознавця, який щойно повернувся з Європи – побувавши, звичайно, у Великобританії. Серед скарг рецензентів на те, що вистава тривала надто довго (понад чотири години), а сценічне оформлення та костюми були виконані недбало, знаходимо позитивні зауваження про переклад, його оцінили як “ясний та легкий для сприйняття.”¹³

М. Рудницький долучився до прем'єри “Гамлета” 1943 р. не лише як перекладач, а як шекспірознавець-текстолог. Він прочитав лекції театальному колективу, зупиняючись і на проблемі постанови, аналізуючи водночас інтерпретацію головних постатей трагедії, розглядаючи різні підходи до розуміння провідних її думок¹⁴.

М. Рудницький окреслив основні позиції, на які необхідно звертати пильну увагу, перекладаючи твори В. Шекспіра. Йдеться про подвійне призначення п'єси і про те, що мова перекладу мусить бути легкою для сприйняття, живою, зі збереженням важливих стилістичних засобів, притаманних стилю Шекспіра (гра слів, образність); перекладач мусить уникати буквалізмів; застосовувати компенсацію, коли переклад певних стилістичних засобів є неможливим; бути глибоко обізнаним, зокрема, у тексті.

Хронологічно праця над “Гамлетом” припадає на останній етап перекладацької діяльності М. Рудницького, присвяченої співпраці з театром. Відповідно в процесі роботи синтезувалось вміння поета, театрознавця і досвідченого перекладача, чий доробок містив різножанрові твори від поетичних мініатюр до філософської прози, що географічно охоплюють дванадцять літератур.

Бібліотека перекладача нараховує чимало шекспірознавчих джерел, серед них словники, зібрання творів драматурга в оригіналі та в різних перекладах (німецьких, французьких, польських, російських, українських), видання коментарів та досліджень.* Як основу перекладач використовував

¹² Кедрин М. Уільям Шекспір “Отельо”// Діло. – 1923. – Ч. 58. – 16 червня. – С. 3–4.

¹³ Кедрин М. Уільям Шекспір “Отельо”... С. 4.

¹⁴ Із лекцій, прочитаних акторам під час приготування постанови Шекспірового “Гамлета” 1943 р.

*У процесі роботи в архіві М. Рудницького досліджено рукописи чернеток та допоміжні джерела, думки перекладача, зафіксовані на сторінках оригіналу. За надану можливість працювати із рукописами автор висловлює глибоку вдячність дружині перекладача – Людмилі Володимирівні Рудницькій.

текст трагедії, виданий Е. Доденом 1909 р.¹⁵ Це видання містило крім тексту ще й деталізовані підрядкові пояснення окремих слів, фраз, прислів'їв, а також власних назв, авторських алюзій, дотепів, що допомагало ґрунтовно й правильно зрозуміти оригінал. М. Рудницький переклав увесь текст драми, дотримуючись такої ж системи поділу, як і в оригіналі. Він не ставив собі за мету досягти еквілінеарності, допускав незначні скорочення, особливо на синтаксичному рівні, заради чіткості та виразності думок. До тексту перекладу "Гамлета" 1943 р. М. Рудницький вдруге повернувся у 1956 р., коли Львівський драматичний театр ім. М. Заньковецької задекларував постанову "Гамлета" В.Шекспіра у сезоні 1957 р. Головні зміни з'явилися в лексичному плані, текст змінено з урахуванням нових правописних норм, а також допрацьовано певні неточності, проте керівництво театру відхилило цей текст, аргументуючи наявністю застарілих фраз. Зрозуміло, що причина полягала в іншому, адже перший варіант перекладу використано в постанові, яка відбулась під час фашистської окупації. Для постанови 1957 р. взято переклад В. Вера, в стилістичному та лексичному аспектах слабший від української інтерпретації М. Рудницького, зокрема коли йдеться про гру слів, що є особливою рисою Шекспірового мовлення.

Спробуємо охарактеризувати працю М. Рудницького з погляду досягнень та невдач. З-поміж інших існуючих українських варіантів цього твору версія М. Рудницького вирізняється цікавими моментами щодо перекладу важливої особливості авторського стилю, йдеться про гру слів (каламбур), без якої порушується цілість мовно-стилістичної картини оригіналу. М. Рудницький майстерно відтворює гру слів, зберігаючи ідею автора та уникаючи буквалізмів. Власне вдале відтворення Шекспірових дотепів, іронії, каламбурів можна віднести до основних характеристик цього перекладу. Особливо часто використовує В. Шекспір цей засіб у трагедії "Гамлет". Сама лишень багатоплановість тексту вже має каламбурний характер, адже все у трагедії приховує два значення: одне нібито зовсім просте, загальнозрозуміле, інше – скритий підтекст, натяк і те, на що натякається. Гра слів у "Гамлеті" – універсальний засіб спілкування, який необхідно зберегти у перекладі.

М. Рудницький вважав хибним намагання згладити або ж взагалі обминути Шекспірові жарти чи каламбури при перекладі українською мовою: "Перекладачі, бажаючи додержуватись сліпо оригіналу, або не зважаються шукати аналогічну гру слів у рідній мові, або під текстом дають виноску. Звичайно, жодних виносок сцена не признає і вони не можуть впровадити у веселий настрій навіть читача"¹⁶. На думку автора, припустимим є незна-

¹⁵ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet. – London: Methuen & Co. Ltd. – 1909. – 240 p.*

¹⁶ *Рудницький М. За повнокровного Шекспіра // Наукові записки Львівського Державного Університету ім. Івана Франка. Том XXX. Факультет іноземних мов, вип. 1. – Львів, 1955. – С. 8.*

чне відхилення від оригіналу з метою відтворення цього стилістичного засобу. Саме в цьому аспекті і розкрився потенціал перекладача: сучасники М. Рудницького відзначають власне цей його іронічний погляд на життя, в своїх розмовах він щедро сипав афоризмами, приказками, жартами та імпровізованими комічними віршиками, що так вдало передавали особливості того чи іншого об'єкту дискусії. Одним з його улюблених каламбурів щодо розуміння перекладу був вислів італійською мовою “traduttore – traditore” (перекладач – зрадник) в його українській версії “перекладач – перекрадач” або ж інший: “переклад як жінка, коли гарний – то невірний, і навпаки, як вірний – негарний.”

Показовою та важливою в експозиції твору є гра слів вже на початку трагедії, під час коронаційної сцени. Її значення безумовно перевищує функцію стилістичного засобу. Ці дві репліки характеризують ставлення та емоційний настрій двох головних контраверсійних персонажів – Гамлета та Клавдія. Тому важливо не лише відтворити гру слів у перекладі, а й правильно її акцентувати:

W. Shakespeare: King: And now my cousin Hamlet, and my son – / Ham.: A little more than kin, and less than kind./ King: Ho Why is it that the clouds still hang on you?/ Ham.: No It is so, my lord, I am too much in the sun.¹⁷

М. Рудницький (1943): Король: А ти, мій Гамлете, небоже й сину.../ Гамлет: не дуже син і небіж, не дай Боже!/ Король: Чому ти все ще ходиш в чорній хмарі?/ Гамлет: Бо в очі ріже сонце... від престолу (Варіант другий, 1956 р.: Бо світло все забрала Ваша Світлість)¹⁸.

Репліка Клавдія – now my cousin Hamlet and my son – містить додаткове імпліцитне значення – король неначе підбадьорює Гамлета, називаючи його сином, тобто вказує на те, що Гамлет – прямий спадкоємець корони. Проте Гамлет різко відкидає цю репліку, а разом з тим і задобрення Клавдія, вживаючи каламбур: A little more than kin, and less than kind, де слово kin вказує на сімейний зв'язок із королем, і саме цього факту Гамлет не приймає, різко його засуджуючи, адже йдеться про покvapний та кровозмісний шлюб його матері з братом батька. На запитання Клавдія, який все-таки не покидає наміру здобути прихильність племінника, Гамлет відповідає так само різко. Ця гра слів, побудована на омонімах son – sun, має глибше значення. Обігрування цих двох складових пронизує текст трагедії. За часів Шекспіра було прийнято порівнювати короля, членів королівської родини

¹⁷ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet. – London: Methuen & Co. Ltd. – 1909. – P. 17.*

¹⁸ *Вільям Шекспір. Гамлет. Трагедія на п'ять дій./ Пер. з англ. М. Рудницький. – Рукопис – Львів, 1943. – С. 10. Під час аналізу використано два варіанти рукописів перекладу 1943р. і 1956р., з урахуванням текстових правок та зауважень перекладача.*

із сонцем, а оскільки в англійській мові слова син і сонце є омонімічними, це дає змогу авторові майстерно провести паралель: син – сонце – король. Існує також інше тлумачення цієї гри слів, і М. Морозов пов'язує її з приказкою out of a heaven blessing into warm sun, (“з вогню та в полум'я” – прямий переклад) – потрапити у ще гірше становище.¹⁹

Багатим на каламбурні конструкції є епізод розмови гробокопів-блязнів. У Шекспіровій творчості постать блязня (гробокопа, у цьому випадку) мала особливу функцію. Вони висловлювали думки, актуальні на той час серед народу, торкалися болючих питань. В оригіналі каламбур базується на полісемії слова arms (руки, зброя, герб) Прямо передати цю гру слів у перекладі неможливо, адже семантична структура українського відповідника є іншою. Відтворити каламбур можна лише замінюючи компоненти, так, як робить М. Рудницький, використовуючи слово шляхтич та розділяючи його на похідні шлях і тичити.

W. Shakespeare: 1 Clo.: There is no ancient gentlemen but gardeners, ditchers and grave-makers;/ they hold up Adam's profession/2 Clo.: Was he a gentleman/1 Clo.: He was the first who ever bore arms./2 Clo.: Why, he had none./1 Clo.: What! Art a heathen? How dost thou understand the Scripture?The Scripture says, Adam digged; could dig without arms.²⁰

М. Рудницький (1943): 1-ий блязень: ...Нема стародавньої шляхти, ніж садівники і гробокопи: вони виводять свою професію від Адама./2-ий блязень: Хіба ж Адам був шляхтич./1-ий блязень: Він же перший у раю шлях тичив /2-ий блязень: То ти так розумієш Святе Письмо? / Письмо Святе каже “Адам копав”. А як копав, то і шлях тичив. Шляхтич, то такий, що тичить шлях./ А як же він міг копати без лопати? А чому всі герби виглядають як лопата?²¹

Згодом, у своїй статті “За повнокровного Шекспіра”²², присвяченій питанню перекладів та сценічного втілення Шекспірових творів, автор пропонує ще один можливий варіант відтворення цієї гри слів: “2-ий блязень: Хіба ж Адам був дворянином?/ 1-ий блязень: Звичайно, він же перший з усіх людей жив на дворі”²³

Особливо багатою на каламбури є мова Гамлета, коли він вдає божевільного. Фактично всі висловлювання та відповіді Гамлета є двоякими,

¹⁹ Морозов М. *Язык и стиль Шекспира // Статьи о Шекспире. – Москва: Художественная литература, 1964. – С.133.*

²⁰ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet....P. 187.*

²¹ *Вільям Шекспір. Гамлет. .../ Пер. З англ. М. Рудницький...С.137.*

²² *Рудницький М. За повнокровного Шекспіра (До питання інтерпретації драматургії Шекспіра в перекладах і на сцені) // Наук. зап. Львів. держ. ун-ту. – Львів, 1955.– Том 30. – Фак. іноз. мов. – Вип. 1.– С. 5 –19.*

²³ *Там само. – С.1.*

двозначними. Важливо відтворити цю зміну мови персонажа у перекладі. Наприклад, репліка Гамлета у розмові з Розенкранцом і Гільденстерном:

W. Shakespeare: Rosencr., Guilden: We will wait upon you. / Hamlet: No such matter: I will not sort you with the rest of my servants; / for to speak to you like an honest man / I am most dreadfully attended.²⁴

М. Рудницький (1943): Гільденстерн: Ми до ваших послуг./ Гамлет: Не треба послуг!/ Я не хочу ставити вас на рівні з іншими моїми доглядачами,/ бо щиро кажучи то мене доглядають так аж ніяково.²⁵

Цю іронічну двозначність компонента послуга, крім М. Рудницького, відповідно переклали лише Г. Кочур (1964): Розенкранц і Гільденстерн: Ми за вами зі своїми послугами./ Гамлет: Тільки не це! Я не хочу вас рівняти з усіма іншими слугами, / бо, правду кажучи, занадто пильно вже мене доглядають останнім часом²⁶ та Ю. Андрухович (2000): Обидва: Ми до Ваших послуг./ Гамлет: Тільки не це. Я не хотів би прирівняти вас до решти моїх слуг./ Деякі з них, відверто кажучи, вже й так мені чудово прислужилися.²⁷

До основних характеристик віднесемо і сценічність цього тексту, зумовлену відповідним перекладом ключових моментів твору, що особливо яскраво виражені в динаміці наростання почуттів, зокрема в монологах Гамлета. Безумовно, важливо передати правильно смислові та експресивні акценти, щоб дати акторові можливість вірно інтерпретувати цей текст. Наприклад, репліка Гамлета в кінці другої сцени першого акту, коли звучить одна з ключових метафор як визначення його світосприйняття, мотив цієї образної паралелі пронизує весь текст.

W. Shakespeare: Ham.: How weary, stale, flat, and unprofitable / Seem to me all the uses of the world! / Fie on't! O fie! 'tis an unweeded garden / That grows to seed.²⁸

У перекладі М. Рудницького цей образ відтворено чітко та експресивно:

Гамлет: Боже, які марні для мене, пренудні / І затхлі всі потреби цього світу/ Це сад неполеного бур'яну,/ Де лиш росте й панує дике зілля.²⁹

Експресивним є монолог Клавдія в момент розкаяння і молитви. Наведемо фрагмент характеристики світу, висловленої королем, що вражає актуальністю. Ставлення до світу Гамлета і Клавдія однаково негативне, незважаючи на те, що свої думки висловлюють два абсолютно протилежні персонажі:

W. Shakespeare: In this corrupted currents of this world / Offences may show

²⁴ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet....P. 75.*

²⁵ *Вільям Шекспір. Гамлет. .../ Пер. з англ. М. Рудницький...С.51.*

²⁶ *Шекспір В. Гамлет.../ Пер. Г. Кочур...С. 214.*

²⁷ *Шекспір В. Гамлет.../ Пер. Ю. Андрухович...С. 36.*

²⁸ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet....P. 21.*

²⁹ *Вільям Шекспір. Гамлет. .../ Пер. з англ. М. Рудницький...С.13.*

by justice, / And oft' its seen the wicked prize itself / Buys out the law; but 'tis not so above; / There is no shuffling; there, the action lies / In his true nature, and we ourselves compell'd / Even to the teeth and forehead of our faults / to give in evidence.³⁰

М. Рудницький влучно подає український еквівалент. Експресивність фрази є наслідком не лише використанням епітетів – перекладач вдається до алітерації на фонетичному рівні, а саме повтору приголосних з-ч, що додає дзвінкості виразу: Король: На цій гнилій землі золочена / Рука злочинця купить справедливість / І сам закон ганебною ціною, / Але не так там, вище: там нема / Крутіїств, там кожне діло є чим є, / І кожний мусить віч-на-віч з виною / Сказати правду просто в зуби їй.³¹ Перекладач часто використовував алітерацію – повтор на фонетичному, морфологічному, лексичному рівнях, з метою досягнення евфонічності звучання, наприклад: не шурхнула і мишка, чеше сиві коси, вітри вітрилам обдувають боки та ін. – прямий переклад.

Варто розглянути переклад М. Рудницького і в контексті відтворення авторського поетичного мовлення та багатой образності оригіналу. Основний виражальний засіб Шекспіра – слово. За допомогою художніх образів драматург апелює до уяви глядачів, значно розширює масштаби дії попри сценічні обмеження театрального майданчика. Важливо передати в перекладі як експресивні образи-символи, так незначні образні вкраплення, адже вони відіграють роль не лише стилістичної окраси, а є важливими для усного сприйняття твору. Яскравий приклад – алегорія ранку, що її вживає Горацио в кінці першої сцени:

W. Shakespeare: H.: But look, the morn in russet mantel clad / Walks o'er the dew of yon high eastward hill.³²

М. Рудницький: Г.: Та гляньте – ранок в багрянім плащі / Східним узбіччям сходить по росі.³³

Подібний фрагмент образного вкраплення, що позначає місце дії, знаходимо в словах Королеви, яка описує загибель Офелії.

W. Shakespeare: Queen: there is a willow grows aslant a brook, / That shows his hoar leaves in the glossy stream.³⁴

М. Рудницький створює не менш експресивний образ, близький для цільового реципієнта. Адже символ похиленої верби часто зустрічається в українському фольклорі. Вдало звучить і другий рядок, що відповідно доповнює заданий тон і своїм евфонічним звучанням, адже на фонетичному рівні чергування шиплячих відтворює шум вітру, що розвіває коси схиленої

³⁰ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet...P.134.*

³¹ *Вільям Шекспір. Гамлет. .../ Пер. з англ. М. Рудницький...С.93.*

³² *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet...P.13.*

³³ *Вільям Шекспір. Гамлет. .../ Пер. з англ. М. Рудницький...С.7.*

³⁴ *The works of W. Shakespeare. The tragedy of Hamlet...P.183.*

над потоком верби: Королева: Є над потоком схилена верба, / Що в срібнім плесі чеше сиві коси.³⁵

Запропоновані приклади – це лише окремі штрихи до характеристики перекладу М. Рудницького, основним досягненням якого є відтворення авторської гри слів та іронії, намагання передати сценічність та експресію в українському звучанні драми, зберегти рельєфність Шекспірових образів та індивідуалізацію мови персонажів. Звичайно, в цьому перекладі трапляються й недоліки та огріхи, серед яких – неточності, подекуди дослівний переклад образних висловлювань, в лексичному аспекті – запозичення, зокрема русизми. Однак цей переклад, посідає вагомe місце в історії українського художнього перекладу як текст першої постанови Шекспірового архітвору. У варіанті М. Рудницького цей твір теж здатний, як і оригінал, викликати відповідні емоції – спонукати читачів усміхнутись, широко переживати або ж замислитись над філософською глибиною тексту, що й передбачав автор. Можливо, у тих, хто ще мав нагоду слухати лекції та виступи М. Рудницького, окрім емоційного враження, твір викличе спогад, вималює в згадці портрет перекладача. Та головне, горгаючи сторінки цього видання, читач матиме змогу почути голос Шекспірового “Гамлета”, який уперше озвався зі сцени українською мовою.

“...Який чар великого твору людського духа! Що ж, що там – на дворі прекрасний час, наш життєвий час. Ми живемо тепер тим вічним, яке захоплювало всіх триста років тому, захоплює тепер і захоплюватиме та дивуватиме людство ще віками...”³⁶

Анастасія Василик-Фурман

³⁵ Вільям Шекспір. *Гамлет. .../ Пер. з англ. М. Рудницький... – С.134.*

³⁶ *Гамлет на українській сцені. Гамлет, трагедія на 5 дій, 18 картин Вільяма Шекспіра. Переклад М. Рудницького. Постановка реж. Йосипа Гірняка. Прем'єра 21 вересня 1943 р. – Львів, 1943. – С.24.*

Г А М Л Е Т

ДІЙОВІ ОСОБИ

ГАМЛЕТ – син попереднього і небіж теперішнього короля

КЛАВДІЙ – данський король

ПОЛОНІЙ – канцлер

ГОРАЦІО – друг Гамлета

ЛАЕРТ – син Полонія

ВОЛЬТИМАНД

КОРНЕЛІЙ

РОЗЕНКРАНЦ

ГІЛЬДЕНСТЕРН

ОСРІК

} придворні

ДВОРЯНИН

СВЯЩЕНИК

МАРЦЕЛ

БЕРНАРДО

} офіцери

ФРАНЦІСКО – вояк

РЕЙНАЛЬДО – служник Полонія

АКТОРИ

ДВА БЛАЗНІ-ГРОБОКОПИ

ФОРТИНБРАС – норвезький принц

КАПІТАН

АНГЛІЙСЬКІ ПОСЛИ

ГЕРТРУДА – данська королева, мати Гамлета

ОФЕЛІЯ – дочка Полонія

Вельможі, дами, офіцери, моряки, вістунни

та двірські люди

ПРИВИД батька Гамлета

ДІЯ I

Місце дії: Данія

Сцена I

*Ельсинор. Майданчик перед замком.
Франціско на варті. Входить Бернардо*

БЕРНАРДО. Хто там?
ФРАНЦІСКО. Ти сам раніш скажи і знак подай.
БЕРНАРДО. Нехай живе король!
ФРАНЦІСКО. Бернардо?
БЕРНАРДО. Він.

ФРАНЦІСКО. Приходиш точно у свою годину.
БЕРНАРДО. Вже північ б'є; іди, лягай, Франціско.
ФРАНЦІСКО. Спасибі, що змінив мене, бо холод
Лютий, аж млоїть під серцем.
БЕРНАРДО. На варті тихо?

ФРАНЦІСКО. Не шурхнула й мишка.
БЕРНАРДО. Ну, на добраніч.
А як моїх заступників побачиш,
Горація й Марцела, хай спішаться.
ФРАНЦІСКО. Здається, йдуть. Гей, хто там? Стій!

Входять Гораціо і Марцел.

ГОРАЦІО. Країни друзі.
МАРЦЕЛ. Й короля підданці.
ФРАНЦІСКО. Добраніч вам.
МАРЦЕЛ. Бувай здоров, друзяко.
Хто на черзі?
ФРАНЦІСКО. Мене змінив Бернардо!
Добраніч (*Виходить*).
МАРЦЕЛ. Гей, Бернардо!
БЕРНАРДО. Я – ось тут,
А там – Гораціо?
ГОРАЦІО. Щось ніби він.
БЕРНАРДО. Привіт, Гораціо. Вітай і ти, Марцеле.
МАРЦЕЛ. Воно з'являлось знов цієї ночі?
БЕРНАРДО. Нічого я не бачив.
МАРЦЕЛ. Горацій каже, що це все з уяви
Й не хоче няти віри мареву,
Яке ми двічі бачили. Тому
Я запросив його сюди на варту.
Щоб сам ствердив,
як з'явиться мара,
Чи бачим добре, й щоб озвався до неї.
ГОРАЦІО. Пусте. Не прийде.
БЕРНАРДО. Сядьте на хвилину.
Я нападу ще раз на ваші вуха,
Що укріпились муром проти правди,
Яку ми бачили дві ночі.
ГОРАЦІО. Добре,
БЕРНАРДО. Сідаймо і послухаймо Бернардо.
В минулу ніч,
Коли на захід від “Полярної”
Пройшла свій шлях, і блисла зірка там,

Де сяє і тепер, Марцел і я,
Коли на вежі дзвін ударив раз...

Входить Привид.

МАРЦЕЛ. Цить! Зупинись!
Глянь, знов воно надходить.
БЕРНАРДО. Точнісінько небіжчик наш король.
МАРЦЕЛ. Горац, ти знаєш мову книг, – промов.
БЕРНАРДО. Чим не король? Лиш добре придивись.
ГОРАЦЮ. Так, дуже схожий; чудно мені і страшно.
БЕРНАРДО. Немов жде слова.
МАРЦЕЛ. Обізвись, Гораціо.
ГОРАЦЮ. Ти хто, що смієш походжати
В такій порі та у воєнній зброї
Покійника, ще й данського царя?
В ім'я небес тебе зову, промов!
МАРЦЕЛ. Образився.
БЕРНАРДО. Дивись, відходить геть.
ГОРАЦЮ. Стій! Обізвись! В ім'я небес, промов!

Привид відходить.

МАРЦЕЛ. Пішов, не хоче відповісти.
БЕРНАРДО. Ну, що ж, Гораціо? Тремтиш і зблід?
Чи це таки щось більше, ніж уява?
Що думаєш про це?
ГОРАЦЮ. Йй-Богу, сам я не пойняв би віри,
Якби наявно тут не перевірів
На власні очі.
МАРЦЕЛ. Чим він не король?
ГОРАЦЮ. Мов ти на себе схожий.
Така ж уся була на ньому зброя,
Коли з норвежцем гордим воював;

Так насупивсь, коли в гнівнім зударі
Шпурнув він ляхом із саней на лід.
Це дивна річ.

МАРЦЕЛ. Так двічі вже в примарній він годині
Пройшов повз нас воєнною ходою.

ГОРАЦЮ. Як підійти до цього, я не знаю,
Та ширше взявши: це віщує нам
Якесь розладдя дивне у державі.

МАРЦЕЛ. Тепер сідаймо і скажіть, хто знає,
Навіщо ці суворі й пильні варти
Щоніч турбують наших громадян?
Навіщо ллють щодня гарматну мідь
І крам воєнний звозять з чужини?
Чому для теслів при суднах зрівняли
Неділю з буднем? Чим це пахне все,
Коли наш час, задиханий від праці,
Запряг в ярмо із днем упоруч ніч;
Хто скаже, що це значить?

ГОРАЦЮ.

Я. Принаймні

Така є чутка. Фортинбрас норвезький,
Чванько, був викликав на заздрий герць
Отого нашого володаря,
Якого тінь з'явилась перед нами.
Король хоробрий наш, в усьому світі
Сміливістю славетний, переміг
І Фортинбраса вбив; за договором,
У згоді з честю і законом, край
Увесь мав відійти до переможця.
І наш король заклав з своїх земель
Подібну пайку, що у спадщині
До Фортинбраса перейшла б, якби
Він переміг; як за умовою
Його земля припала б Гамлетові.
Тепер же Фортинбраса син палкий, гарячий,

Мов той непереварений метал, –
Зібрав з окраїн покидьків за харч
На одчайдушне діло. Ціль його
– Як це наш уряд добре розуміє –
Відвоювати збройною рукою
Батьківські землі. Ось причина вся –
На мою думку – наших готувань
І наших варт, і справжнє джерело
Такого поспіху і метушні в країні.

БЕРНАРДО.

По-моєму, оце ж і є причина.
І через те між вартою снується
Недобра тінь у зброї – наш король,
Що був і є причиною цих воєн.

ГОРАЦІО.

Не раз стебло затьмить зір розуму.
У Римі, в місті слави й перемог,
У дні, як впасти мав могутній Юлій,
Всі труни спорожніли і мерці
У саванах по вулицях кричали.
Криваві роси, вогнехвості зорі,
На сонці – плями і вогке світило,
Яке державою Нептуна править,
Померкло хворе, мов у судний день.
Таких предтеч загрозливих подій,
Провісників, що сповіщають долю,
Пролог з сумною звісткою кінця –
Земля і небо спільно посилають
Країні нашій.

Привид повертається.

Тихіше. Гляньте: він вернувся знову.
Хай громи б'ють, я зупиню його.
Стій, Привиде! Коли ти маєш мову
Чи тільки голос, то промов до мене.

Коли тобі чимсь можна допомогти,
Тобі на спокій, а собі на щастя,
Промов до мене!
Коли ти знаєш майбуття країни
І як від неї відхилити лихо,
Промов до мене!
Коли ти скарб награвив за життя
І скрив його глибоко десь в землі,
За що твій дух покутує на світі,
(*Співає півень*).
Скажи, не йди, промов. Спини його,
Марцелє!

МАРЦЕЛ.

Чи вдарити його цим топірцем?

ГОРАЦЮ.

Бий, як не спиниться.

БЕРНАРДО.

Він тут!

ГОРАЦЮ.

Він тут!

Привид зникає.

МАРЦЕЛ.

Вже зник!

Його повагу ми образили

Лише самою спробою насильства;

Бо ж він несхопний, мов оте повітря;

Й удари наші – злобна лють і глум.

БЕРНАРДО.

Хотів озватись, та задерся півень.

ГОРАЦЮ.

І дух здригнувсь, немов від присуду

Злочинець. Кажуть: ранковий сурмач –

Як півня звуть – горлянки гострим звуком

Денного бога будить, і тоді,

З вогню, з води, з повітря чи з землі

Нечистий дух-приблуда утікає

У захист свій; а скільки в цьому правди,

На це ми мали тут наочний доказ.

МАРЦЕЛ.

Він зник на перший півня крик.

Розказують: коли надходить ніч
Різдва Христового, цей птах
Світанкових огнів співа всю ніч;
Повір'я є, що в час той жоден дух
До нас прийти не сміє і що ночі
Стають цілющі, всі планети добрі,
Всі відьми й чари тратять свою силу
– Такий це час святий, благословенний.

ГОРАЦІО.

Я теж так чув і йму почасти віру.
Та гляньте: ранок в багрянім плащі
Східним узбіччям сходить по росі.
Покиньмо варту; раджу сповістити
Про все це принца Гамлета. Клянусь,
Що дух, для нас німий, дасть відповідь
Йому. Чи згодні ви про все сказати
По щирости, як каже обов'язок?

МАРЦЕЛ.

Так зробимо, а я скажу вам, де
Його знайти самого нині вранці.

Сцена II

*Парадна зала в замку. Сурми. Входять: Король,
Королева, Гамлет, Полоній, Лаерт, Вольтиманд,
Корнелій. Вельможі і двірські.*

КОРОЛЬ.

Який ще свіжий спогад смерти брата,
Нам дорогого Гамлета! Здалось би
В серцях носити біль, державу всю
Вгорнути смутку хмарою! Проте
Природу людську переважає розум.
З жалем ми згадуєм його, все ж мудрість
Нагадує вагу і власних справ.

КОРОЛЬ.

Немає й сумніву. Щасливої дороги.

Виходять Вольтиманд і Корнелій.

А в тебе що нового, мій Лаерте?
Ти мав якесь прохання... в чому річ?
Коли воно розумне – твій король
Почує голос твій. Чого бажаєш?
Мої бажання йдуть твоїм назустріч.
Не може бути думка ближча серцю,
Рука вірніша спрагненим устам,
Ніж наш престол твому батькові.
Чого ж ти прагнеш?

ЛАЕРТ.

Ваша світлосте,
Дозвольте знов до Франції вернутись.
Я звідтіля приїхав добровільно
З поклоном на коронаційний день,
Та нині, щиро признаюсь, думками
Туди я лину. Тож благаю в Вас
Пробачення і дозволу на виїзд.

КОРОЛЬ.
ПОЛОНІЙ.

А згода батька? Що Полоній каже?
Він, Пане, так настирливо ламав
Мої вагання, що я врешті мусив
Печать своєї згоди приложити.
Дозвольте, прошу, їхати йому.

КОРОЛЬ.

Що ж? З добрим вітром!
Ти – Лаерте – вільний.
Використовуй по вподобі час.
(Лаерт відходить).

ГАМЛЕТ *(убік)*.

А ти, мій Гамлет, небоже і сину...

КОРОЛЬ.

Не дуже син і небіж, не дай Боже!
Чому ти все ще ходиш в чорній хмарі?

ГАМЛЕТ.

Бо в очі ріже сонце...від престолу.

КОРОЛЕВА.

О сину мій, скинь колір цей нічний,

Привітно глянь на свого короля.
Чого ж очима з-під важких повік
Шукати вічно батька у труні?
Це суцця правда, все живе – померти мусить,
Щоб від природи в вічність перейти.

ГАМЛЕТ.
КОРОЛЕВА.

О, так, це суцця правда.
Чому ж тепер
Це все тобі нараз здається дивним?

ГАМЛЕТ.

Здається, пані? Ні; здається – не мені.
Не цей чорний плащ, кохана мамо,
Не прибрана в жалобі чорнота,
Не у зітханнях стримуваний віддих,
Не самі очі, змінені в струмки,
Не вираз сам прибитого обличчя,
Не настрій, вигляд, болю прояви
Мене відкрити можуть... Бо “здається” –
Це всім доступні дії, форми гри,
Мов та на мені смутку поволока!
А те, що в серці, – сховане для ока.

КОРОЛЬ.

Це гарна риса, Гамлете, похвально,
Що сплачуєш синівський довг жалобі,
Та знаєш сам,
твій батько втратив батька
І дід – свого, а той, що був живий,
Як добрий син, тужив за ним до часу.
Та сумувати повсякчас – безбожно,
Запеклий жаль – не мужній;

свідчить він

Про кволе серце, непостійний ум,
Про поверховий, первісний світогляд.
Коли відомо, що так мусить бути,
Що це звичайне явище життя,
Чого ж його собі до серця брати,
Бунтуючись? Це перед небом гріх,

Зневага розуму, покійника й природи,
Де наче нитка в'ється смерть батьків,
Де перший і останній труп нам каже:
“Так мусить бути”. Просимо: ти смутком
Об землю кинь, за батька нас прийми,
Щоб бачив світ, що ти престолові
З усіх найближчий, що люблю тебе,
Мов свого сина найніжніший батько.
А намір твій у Віттенберг вернутись
Для студій – нам далекий і чужий.
Прохаємо, лишися з нами тут,
Під теплим нашим зором, як найперший
Наш вельможа, наш родич і наш син.
Чи надаремне просить тебе мати?

КОРОЛЕВА.

Лишайся, сину, в Віттенберг не їдь.

ГАМЛЕТ.

Послухаю тебе в усьому, паніматко.

КОРОЛЬ.

Яка приємна й щира відповідь.

Живи у Данії, як ми. *(До Королеви).*

Ходімо, Пані.

Ця добра, чемна згода Гамлета
Втішає серце. На честь її нехай
За кожним данським тостом залуна
Гармата попід хмари; небеса
Земним громам хай відгукнуться. Йдемо.

Виходять усі, крім Гамлета.

ГАМЛЕТ.

Якби це надто, надто тверде тіло
Могло текти, росою танути!
Якби Творця Найвищого закон
Не суперечив самогубству! Боже,
Які марні для мене, пренудні
І затхлі всі потреби цього світу!
Це сад неполеного бур'яну,

Де лиш росте й панує дике зілля.
До цього докотилось? Тьфу, ганьба!
Два місяці, як вмер, нема і двох...
Король на увесь ріст; теперішній
При ньому – сатир при Аполлоні.
А маму як кохав! Її лице
Від леготу беріг. О земле, небо!
Чи мушу мати пам'ять? Так горнулась
Вона до нього, наче б від питва
Зростала спрага. Місяць! Геть думки.
О непостійність! Твоє наймення: жінка.
Короткий місяць; навіть черевики
Не стерлись ті, в яких ішла в сльозах
За трупом, мов Ніоба. Як? Вона?
О, Боже! і тварина без душі
Тужила б довше... Взяти шлюб із дядьком,
Що має в собі з свого брата стільки,
Що я з Геракла. Ледве один місяць...
Ще не обсохла сіль облудних сліз,
Ще спухлі плями не зійшли з повік,
А вийшла заміж! Нечестивий поспіх!
Так швидко бігти в сороміцьке ложе!
Нема й не може бути тут добра.
Хоч рвись на кусні, серце, а мовчи!

Входять Горацію, Марцел і Бернардо.

ГОРАЦІО.

Привіт вам, принце.

Тішусь, що вас бачу

ГАМЛЕТ.

Горацію? Чи себе не пізнаю?

ГОРАЦІО.

Той сам, мій принце – вірний ваш слуга.

ГАМЛЕТ.

Дозволь слугу на друга проміняти.

Що привело тебе із Віттенбергу?

А це Марцел?

МАРЦЕЛ.
ГАМЛЕТ.

До послуг.

Добрий вечір.

(До Гораціо).

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Що ж привело тебе сюди, скажи?
Мій нахил до безділля, принце.
І ворог твій такого не сказав би,
Я ж власних вух не зможу ошукати,
Щоб проти тебе стали свідками.
Ти ж не бездільник, знаю. Ну, яке
Ти можеш мати діло в Ельсінорі?
Ми навчимо тебе тут тільки – пити.

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

На похорони батька Вашого...
Ти не жартуй, мій друже; на весілля
Моєї мами – ти хотів сказати.

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Воно, поправді, йшло одне за одним.
Ощадність, брате. З поминок пішли
Холодні страви на бенкет весільний.
Любіше з клятим ворогом у рай,
Аніж такого дочекатись дня!
Мій батько...так і бачу свого батька.

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Де, принце?

В дзеркалі уяви.

ГОРАЦІО.

Я знав його колись;

король насправжній.

ГАМЛЕТ.

Він був людина. Як куди не глянеш,
А вже такого не знайду другого.

ГОРАЦІО.

Мені здається, принце, що я бачив
Його цієї ночі.

ГАМЛЕТ.

Що? Кого?

ГОРАЦІО.

Короля – батька вашого.

ГАМЛЕТ.

Короля? батька?

ГОРАЦІО.

Дивуєтесь? Хвилиночку терпцю,
Послухайте, поки не розкажу

При цих дворянах двох,
наочних свідках двох,
Усього дива.

ГАМЛЕТ. Розкажи, молю.

ГОРАЦІО. Бернардо і Марцел, вартуючи
Два дні з черги, як північ пусткою
Пустині налягла, побачили
Ось що: якась у повній зброї постать,
Неначе батька вашого, повз них
Проходить тричі повагом, велично,
На відстань жезла, а вони стоять
Тремкі, неначе студень, задубілі,
Без слова. Тайну цю страшну вони
Довірили мені, і я пішов
На третю ніч на варту з ними. Справді:
У час той самий, в вигляді такому
Все справдилось до слова, достеменно.
З'явився привид. Я ж батька добре знав:
Дві мої руки не так подібні.

ГАМЛЕТ. А де ж було це?

На вартовім майдані.

МАРЦЕЛ.

Ви не промовили до нього?

ГАМЛЕТ.

ГОРАЦІО.

Принце,

Я говорив, а він мовчав. Лиш раз
Здалось мені, що голову підвів
І рух зробив, немов хотів озватись,
Але в ту ж мить закукурікав півень
На повний голос, і воно прожогом
Метнулось, зникло.

ГАМЛЕТ.

Дуже дивна річ.

ГОРАЦІО.

Така це правда, як живу, мій принце,
І ми вважали за свій обов'язок
Вас повідомити.

ГАМЛЕТ. Я чую, чую... Це мене хвилює,
Ви знов вартуете сьогодні?

МАРЦЕЛ,
БЕРНАРДО. Так.

ГАМЛЕТ. У зброї був, як кажете?

МАРЦЕЛ,
БЕРНАРДО. У зброї.

ГАМЛЕТ. Від голови до стіп?

МАРЦЕЛ,
БЕРНАРДО. Від голови...

ГАМЛЕТ. Так ви не бачили його обличчя?

ГОРАЦЮ. Ні, бачили; забрало мав відкрите.

ГАМЛЕТ. А чи дививсь похмуро?

ГОРАЦЮ. Більш сумовито, ніж сердито.

ГАМЛЕТ. Блідий, червоний?

ГОРАЦЮ. О, блідий страшенно.

ГАМЛЕТ. Свій зір вп'ялив у вас?

ГОРАЦЮ. Ввесь час.

ГАМЛЕТ. Чому мене там з вами не було!

ГОРАЦЮ. Вас жах пройняв би...

ГАМЛЕТ. Вірю, зовсім вірю.
Пробув він довго?

ГОРАЦЮ. Злічити б можна і до ста спокійно.

МАРЦЕЛ,
БЕРНАРДО. Ні, довше, довше.

ГОРАЦЮ. Не як я був з вами.

ГАМЛЕТ. А борода посивіла?

ГОРАЦЮ. Така,
Як за життя: чорнява і сріблиста.

ГАМЛЕТ. Піду на варту з вами; може, знову
Покажеться.

ГОРАЦЮ. Я ручусь, що прийде.

ГАМЛЕТ. Якщо воно шанобний візьме вид

Мойого батька – я до нього звернусь,
Хоча б мене за слово поглинула
Пекельна прірва. Ви ж, коли мовчали
Про з'яву цю, будь ласка, помовчіть
Надалі. Кращий розум, ніж язик.
За це вам буду вдячний. Прощайте.
Прийду до вас більш-менше опівночі
Прямо туди.

ВСІ.

Покірні слуги, принце.

ГАМЛЕТ.

І щирі друзі – як я ваш. Прощайте.

Виходять усі, крім Гамлета.

Дух батька в зброї! Тут щось негаразд.
Тхне подлістю. Якби скоріше ніч.
Ні, не спішися, серце. Подлих діл
Не зможе скрити жодна з земних сил.

Виходить.

Сцена III

Кімната в домі Полонія. Входять Лаерт і Офелія.

ЛАЕРТ.

Мої всі речі на судні. Прощай,
Сестричко. При сприятливій погоді
І, як нагода буде, не лінуйсь,
Дай звістку.

ОФЕЛІЯ.

Моєш в цьому сумніватись?

ЛАЕРТ.

А Гамлета ласкаве залицяння
Вважай за модний тон, за легку гру,
За ранкову фіялку – запашну,

Скороминущу, свіжу і слабку.
Це запах і солодощі хвилини –
Не більш.

ОФЕЛІЯ.

Нічого більше?

ЛАЕРТ.

Не вважай

За більше щось.

Ми всі, мов храм, ростем:
Крім глини – тіла і пруживих м'язів
Посеред стін народжується дух
І вверх іде. Тепер тебе він, може,
Кохає й чесних намірів його
Не сплямить фальш.
Одначе – стережись.
Як зважим Гамлета величину –
Він не своєї волі пан, а тільки
Свого роду вищого – підданець.
Не може він, як прості громадяни,
Про себе дбати. Рішенням своїм
Він важить спокій і добро держави.
У виборі своїм він мусить на увагу
Узяти голос і потреби тіла,
Якому він є голова. Отож,
Коли він каже, що тебе кохає –
Твій розум може вірити йому,
Лише поскільки його вчинки йдуть
У парі з вийнятковим його станом;
Тут важить голос данських громадян.
Тож зваж, як легко честь пропасти може,
Не піддавайсь музиці його слів,
Не згуби серця непорочний скарб,
Не дай вогнем його спокус здобути!
Будь сторожка, Офеліє кохана,
Будь сторожка, тримайся осторонь
Отруйних стріл свого почуття.

Дівча скромненьке марнотратним стало,
Як місяцю відкрило свою вроду.
Навіть чеснота не мине обмови.
Ще діти провесни не вбрались у бруньки,
А вже черв'як їх корінь нишком точить.
Найзрадливіші подуви падуть
З росою свіжих молодечих ранків.
Вважай: найбільший ворог юних літ –
Це юність; страх – найкращий її щит.

ОФЕЛІЯ.

Я цю науку в серці запишу,
Мов вірне гасло. Тільки не роби,
Мій братчику, мов той чернець облудний,
Що іншим вказує тернистий шлях
До неба, сам же чхає на поради,
Обравши стежку легких насолод,
Безжурної розпусти.

ЛАЕРТ.

Ні, не бійся.

Я забарився. Бачу – батько йде.

Входить Полоній.

ПОЛОНІЙ.

Благословенний двічі – вдвоє щасний;
Яка нагода вдруге попрощатись!
Ще тут, Лаерте? Сором! Відпливай!
Вітри вітрилам обдувають боки.
На тебе ждуть там. Ну, благословлю.

Кладе руки на голову Лаерта.

Ще на дорогу декілька порад.
Не довіряй думок ти язикові,
Ні необдумані думки ділам.
Сходись з людьми, та легко не братайся.
Як перевіриш друзів, то прикуй їх
До свого серця обручами з криці,

Та не брудни долоні з ким попало,
Не заходи у сварку, а зайшов –
Хай тебе вдруге ворог не зачепить.
Сам прислухайсь до поглядів усіх,
Та кожному не виявляй свого.
Свій одяг допасовуй до кишені:
Вдягайся добре, пишно, не кумедно,
Бо часто цінять з вигляду людей.
У Франції все вище товариство
У моді тонкий проявляє смак.
Не позичай ні іншим, ні від інших,
Бо часто втратиш позичку і друга.
Хто позичає, той оцадність нищить.
Передусім: будь вірний сам собі,
За цим вже прийде – наче ніч за днем –
Що доховаєш вірности теж іншим.
Прийми ці ради і благословення.

ЛАЕРТ.

ПОЛОНІЙ.

ЛАЕРТ.

З низьким поклоном, батьку мій і пане.
Час кличе; йди, тебе чекають слуги.
Прощай, Офеліє, і пам'ятай
Мої слова.

ОФЕЛІЯ.

На сто замків замкнула я їх в пам'ять,
І ключ від них єдиний маєш ти.

ЛАЕРТ.

Прощайте. (*Виходить*).

ПОЛОНІЙ.

Офеліє, що він сказав тобі?

ОФЕЛІЯ.

От щось таке про принца Гамлета.

ПОЛОНІЙ.

До речі, добре нагадала:

Я чув, що від якогось часу принц
З тобою ходить і що ти приймаєш
Його у себе легко та свobodно.

Якщо це правда – так попереджали
Мене дискретно – то сказати мушу,
Що ти собі не уявляєш ясно,
Що личить честі і моїй дочці.

Що є між вами? Правду всю скажи.
ОФЕЛІЯ. Він кілька раз признання мені склав
Симпатії своєї.
ПОЛОНІЙ. Симпатії? Пхе! Кажеш, як зелене
Якесь дівча, сліпе на небезпеку!
Ти віриш в ті...ну, як їх там, признання?
ОФЕЛІЯ. Що думати, мій тату, я не знаю.
ПОЛОНІЙ. Що думати? Що ти – мала дитина,
Коли признання, ще й не золоті,
Признала золотом. Хитреньке слово
“Признання”. Ти признай свою ціну,
А то мене за дурня світ признає.
ОФЕЛІЯ. Він, тату, про любов мені казав
У найчеснішій формі.
ПОЛОНІЙ. Ти звеш це формою? Що далі, далі?
ОФЕЛІЯ. І підкріпив усі свої слова
Присягами, на небо клявся, тату.
ПОЛОНІЙ. Сорок ловити на таку полову.
Як кров палає полум'ям, тоді
Стає і серце язикате. Дочко!
В цих спалахах більш блиску, ніж тепла:
Засяють обіцянкою і згаснуть.
Не вір, що то вогонь. Надалі будь
Скупіша на дівочі зустрічі,
Подорожи собою, не спіши
На кожний поклик. Добре пам'ятай,
Що Гамлет молодий, його припона
Вільніша, ніж твоя. Коротко, доню:
– Не вір його присягам. Це звідниці,
Побожно прибрані, це висланці
Нечистих намірів, що мовою
Святою легше зводять нас. Попросту
Не хочу – раз назавжди – щоб дозвілля
Своє ти марнувала на пусті

Розмови і на зустрічі із принцом.
Це мій наказ. Вважай! Іди до себе!
Я слухаюсь, мій батечку.

ОФЕЛІЯ.

Виходять.

Сцена IV

Майданчик перед замком.

Входять Гамлет, Гораціо і Марцел.

ГАМЛЕТ. Повітря аж кусає, холоднеча.
ГОРАЦІО. Мороз пронизує наскрізь.
ГАМЛЕТ. Котра година?
ГОРАЦІО. Мабуть, близько північ.
МАРЦЕЛ. Ні, вже пробила.
ГОРАЦІО. Я й не чув. Як так, то недалекий
Вже час, коли звичайно
ходить привид.

Звуки сурми і гарматні постріли за сценою.

А це що, принце?
ГАМЛЕТ. Король не спить, сьогодні бенкетує,
У вихиляси йде під хорівід,
Як тільки чашу з рейнським вихиляє,
Рев сурм і тулумбасів сповіщає
Про тост його.
ГОРАЦІО. Такий є звичай?
ГАМЛЕТ. Так, такий завівся.
На погляд мій, хоч я вродився тут
І звик до рідного, чесніше звичай цей

Відкинути, ніж берегти його.
На схід і захід всі нас знеславляють
За обважнілі голови й гульню,
П'яницями, свиньми нас прозивають.
Цей нахил з наших добрих поривань
Висмоктує всю життєздатну кров.
Так і буває з кожним з нас, людей:
Якась природна хиба, вроджена,
– Людина тут не винна, бо ж ніхто
Не вибирає, де і як родитись! –
Одна прикмета, що зросла надмірно,
Нараз рве греблі й башти розуму;
Одніська звичка, що звернула вбік
Від прийнятих пристойних форм – рішає
Про те, що нас з одним пророком,
З тавром природи, з променем випадку,
З прикметами, немов сама чеснота,
– Хоч би ми безліч мали тих прикмет! –
Судитимуть загально лиш за цей
Один недолік. Зло краплиною
Гризького сумніву перегризе
Найкраще тіло.

Входить Привид.

ГОРАЦЮ.
ГАМЛЕТ.

Гляньте, принце: йде.
Святі небесні сили, крийте нас!
Чи ти блаженний чи проклятий дух,
Чи неба подих, чи дихання пекла,
Чи нам прихильний, чи ворожий нам,
В таку таємну вбрався ти подобу,
Що я промовити до тебе мушу:
Королю данський, Гамлете, мій батьку!
Розвій вагання і скажи: чому

Твої кістки хрещені скинули
Свій саван? Чому гробниця, де ти спав,
Крізь пащу мармуру важенну
Тебе відглинула на світ? Що значить,
Що ти труп, ще й в панцирі, переміняєш
Чар місячної ночі в гидь, а ми
В ярмі природи блазні – тремтимо,
Коли думки зустрінуть незбагненне?
Скажи, для чого? Нащо? Що робити?

Привид манить Гамлета.

ГОРАЦІО. Він вам кивнув іти слідом за ним –
Так, ніби щось довірити бажає
Лиш вам одному.

МАРЦЕЛ. Гляньте, як ласкаво
Дає вам знак оддалік відійти.
Та ви не йдіть за ним.

ГОРАЦІО. О ні, нізащо!

ГАМЛЕТ. Не хоче тут озватись, з ним піду.

ГОРАЦІО. Не треба, принце.

ГАМЛЕТ. Страшно вам чого?
Життя моє не варта навіть шпильки.

А що він може вдіяти душі,
Коли вона безсмертна, як він сам?
Знов знак дає; я мушу йти за ним.

ГОРАЦІО. А що, як звабить вас кудись на воду,
Як виведе на скелі дикий шпиль,
Що понад морем знявся кручею,
Там прибереться за якусь потвору,
В вас вирве владу розуму найвищу
І в безум кине? Принце, зважте це.
Само те місце діє так на мозок,
Що хто спогляне в глибоченну глиб

І під собою вчує рев безодні,
Той божеволіє з одчаю.

ГАМЛЕТ.

Кличе.

Іди, я за тобою йду.

МАРЦЕЛ.

Ні, не підете, принце!

ГАМЛЕТ.

Руки геть!

ГОРАЦІО.

Послухайтеся, не йдіть.

ГАМЛЕТ.

Мій фатум кличе,

Слабенькі нерви м'язами стають,

Я весь міцний,

немов немейський лев.

Привид манить.

Він далі зве. Пустіть мене,

Виривається від них.

Клянусь,

Той трупом стане, хто мене зупинить.

Кажу вам, геть! Іди, я за тобою!

Виходять Гамлет і Привид.

ГОРАЦІО.

Він у гарячці – зовсім непритомний.

МАРЦЕЛ.

Ходім за ним, не слухаймо його.

ГОРАЦІО.

Ходім мерщій. До чого все це йде?

МАРЦЕЛ.

В державі данській щось трухлявим тхне.

ГОРАЦІО.

Усе в руках небес.

МАРЦЕЛ.

Ходім за ним.

Виходять.

Сцена V

Інша частина майданчика.

Входять Привид і Гамлет.

ГАМЛЕТ. Куди мене ведеш? Я далі не піду.

ПРИВИД Так слухай.

ГАМЛЕТ. Слухаю.

ПРИВИД. Надходить час,

Коли вернутись мушу в полум'я

Сірчаних мук.

ГАМЛЕТ. О бідний духу мій!

ПРИВИД. Ти не жалій мене, а вислухай.

ГАМЛЕТ. Кажі. Мій обов'язок слухати.

ПРИВИД. Ще і помститься, як почувеш все.

ГАМЛЕТ. Як?

ПРИВИД. Я дух твого батька, дух,

Приречений тинятися по ночах,

А вдень сидіти тихо на вогні,

Аж поки всі земні мої гріхи

Не вигорять. Якби я право мав

Всі таємниці в'язня виявляти,

Тоді найслабший звук мій твою душу

Переорав би, заморозив кров,

Мов зорі, очі вирвав би з орбіт,

Розплів би вітром кучері твої,

Усторч наїжив би твій кожний волос,

Мов голки на сердитім дикобразі.

Та не для вух із крові й тіла ця

Із того світу тайна. Слухай, слухай,

Якщо ти батька доброго кохав...

ГАМЛЕТ. О Боже!

ПРИВИД. Помстись за дике, люте душогубство!

ГАМЛЕТ. Як? За душогубство?!

ПРИВИД. Усяке вбивство – підле, та оце
Препідле, люте, ще і спотворіле.

ГАМЛЕТ. Кажі мерщій, щоб я на крилах легких,
Мов зліт думок, немов палкий порив
Помчав до помсти.

ПРИВИД. Ти дозрів до неї.
Хоч ти охляв би, мов той млявий квіт
На берегах летейської води,
Прокинешся. Послухай, Гамлете:
Сказали всім, що у саді, де спав я,
Нараз мене гадюка укусила.
Таку брехню про смерть мою пустили
По Данії. Та любий сину, знай:
Гадюка, що вкусила твого батька,
Його корону носить.

ГАМЛЕТ. Прочуття
Моє, яке ти віще! Це мій дядько!

ПРИВИД. Так, цей злочинний чужоложний звір
Пекельним хистом зради спокусив,
Здалось, найневиннішу королеву.
О кляті, стократ кляті хист і міць,
Що вміють так ганебно спокушати!
Ох, яке, мій сину, це падіння!
Ох, як упасти можна, Гамлете!
Від мене, від кохання, рівного
Святим словам присяги шлюбної,
В обійми впасти жебрака – такий
Він бідний був на вроджені прикмети
Зі мною поруч!
Нічим чесноти не здобуде гріх,
Хоч і вбереться у надземну постать.
Зате розпусник, з янголом побравшись,
Небесне ложе перекине в бруд,

В гидотну похить.
Та цить! Вже чую свіжий подих ранку.
Скажу коротко. Спав я пополудні
В садку, як звук, і в той спокійний час
Твій дядько крадькома ввійшов і влив
У раковини мого вуха сік
Отруйної блекоти. Цей екстракт,
Ворожий людській крові, залива,
Немов нестримна ртуть, усі шляхи
І брами тіла, наче кислота,
Що капне в молоко, зсідає кров.
Зі мною так було. В одніську мить
Мое здорове тіло вкрили струпи.
Так братова рука ограбила
Мене у сні з життя, з корони, з жінки,
В цвіту моїх гріхів відрізала,
Мов галузь, і післала на той світ
Без найсвятіших тайн, без сповіді,
З гріхами й хибами моїми усіма.
Який це жах, о жах, о жах який!
Якщо ти муж, ти цього не стерпи!
Опочивальня данських королів
Лігвом розпусти чужоложним!
Коли ж на діло зважишся, не плям
Душі поганими думками проти
Своєї матері. Лиши її
Сумлінню, небу, колючкам докорів,
Що будуть гризти й підгризати груди.
Тепер прощай! Світляк віщує ранок,
Вже зблід його неогрівливий вогник.
Прощай, прощай! За мене пам'ятай!

Відходить.

ГАМЛЕТ. Небесні сили! Земле! Ще кого
Взивати? Пекло? Тьму! Ох, серце, серце,
Ти витримай. Ви ж, м'язні, не охляньте,
Мене гартуйте. Пам'ятать тебе?
О, буду, бідний духу, поки пам'ять
Сидітиме в оцій розбитій кулі.
Так, зі сторінок пам'яті своєї
Зітру звичайні й теплі всі згадки,
Всі книжні приписи, всі образи
Минулого, весь досвід юних літ;
Лише єдина заповідь твоя
Залишиться у книзі мого мозку,
Не змішана з нічим низьким, приземним.
Клянуся небом! О зрадлива жінко!
О усміхнений прихвосне, падлюко!
Де мій записник? Так, щоб не забути,
Що усміх – “Усміх може в парі йти
З нечесністю, принаймні в Данії”.
Ну, дядьку, ти вже тут.
Тепер до гасла,
Воно звучить: “Прощай, прощай,
За мене пам'ятай!” Я присягнув.

МАРЦЕЛ,
ГОРАЦІО (*за сценою*). Гей, принце!
МАРЦЕЛ (*за сценою*). Де ви?
ГОРАЦІО. Сохрани Вас, Боже.
ГАМЛЕТ. Аміль.
ГОРАЦІО (*за сценою*). Агей, мій принце, го-го-го!
ГАМЛЕТ. Агей, соколе, прилітай сюди.

Входять Гораціо і Марцел.

МАРЦЕЛ. Що трапилось?
ГОРАЦІО. Які новини?

ГАМЛЕТ. Предивні.
ГОРАЦІО. Розкажіть нам.
ГАМЛЕТ. Ні, не могу.
Ви зрадите.
ГОРАЦІО. Не я, клянусь.
МАРЦЕЛ. Не я.
ГАМЛЕТ. Що скажете... Хто б погадав коли...
Та це у тайні?
ГОРАЦІО,
МАРЦЕЛ. Так, ми присягнем.
ГАМЛЕТ. Вся Данія не має більшого
Падлюки, ніж ...найбільшого.
ГОРАЦІО. Не треба нам аж духів з того світу,
Щоб щось таке почути.
ГАМЛЕТ. Правда, правда...
Тому без дальших зайвих міркувань
Підемо, дружні потиснувши руки
Куди кого зве діло та бажання.
Авжеж, без діл і без бажань нема
Людини... Отже, й я – людина скромна,
Піду молитися.
ГОРАЦІО. Говорите безладно й дивно, принце.
ГАМЛЕТ. О, вибачте, коли я вас вразив.
ГОРАЦІО. Немає в цьому жодної образи.
ГАМЛЕТ. Є вражені і діло враже, ні?
А привид той, повірте – чесний дух.
Свою ж цікавість, що було зі мною
І духом, стримайте. Тепер же ви
Освічені, і воїни, і друзі,
Вволіть моє прохання.
ГОРАЦІО. Яке, мій принце? Ми – готові.
ГАМЛЕТ. Мовчіть про все, що бачили в цю ніч.
ГОРАЦІО,
МАРЦЕЛ. Не скажемо.

ГАМЛЕТ. Клянiться.
ГОРАЦЮ. Не скажу.
МАРЦЕЛ. I я теж нi, на правду.
ГАМЛЕТ. На цей меч.
МАРЦЕЛ. Ми присягли вже, принце.
ГАМЛЕТ. Не на меч.
ПРИВИД (*унизу*). Присягнiть!
ГАМЛЕТ. Ага, це ти сказав? Ти тут, мiй друже?
Ви чуєте, що гiсть той з льоху каже?
Давайте згоду!
ГОРАЦЮ. Пропонуйте клятву.
ГАМЛЕТ. Про те, що ви тут бачили – мовчати,
Моїм мечем клянiться.
ПРИВИД (*унизу*). Поклянiться.
ГАМЛЕТ. Він тут i скрiзь.
Змiнити треба мiсце.
Ходiть сюди, панове.
На меч мiй руки вашi покладiть:
Не скажете нiколи те, що чули?
Мечем клянiться.
ПРИВИД (*унизу*). Поклянiться.
ГАМЛЕТ. Святi слова! Як швидко ти працюєш,
Пiдземний землемире! Вiдiйдiм.
ГОРАЦЮ. О дивний гiсть! Яка це дивна нiч!
ГАМЛЕТ. Прийми ж його, як гостя, щиро на нiч.
Бiльш явищ є на небi та землi,
Нiж мрiяли фiлософи коли.
Ходiть сюди.
Ви перед Богом тут ще раз клянiться:
Як дивовижно я не поводився б
Або ж ховавсь за чудернацький настрiй,
Клянiться, що, побачивши мене,
Нiколи ви руками, головою,
Нi фразами двозначними “Го-го”.

“Ми знаєм”,
“Ми могли б сказати дещо”,
“Як би ми захотіли”, “Є такі...”
Ні будь чим іншим не виявите ви,
Що ближче щось про мене вам відомо.
Хай Божа воля так вам допоможе.
Кляніться.

ПРИВИД (*унизу*) Кляніться.

ГАМЛЕТ. Спочинь, спочинь, ти невгамовний духу!
Панове!
В вас усе моє довір'я.
А все чим зможе виявити вам
Невдаха Гамлет дружбу і любов,
Прийде в свій час.
Тепер вертайтесь разом,
Одне вас прошу: – З пальцем на устах.
Зірвався світ з крючка. Який проклін,
Що я вродився, щоб тримався він!
Ходімо разом.

Виходять.

Кінець I дії.

Бо як це той самий, то я чував,
Що він бешкетник і сякий-такий”...
І тут уже обмазуй, скільки влізе,
Лиш стережись,
щоб чести йому не сплямив,
А так згадай про гулянки, пустоти –
Грішки звичайні – невідступних друзів
Сводоби й юності.

РЕЙНАЛЬДО.
ПОЛОНІЙ.

Як картографство.

Еге ж: пияцтво, лайка, сварка, бійки,
Розпушта – далі вже не йди.

РЕЙНАЛЬДО.
ПОЛОНІЙ.

Це ж його безчестити могло б.
О ні, як все розложиш відповідно.
Його болотом надто не обляпуй,
Що не гальмує похотей своїх...
Я так не думав. Ти його грішки
Малюй лише, як прояви свободи,
Як спалахи й пориви необачні,
Як крові дико-невгамовний гін,
Природний стан.

РЕЙНАЛЬДО.
ПОЛОНІЙ.

А все ж...але ж, мій пане...
Навіщо маєш це робити?

РЕЙНАЛЬДО.

Так,

ПОЛОНІЙ.

Хотів би знати...

Добре, скажу. Ціль
По-моєму дотепна, не схибне!
Ти наклепи на мого сина кинеш,
Мов кілька плямок на мереживо,
І зваж:
Той, якого за язик потягнеш,
Як тільки раз доглянув в юнака
Гріхи, тобою перелічені,
За звичаєм краю чи звичкою
Своєю, відповідь тобі: “Мій пане”,
“Добродію” чи “друзе”...

РЕЙНАЛЬДО.
ПОЛОНІЙ.

Розумію.

А потім він... ага!

Ну що таке я хотів сказати?...

На чому я спинився?

РЕЙНАЛЬДО.
ПОЛОНІЙ.

І відповідь: “добродію” чи “друже”...

Ага, і врешті відповідь: “Я знаю

Отого пана, я зустрів його

На днях чи вчора, з тим і з тим,

і справді

Лупив він в карти, вкрай налигався,

Зчинив бешкет на гроші, мабуть, навіть

Заліз у дім розпусти, у бордель”,

Або таке щось інше відповідь.

Дивись тепер:

Ти правду вудкою брехні спіймав.

Оттак ми, люди з розумом і хитрі,

Підходимо крючками, і крутими

Стежками ми на простий

шлях виходим.

Так ти, йдучи за радою моєю,

Знайдеш мого сина. Зрозумів?

РЕЙНАЛЬДО.
ПОЛОНІЙ.

Так, пане мій.

РЕЙНАЛЬДО.

Ну, з Богом, їдь здоровий.

ПОЛОНІЙ.

Прощавайте!

РЕЙНАЛЬДО.

І сам підглянь всі нахили його.

ПОЛОНІЙ.

Підгляну, пане.

РЕЙНАЛЬДО.

І хай вправляється в музиці.

ПОЛОНІЙ.

Добре.

Бувай!

Рейнальдо виходить, входить Офелія.

ПОЛОНІЙ.
ОФЕЛІЯ.

Що ж там, Офеліє? В чім річ?

О тату, тату! Я так налякалась!

ПОЛОНІЙ. Чого? Чому? Мій Боже!
ОФЕЛІЯ. Я шила, тату, у своїй кімнаті,
Коли ввійшов принц Гамлет. Десь забув
Свій капелюх, розхристаний, брудні
Панчохи звисли по самі кістки,
Блідий, немов сорочка, і трусивсь,
Колінами б'ючи, і так дививсь,
Якби втікав з самого пекла, щоб
Розказать про його жах... і станув...
ПОЛОНІЙ. Закоханий у тобі збожеволів?
ОФЕЛІЯ. Не знаю, та боюсь, що так.
ПОЛОНІЙ. Сказав що?
ОФЕЛІЯ. Він нижче ліктя враз мене схопив.
Стиснувши міцно, потім одійшов
На довжину руки, і другу руку
Підніс до брів; вдивлявся в моє лице,
Немов хотів його відрисувати.
Стояв так довго, врешті потрусив
Легенько мої пальці, кивнув
Трикратно головою вверх і вниз,
І так глибоко, жалібно зітхнув,
Мов із грудей віддав останній стогін.
А потім відпустив мене, пішов
У напрямку дверей,
Шукаючи дороги без очей,
Бо все їх світло спрямував на мене.
ПОЛОНІЙ. Ходи зі мною; йдем до короля,
Так виглядає справжній шал кохання.
У ньому спить самознищальна міць,
І він веде до одчайдушних вчинків,
Як кожна пристрасть, що захопить нас
У свій полон. Я спочуваю з ним:
Чи, може, ти його вразила чим?
ОФЕЛІЯ. Ні, тату, тільки, як ви наказали,

Його листів приймати не хотіла.
Ні зустрічей.

ПОЛОНІЙ.

Від цього втратив розум.

На жаль, я не поставився уважніше
До почувань його. Гадав: жартма
Тебе так зводить. Кляте недовір'я!
Ми всі на старість, надто недовірні,
Заходимо за розум, так самісько,
Як в юності, коли ми легковірні.
Ходім; король повинен знати все.
Кохання затаїти – це, звичайно,
Нещастя більше, ніж розкрити тайну.

Сцена II

*Палата в замку. Входять Король, Королева,
Розенкранц, Гільденстерн і вельможі.*

КОРОЛЬ.

Вітайте, Розенкранце й Гільденстерне!
Опріч бажання бачитися з вами,
Потреба помочі від вас була
Причиною, чому раптово так
Ми викликали вас. Ви чули вже
Про Гамлета метаморфозу. Так
Називаю це тому, що зовнішньо
І внутрішньо він зовсім не той став.
Що інше, опріч батькової смерти,
Могло його із розуму звести –
Я й не збагну. Прошу, щоб ви обидва,
Що виховались з ним від ранніх літ,
І знаєте його дитячі звички,
На якийсь час лишилися при дворі,

Втягли його у ваше товариство,
Вернули до розваг, а вже при цьому
Підглянули, що так його гнітить;
На біль відкритий може лік знайдеться.
КОРОЛЕВА. Син часто згадував про вас, мілорди,
Й немає в світі ближчих його серцю –
Я певна – ніж ви два. Як ваша ласка
Свій час пожертвувати трохи нам,
За вашу чемність і відвідини
– З якими стільки зв'язуєм надій –
Ви рахувати можете на вдячність
Насправді королівську.

РОЗЕНКРАНЦ. Наш король
І королева – наші владарі,
Свої бажання можуть передати
Не як прохання, а наказ.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Покірно
Обидва ми схиляємось до послуг,
Ждучи наказів.

КОРОЛЬ. Ми вдячні, Розенкранце й Гільденстерне.
КОРОЛЕВА. Спасибі, Гільденстерне й Розенкранце.
Будь ласка, ви відвідайте негайно
Мойого сина, що змінився увесь.
Гей! Цих панів до принца проведіть.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Дай, Боже, щоб самі ми й наші спроби
Йому в пригоді стали.

КОРОЛЕВА. Дай, амінь!

*Виходять Розенкранц, Гільденстерн і деякі вельможі.
Входить Полоній.*

ПОЛОНІЙ. Владарю мій! З Норвегії посли
Щасливо повернулись.

КОРОЛЬ. Новини в тебе – як у батька добрі діти.

ПОЛОНІЙ. Чи справді, пане мій? Повір мені,
За обов'язок дбаю, як за душу,
В обличчі Бога й мого короля.
І ось гадаю – а як помиляюсь,
То мозок мій поплутав всі нитки
З клубка політики! – що я знайшов
Причину справжню Гамлета безумства.

КОРОЛЬ. Кажі, кажі, горю з цікавості.

ПОЛОНІЙ. Прийміть послів спочатку, бо мої
Звістки – десерт,
прийдуть на сам кінець.

КОРОЛЬ. Зроби їм честь, введи їх сам сюди.

Полоній виходить.

Гертрудо, він говорить, що відкрив,
Де джерело розладдя твого сина.

КОРОЛЕВА. Я певна, що причина лиш одна:
Це батька смерть
і наш покvapний шлюб.

Повертається Полоній з Вольтимандом і Корнелієм.

Вітайте, любі друзі. Вольтиманде,
Що ж шле нам брат-король з Норвегії?
НИЗЬКИЙ ПОКЛІН І ДЯКУ ЗА ПРИВІТ.

Він з перших ваших слів заборонив
Збирати військо небожу своєму.
КОРОЛЬ ГАДАВ: воно йде проти Польщі,
А виявилось справді – проти Вас,
Величносте. Король, обурений,
Що взяли так на глум його хворобу,
Безсилля й вік,
приборкав Фортинбраса,

А цей присягу склав ніколи більш
Не підносити зброї проти Вас,
Величносте. Захоплений король
Пообіцяв йому три тисячі
Корон у рік і дозвіл дав піти
Походом проти Польщі. Цим листом
(*передає лист*)

Він просить вас те військо пропустити
У ваші землі за порукою
З'ясованих тут забезпек і прав.

КОРОЛЬ.

Я цілком згоден. В більш пригожий час
Ми прочитаємо листа, всю справу
Розглянемо і відповідь дамо.
А поки що подяка за ваш труд.
Ідіть спічніть, вночі побенкетуєм.
Ви наші гості!

(*Вольтиманд і Корнелій виходять*).

ПОЛОНІЙ.

Добре пішло діло.

Королю мій і королево пані!

Що володар, а що таке підданий,

Чому день – день, ніч – ніч,

чому час – час,

Не роз'ясниш, протратиш

день, ніч, час.

А що коротка думка – це душа,

А балакучість – це прикраса тіла,

Скажу коротко: Ваш шляхетний син

Є божевільний. З'ясувати ж, в чому

Є божевілля, було б божевіллям.

КОРОЛЕВА.

Більш змісту, менше гарних слів.

ПОЛОНІЙ.

Клянуся, пані, гарних слів не знаю.

Та правда те, що божевільний він.

І правда, що аж – жаль і жаль,

що – правда,

Смішна гра слів! та цур їй! Просто:
Це божевілля приймаємо за факт.
Яку ж причину має цей афект,
Сказав би я точніше: цей дефект,
Бо цей афект “дефектний”

без причин не є.

Так є воно, і справи стан такий,

Лиш зважте:

Дочку я маю; маю, бо моя.
Таку слухняну, що передала
Мені оце послухайте й судіть.

(Читає):

“Ідоліві душі моєї небесній і пречудові-
шій Офелії. “Пречудовішій” – невдат-
ний вислів, кепський, це такий не-
вдатний вислів, що... Але слухайте
далі *(читає)*: “Її прегарним білим гру-
денятам ці рядки...”

Чи це від Гамлета до неї?

Хвилиночку, достойна; все скажу.

(Читає).

“Не вір у зорі, що горять в огні,
Не вір у сонце зрання,
Не вір у правду, різну від брехні,
Та вір в моє кохання.

Ох, дорога Офеліє, біда мені з ритмом.
Я не вивчив мистецтва, як відмірювати
свої зітхання, але що я кохаю тебе най-
ніжніше, о моя найніжніша, в це повір.
Прощавай. Твій назавжди, моя Най-
дорожча Пані, поки цей цілий механізм
буде моєю власністю – Гамлет”.

Оце дала мені дочка слухняна

І навіть більше: розповіла все –

КОРОЛЕВА.
ПОЛОНІЙ.

КОРОЛЬ. Про залицяння, де, коли і як.
ТА ЯК ВОНА ЙОГО ЛЮБОВ ПРИЙМАЛА?
ПОЛОНІЙ. Який про мене погляд ваш, королю?
КОРОЛЬ. Що ти людина чесна та шановна.
ПОЛОНІЙ. Я хочу це довір'я виправдати.
БО ЩО СКАЗАЛИ Б ВИ, ПОБАЧИВШИ
КОХАННЯ ПЕРШИЙ БЛИСК, ЯК Я ПОБАЧИВ,
І ЗАЗНАЧУ, ЩО ШВИДШЕ, НІЖ ДОЧКА
МЕНІ ПРИЗНАЛАСЬ...ЩО СКАЗАЛИ Б ВИ
КОРОЛЮ ПАНЕ Й КОРОЛЕВО ПАНІ?
МОВЛЯВ: я стіл, стіна, і що вдаю
Німого та сліпого, що дивлюсь
На любовці крізь пальці, що сказали б...
Ні, я попросту панночку настановив:
“Принц Гамлет – королевиц, не для тебе,
Пропаща справа”... Тут я наказав їй
Покласти край відвідинам його
І не приймати дарів ні листів.
Вона з порад моїх цих скористалась,
Ну, що й казати! А він, відштовхнутий,
Попає у сум, утратив апетит,
А далі сон, і сили, бистроту
Ума, і щораз нижче-нижче впав
У божевілля, що лютує в ньому
На наш загальний жаль.
КОРОЛЬ. Що ти на це?
КОРОЛЕВА. Це зовсім імовірно.
ПОЛОНІЙ. Хай скаже хто – чи де коли бувало –
Щоб я сказав “це так”, а випало
Інакше?
КОРОЛЬ. Ні, я сам не чув таке
ПОЛОНІЙ. Якщо воно не так, даю оце
(показує на свою голову і плече).

ПОЛОНІЙ.

ГАМЛЕТ.

Чиста правда, принце.

Бо коли навіть сонце – така божественна сила – може цілувати падло і плодити у здохлій собаці черви, то... Чи ви маєте дочку?

ПОЛОНІЙ.

ГАМЛЕТ.

Маю, принце.

То не дозволяй їй проходжуватися на сонці. Від нього все сходить, а воно заходить.

Якби так твоя дочка нараз зайшла...

ПОЛОНІЙ.

Що ви хочете цим сказати? *(до себе)* Весь час завертає до моєї дочки. А спочатку таки не впізнав мене; сказав, що я – рибалка. Ого, далеко він зайшов, далеко. Поправді і я, коли був молодим, намучився чимало через такі любовні безвихідні становища. Ще з ним порозмовляю. – Що ви читаєте, принце?

ГАМЛЕТ.

Слова, слова, слова.

ПОЛОНІЙ.

А про що вони говорять, принце?

ГАМЛЕТ.

Хто з ким?

ПОЛОНІЙ.

Я питаю про те, що ви читаєте.

ГАМЛЕТ.

Наклепи, добродію. Цей язикатий сатирик пише тут, що у старих людей сиві бороди, що їх обличчя у зморшках, що з очей капає їм густа смола і клей, наче із старих слив; він каже, що розум у них переливається від його недостачі, і ноги похитуються. Всьому цьому, добродію, я глибоко і твердо вірю, але вважаю, що нечесно таке виписувати. От і ви, добродію, були б такі старі,

як я, якби вмiли, як рак, iти вперед назадгузь.

ПОЛОНIЙ (*до себе*). Хоч це i божевiлля, але послiдовне. Чи не маєте ви, принце, вже досить цього повітря?

ГАМЛЕТ. I чи я не волiв би грiб?

ПОЛОНIЙ. А справдi, там нема повітря. (*До себе*) Якi гострi деякi його вiдповiдi. Божевiлля має часом такi щасливі хвилини, якi не трапляються нi при розумi, нi при здоров'ю. Я залишу його i пiдготую йому несподiвану зустрiч з мою дочкою. Вельмишановний принце, дозвольте вiддати вам поклин.

ГАМЛЕТ. I я вiддаю його, бо нiчого так охотно не вiддав би вам, хiба за винятком мого життя, мого життя, життя!

ПОЛОНIЙ. Бувайте здоровi, принце.

ГАМЛЕТ. Ох, якi нуднi старi дурнi!

Входять Розенкранц i Гiльденстерн.

ПОЛОНIЙ. Ви шукаєте принца Гамлета? Він тут.

РОЗЕНКРАНЦ (*до Полонiя*). Спасибi вам.

ГIЛЬДЕНСТЕРН. Вельмишановний принце.

РОЗЕНКРАНЦ. Найдорожчий принце.

ГАМЛЕТ. Мої найкращi, любi друзi! Як ся маєш, Гiльденстерне? А ти, Розенкранце? Як же ви, хлопцi, живете обоє?

РОЗЕНКРАНЦ. От як усi сiрi сини землi.

ГIЛЬДЕНСТЕРН. Щасливі, що занадто щастя не зазнали, Не стали оком в голiвi Фортуни.

ГАМЛЕТ. I не подошвою пiд її ногами?

РОЗЕНКРАНЦ. Теж нi, принце.

- ГАМЛЕТ. Як так, то живете по самій середині її щедрот – оттак коло її пояса.
- ГІЛЬДЕНСТЕРН. Приватно, тихо.
- ГАМЛЕТ. Приватне, тихе місце у Фортуни? А ви воліли б може – публічне? Ясна річ. Вона ж – повія. Ну, що там новенького?
- РОЗЕНКРАНЦ. Нічого, принце, крім того, що світ стає чесніший.
- ГАМЛЕТ. Виходить – день страшного суду недалекий. Проте ваша новина – неправдива. Дозвольте мені розпитати вас докладніше, мої любі приятелі, чим ви так провинилися перед Фортуною, що вона заслала вас сюди у в'язницю?
- ГІЛЬДЕНСТЕРН. У в'язницю, принце?!
- ГАМЛЕТ. Данія – це ж в'язниця.
- РОЗЕНКРАНЦ. Тоді в'язницею – весь світ.
- ГАМЛЕТ. І то доброю в'язницею, бо в ній є чимало мурів, льохів і веж, а Данія – одна з найгірших.
- РОЗЕНКРАНЦ. Ми інакшої думки, принце.
- ГАМЛЕТ. Як так, то Данія не є в'язницею для вас. Адже нема у світі речі доброї або злої, а все залежить від нашого погляду. Для мене – Данія це в'язниця.
- РОЗЕНКРАНЦ. Як так, то це ваша честолюбність перемінює її у в'язницю; в ній затісно вашій душі.
- ГАМЛЕТ. О, Боже! Мене могли б замкнути в лущині горіха, а я почував би себе королем безмежних просторів, якби не сни, мої погані сни.
- ГІЛЬДЕНСТЕРН. А ті сни, то сама честолюбність. Бо те, чим годується честолюбна людина, не

ГАМЛЕТ. є по суті нічим більше, як тінню сну.
РОЗЕНКРАНЦ. Вже сон сам собою – це ж тільки тінь.
Зовсім вірно. І я вважаю честолюбність за щось таке легке та ефемерне, що це тільки тінь тіні.

ГАМЛЕТ. З цього виходило б, що всі жебраки – це реальні тіла, а королі та звеличувані герої тільки тіні жебраків. Чи не ввійдемо до палацу, бо, бігме, філософствувати я не вмію.

РОЗЕНКРАНЦ,
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Ми до ваших послуг.
ГАМЛЕТ. Не треба послуг. Я не хочу ставити вас нарівні з іншими моїми доглядачами, бо, щиро кажучи, мене доглядають так, що аж ніяково. А втім, скажіть так, по давній дружбі, що ви поробляєте в Ельсінорі?

РОЗЕНКРАНЦ. Ми хотіли тільки побачитися з вами, принце, от і все.

ГАМЛЕТ. Я – реальне тіло, себто жебрак, чим же я можу вам подякувати? Все ж прийміть подяку, щирі приятелі, хоч вона, повірте, і півпенні не варта. Чи не взивав хто вас сюди? Чи ви приїхали з власної охоти? Чи це добровільні відвідини? Ну, будьте ж чесними зі мною. Скажіть, скажіть щиро.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Що ми можемо сказати, принце?
ГАМЛЕТ. Будь-що, але про те, що питаю. За вами посилали? Так ніби читаю признання з ваших очей. Одначе ви, мої вельми скромні достоїнності, не вмієте добре

цього скривати. Я знаю, що добрий король і королева послали за вами.

РОЗЕНКРАНЦ.
ГАМЛЕТ.

З якою метою, принце?

Саме ви мусите це мені пояснити. Але в ім'я нашої дружби, в ім'я спільно проведених молодечих літ, в ім'я повсякчасних наших взаємин, в ім'я того всього найдорожчого, чим промовив би до вас ліпший красномовець, ніж я, будьте зі мною щирі. Послали за вами чи ні?

РОЗЕНКРАНЦ (*тихо до Гільденстерна*).

Що ти скажеш?

ГАМЛЕТ (*до себе*). Ого. Я вже побачив вас наскрізь. Якщо мене любите, не скривайте.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. За нами послали, принце.

ГАМЛЕТ.

А тепер я вам скажу, з якою метою: таким робом я випереджу ваші признання, а секрет, яким ви зв'язані з королем і королевою, не втратить на своїй вазі ні на пір'ячко. В останньому часі – сам не знаю, чому – я втратив усю свою веселість, покинув усе, чим залюбки займався, і поправді я впав у такий тяжкий стан, що такий прегарний твір, як наша земля, видається мені безплідним урвищем, той чудовий балдахин – повітря – гляньте тільки! – той розвішений над нами блакит, та велична покрівля, виткана золотими вогнями – ах, усе це видається мені тільки зліпищем гнилих, отруйних випарів. Людина! – який майстерний твір! який благородний своїм розумом! який неосяжний своїми талантами!

який промовистий і подиву гідний своєю поставою і рухами! у вчинках – янгол, у думках – майже Бог, – краса світу, вершок усіх створінь. А проте чим є для мене цей екстракт земної глини? Ні, чоловік не захоплює мене... жінка теж ні... дарма що до цього останнього ваша усмішка – скептична.

РОЗЕНКРАНЦ.
ГАМЛЕТ.

Принце! Я і в думці не мав чогось та кого. Чому ж ти усміхнувся, коли я сказав “чоловік не захоплює мене”...

РОЗЕНКРАНЦ.

Я подумав собі, що коли людина вас уже не захоплює, то як пісно ви приймете акторів. Ми минули їх по дорозі, вони їдуть сюди, щоб запропонувати вам свої послуги.

ГАМЛЕТ.

Той, хто грає короля, зустрінеться з палким привітом. Його Величності я складу належний поклін; хоробрий лицар зможе покористуватись своїм мечем і щитом; коханець не зітхатиме надурно; меланхолік зможе відограти свою роль спокійно; блазень розсмішить тих, які мають лоскоти під пахами, а дама зможе свобідно висловити зворушення свого серця, хіба що загикається від неправильних наголосів.... Що це за актори?

РОЗЕНКРАНЦ.

Ті самі, якими ви так захоплювалися: драматичні артисти зі столиці.

ГАМЛЕТ.

Чого вони мандрують? Якби сиділи на місці – мали б більшу славу і більші прибутки.

- РОЗЕНКРАНЦ. Я гадаю, що вони роблять це через нововидані розпорядки.
- ГАМЛЕТ. Чи цінять їх так само, як тоді, коли ще я був у столиці? Чи мають багато публіки?
- РОЗЕНКРАНЦ. Ні, не мають.
- ГАМЛЕТ. А це чому? Чи починають пліснявіти?
- РОЗЕНКРАНЦ. Ні, вони йдуть у своїх зусиллях надалі вперед, однак там появилися аматорські гуртки неоперених пущівірінків, які у найзвичайніших місцях своєї ролі наввипередки верещать і за це дістають найсильніші оплески. Вони тепер у моді і так паплюжать звичайні театри – як вони їх називають – що багато людей із шпагою при боці лякається тих, що вимахують пером, і не ходять до наших звичайних театрів.
- ГАМЛЕТ. Як це так? Діти – акторами? Хто ж їх утримує? Скільки їм платять? Чи вони займатимуться цією професією тільки доти, доки зможуть підтягати дитячими голосами? А чи згодом, тоді, коли підростуть і стануть звичайними акторами – а так напевно буде, коли вони не матимуть кращих засобів прожитку – чи не скажуть вони, що ті писаки заподіяли їм кривду, навчивши їх вигукувати зі шкодою для власної майбутності?
- РОЗЕНКРАНЦ. Справді: з обох боків було чимало галасу, і громадянство не вважає гріхом нацьковувати їх до сварок. Був час, коли ніхто не хотів платити грошей за

п'есу без інтриги, якщо в ній поет і актор не йшли з кулаками один проти одного.

ГАМЛЕТ.

Невже ж це можливо?

ГІЛЬДЕНСТЕРН.

Го-го! чи мало голов собі порозбивали?

ГАМЛЕТ.

І ті хлопчаки виявилися сильнішими?

РОЗЕНКРАНЦ.

Так, мій принце, настільки сильнішими, що перемогли навіть Геракла разом з цілою землею.

ГАМЛЕТ.

Не дивниця. Візьміть мого дядька – короля Данії. Поки мій батько жив, дядько був посміховищем, а тепер ті самі люди дають по двадцять, сорок, п'ятдесят, навіть сто дукатів за його мініатюрний портрет. До чорта лисого! це явище більше, ніж природне. Якби тільки філософія могла роз'яснити його причину!

Сурми і барабани за сценою.

ГІЛЬДЕНСТЕРН.

Вже прийшли актори.

ГАМЛЕТ.

Панове! Вітаємо вас в Ельсінорі.

Подайте мені ваші руки. Гостинний прийом вимагає поклону і прийнятої форма чемности. Дозвольте мені поводитися з вами в такому тоні, щоб не видавалося, що я ставлюся менше чемно до вас – гостей, ніж до акторів, яких – попереджаю вас! – мушу прийняти дуже чемно з офіційного обов'язку. Гостям раді. Тільки мій дядько-батько і тітка-паніматка ошукалися.

ГІЛЬДЕНСТЕРН.

На чому, принце?

ГАМЛЕТ. Я шалію тільки з північно-східним вітром із Півночі, а коли він дує з полудня, то тоді я вмю ще відрізнити сокола від чаплі.

Входить Полоній.

ПОЛОНІЙ. Поклін, мої панове.

ГАМЛЕТ. Слухай, Гільденстерне, і ти теж, Розенкранце. Слухайте на повні вуха: цей старий бельбас іще не виліз із пелюшок.

РОЗЕНКРАНЦ. А може, він вернувся до колиски? Кажуть же люди, що на старість кожний стає ще раз дитиною.

ГАМЛЕТ. Можу вам заздалегідь сказати, що він прийшов повідомити нас про приїзд акторів. Побачите. Зовсім вірно, добродію... в понеділок зранку... справді так було...

ПОЛОНІЙ. Принце! Маю для вас новину.

ГАМЛЕТ. Канцлере! Я маю новину для вас. *(Декламує)*. Коли Росцій був актором у Римі...

ПОЛОНІЙ. Актори приїхали до нас.

ГАМЛЕТ. Що ви кажете?

ПОЛОНІЙ. Слово чести.

ГАМЛЕТ *(декламує)*. "І кожний актор виліз на осла..."

ПОЛОНІЙ. Найкращі актори в цілому світі, однаково добрі у трагедії, комедії, історичній і пасторальній п'єсі, у пасторальній комедії, історичній пасторалі, історичній драмі, трагіко-комічно-історичній пасторалі, в одноцільній

п'есі або в необмеженій поемі. Сенека для них не занадто важкий, Плавт не занадто легкий. У творах старої форми чи в імпровізації ніхто їм не рівня!

ГАМЛЕТ.

О Єфає, судде ізраїльський! Який великий ти мав скарб!

ПОЛОНІЙ.

Який це скарб він мав, принце?

ГАМЛЕТ.

Який?

“Дочку єдину – більш нічого,
Яку кохав понад усе”.

ПОЛОНІЙ (*до себе*). Він усе ще про мою дочку.

ГАМЛЕТ.

Хіба я не маю рації, старий Єфає?

ПОЛОНІЙ.

Ви мене звете Єфаєм, принце? Я справді маю дочку, яку кохаю понад усе.

ГАМЛЕТ.

Це якось одне з другим не в'яжеться.

ПОЛОНІЙ.

А що ж в'яжеться?

ГАМЛЕТ.

В'яжеться таке:

Наша доля – Божа воля
або інакше

“Що має бути – того не минути!”
А що далі – те знайдете в духовній пісні,
бо дивіться, вже йдуть мої перебивачі
– не дадуть докінчити.

Входять чотири чи п'ять акторів.

Вітайте нам, панове, всі вітайте. Я радий, що бачу вас здоровими. Заходьте, дорогі приятелі. А, мій старий друже! Від часу, як я бачив тебе, ти обородився, як цап. Чейже ти не хочеш тут у Данії ставати цапки? О моя молода красуне і дамо! Мати Божа! Відколи я вас бачив востаннє, ви виростили до самого неба...на цілий жіночий каблук. Дай, Боже, щоб

ваш золотий голосочок не нагадав нам нічим звуку фальшивої монети. Панове товариство! Я дуже радий привітати вас усіх. Мерщій до діла! Ми, наче французькі стрільці соколів, влучимо скрізь, що тільки доглянемо. Ану, задекламуйте щось. Дайте нам зразок свого мистецтва. Почніть з якоїсь популярної орації.

ПЕРШИЙ АКТОР. З якої орації, ласкавий принце?

ГАМЛЕТ.

Я пам'ятаю, як ти проказував мені один монолог. Його не грали ніколи на сцені. А як грали, то раз – не більше. П'єса, пригадую собі, загалові не сподобалася; це була ікра на смак простаків. Але була це п'єса, на мою думку і на думку більш авторитетних, ніж я – прегарна, добре розподілена на сцени, написана з відчуттям міри і з не меншою майстерністю. Пригадую собі, хтось тоді сказав, що між рядками нема там того соку, яким автори підправляють звичайно зміст, ані у стилі нема забагато тої змістовності, яка робить автора претенсіональним. Він назвав це сумлінно написаним твором, здоровим, приємним, не стільки тонким, як добре скомпонованим. Мені сподобався в ньому особливо один уривок: оповідання Енея перед Дідоною, зокрема те місце, де він говорить про Пріямове душогубство. Якщо воно ще живе у твоїй пам'яті, то почни з такого рядка... Стривай, зараз... як воно там...

“Скажений Пір, немов гірканський звір...”
Ні, не так, але таки починається
від “Піра”.

Скажений Пір увесь у темній зброї,
Як чорні задуми його, як ніч,
Лігма в нутрі зловісного коня
Ще став страшніший від жахливих барв,
Які його, мов знаки гербів, вкрили;
Від голови до ніг заплямлений
Кервою матерів, батьків, синів,
Дочок, засмалений у жарі вулиць,
У клятому їх сьайві, що палало
Від душогубств тиранів; накіпіль
Вогнем і люттю, в ющі, мов смола
З очиськами навиряч, – Пір пекельний
Шука Пріяма–старика...

Так; тепер ти далі.

ПОЛОНІЙ. Йй-богу, принце, як добре передано: з
відповідним акцентом і відчуттям.

ПЕРШИЙ АКТОР. ...Аж ось знайшов його,
Як зводить з греками нерівний бій:
Старечий меч не слухає руки,
Промахується; Пір у перевазі
Йде на Пріяма. Люто замахнувсь;
Від жаху й свисту хижого меча
Старий упав. Бездушний Іліон
Немов відчув удар –вогненним шпилем
Звалився до основ, з гидотним хряском
Вразив слух Піра. Ох! Глянь, меч його,
Що впасти мав на голову молошну
Царя Пріяма – враз повис в повітрі.
Та станув Пір як стовп мальований,
Безвільний, нетямущий – не робив
Нічого.

Бува так часто перед бурею:
Замовкло небо, клуби хмар стоять,
Буйні вітри ущухли і земля
Мов смерть – німа,
нараз страшений грім
Прорізав простір; так і Пір завмерлий
Залютував, розкаженів новою помстою.
Ніколи ще не впав Циклопів молот
На сталь, з якої Марсові кував
Довічний панцир, як тепер упав
Кривавий Пірів меч на голову
Пріяма.

Геть-геть, Фортуно-шлюхо! Ви ж, боги,
На повній раді відберіть їй владу,
У колесі зламайте шпиці й обід
І віз її з небес шпиля шпурніть
В пекельну прірву!

ПОЛОНІЙ.

Це занадто довге.

ГАМЛЕТ.

Іди до стрижія; твоя борода теж занадто
довга. Будь ласка, продовжуйте. Цей добродій
волів би якусь кумедну сміховинку або
сороміцьку анекдоту; інакше він засинає.
Кажі далі – перейди до Гекуби.

ПЕРШИЙ АКТОР. Та хто, о, хто б узрів царицю голу...

ГАМЛЕТ.

“Царицю – голу?”

ПОЛОНІЙ.

О, це добре: “гола цариця” – непогана річ.

ПЕРШИЙ АКТОР.

“На вулиці босоніж, як біжить,
Як сліз струмком вона гасить пожежу,
На голові з лахміттям, де раніш
Пишався діядем, а замість шат
На лоні, висохлому з родів, ковдра
Десь схоплена прихапцем у жаху.
Якби ви бачили її, змочили б
Язик в отруті, щоб проклясти Долю,

Якби й боги побачили царицю
У мент, як Пір зловтішно сік мечем
На кусні трупа подруга її.
– А людські справи ще богів хвилюють! –
То жінки крик раптовий в сил би
Очам на небі видушити сльози.
І співчуття богам”.

ПОЛОНІЙ.

Дивіться, як він зблід:
в очах у нього сльози.

(До актора). Я вас благаю, годі.

ГАМЛЕТ.

Гаразд, ти пізніше дочитаєш мені решту. *(До Полонія)*. Канцлере! Будь ласка, догляньте, щоб актори вигідно розгостились. І хай з ними добре поведуться; театр – це ж живий огляд і стислий літопис нашої доби. Для вас краще дістати поганий некролог після смерти, ніж потрапити акторам на язик за свого життя.

ПОЛОНІЙ.

Я обійдусь з ними, принце, як вони на це заслуговують.

ГАМЛЕТ.

Змилуйся, чоловіче! Куди краще! Якщо ми з кожним обходилися б так, як він на це заслуговує, то хто тоді не засмакував би березової каші? Обійдіться з ними відповідно до власної чести та гідності. Чим менше вони на це заслуговують, тим більше заслуги матиме ваша добре серце. Проведіть їх.

ПОЛОНІЙ.

Ходімо, панове.

ГАМЛЕТ.

Ідіть за ним, друзі; завтра ми дамо виставу.

Виходять: Полоній і всі актори, крім Першого.

Слухай-но, старий друже, чи ви можете виставити “Убивство Гонзаґи”?

ПЕРШИЙ АКТОР. Можемо, принце.

ГАМЛЕТ. Я хочу побачити це завтра. А чи могли б ви, якщо буде треба, вивчити яких дванадцять чи шістнадцять рядків, які я напишу і вставлю в текст?

ПЕРШИЙ АКТОР. Можемо, принце.

ГАМЛЕТ. Чудово! Йдіть за цим паном та глядіть мені, не глузуйте з нього!

Виходить Перший актор.

Мої любі друзі! До побачення,
сьогодні ввечір!

Ще раз – гостям раді в Ельсінорі.

РОЗЕНКРАНЦ. Дякуємо, принце.

ГАМЛЕТ. Бувайте!

Виходять Розенкранц і Гільденстерн.

Нарешті знову сам.

Який приземний і нікчемний раб!

Аж моторошно: як актор той міг
Уявленою пристрасстю і палом

Нагнути душу до ідеї так,

Що від зусилля сам увесь поблід;

Страх на обличчі, сльози на очах,

Тремтіння в голосі, всі рухи згідні

Із творчим задумом. І все це заніщо!

Задля Гекуби!

І що ж йому Гекуба, він – Гекубі,

Що плаче з нею? Що зробив би він,

Якби для болю привід мав такий,

Як маю я? Він сцену всю залив би
Слізьми, роздер би вуха диким словом...
Шаліли б винні, блідли би невинні,
Наївні розгубились би; і навіть
Сам зір і слух не вірили б собі.
А я?
Розкислий, з глини зліплений ледащо,
Фантаст, нездара, справу понехав,
І навіть не озвусь за короля,
Добро якого та життя злочинно
Ограбили? Невже ж я боягуз?
Хто скаже – підлий?
Хто розтрощить череп?
Хто вирве бороду мені і кине
Між очі? Смикне за ніс? Хто завдасть
Брехню і вб'є її в мою горлянку?
Ну, хто це зробить?
Їй-богу, я стерплю це все, бо в мене
Печінка голуба, я втратив жовч,
Коли не чую гіркоти, а то
Давно б я всіх шулік нагодував
Падлюки падлом. Кровожадний зрадник!
Безсовісний, безчесний, ласий звір!
О помсто!
Який же я осел! Яка відвага,
Що я – син батька вбитого, коли
Мене до помсти небо й пекло зве,
Полегшу серцю я даю словами,
Немов повія, – лаюсь і клену,
Мов прачка!
О сором! Мозку мій, прокинься. Чув я,
Що винуватців може у театрі
Мистецька гра зворушити так сильно,
Що там вони свій вчинок виявляють.

Бо злочин, хоч німий, знайде свою
Таємну мову.

Я звелю акторам

Заграти перед дядьком схоже щось
До вбивства мого батька. Я вдивлюсь
У нього, вглиб його душі загляну:
Як затремтить, я знатиму свій шлях.
Той дух, якого бачив я, міг бути
Дияволом; диявол має міць
Вбиратися в принадну постать. Може,
Моє знесилля й меланхолію
– Такі пригожі для спокус – він хоче
На лихо обернути. Мушу мати
Певніший ґрунт. О, на видовище
Ти королівську совість зловиш ще!..

Кінець II дії

ДІЯ ІІІ

Сцена І

Кімната в замку.

*Входять Король, Королева, Полоній, Офелія,
Розенкранц і Гільденстерн.*

- КОРОЛЬ. І не могли дізнатись ви якось,
Чому вдає він це розладдя,
Навіщо буйно-небезпечним шалом
Розстроює свої спокійні дні?
- РОЗЕНКРАНЦ. Він признається, що розгублений,
Та де причина, виявить не хоче.
- ГІЛЬДЕНСТЕРН. І не дається взяти він на допит,
А як розмову ми звели на щирість
Про стан його, вихоплювався враз,
як стій,
Майстерним шалом.
- КОРОЛЕВА. Чемно вас прийняв?
- РОЗЕНКРАНЦ. Якнайчемніше.
- ГІЛЬДЕНСТЕРН. Та водночас і дуже силувано.
- РОЗЕНКРАНЦ. Не озивався перший, а охоче
Відповідав.
- КОРОЛЕВА. А пробували ви
Втягти його в якусь забаву?
- РОЗЕНКРАНЦ. Так вийшло, що в дорозі ми зустріли

Акторів, повідомили його;

І він неначе б ними втішився.

Вони ще в замку і, здається, мають
Сьогодні ввечір грати перед ним.

ПОЛОНІЙ.

Це зовсім вірно. Принц прохав, щоб я
Вас запросив, Величності, прийти
Побачити й послухати їх твір.

КОРОЛЬ.

Зі щирим серцем. Як приємно чути,
Що це його цікавить.

Панове, ви підтримуйте у ньому
Охоту й настрій до таких розваг.

РОЗЕНКРАНЦ.

Подбаємо.

(Виходять Розенкранц і Гільденстерн).

КОРОЛЬ.

І ти, моя Гертрудо,

Лиши мене; я потайки послав
За Гамлетом, щоб він зустрівся тут
З Офелією, ніби випадково.

Я з її батьком назирцем підглянем
– Законно зовсім! – зустріч їх, розмову,
І з поведінки Гамлета з'ясуєм,
Чи він сумує, мучиться й терпить
З кохання.

КОРОЛЕВА.

Радо слухаю тебе.

Тобі ж, Офеліє, бажаю, щоб
У твоїй вроді віднайшли щасливу
Причину тих Гамлетових шалінь.
Твоя чеснота вивела б його
На давній шлях, йому й тобі на честь.

ОФЕЛІЯ.

І я цього бажала б!

(Королева виходить)

ПОЛОНІЙ.

Ти прогулюйся

Тут, дочко. Ми сховаємось, королю.

(До Офелії)

Читай цю книжку. Це змалює настрій

Самотности. Вдавати – людський гріх.
Відомо, хто прикинеться святим,
І чорта може підмастити медом.
КОРОЛЬ (*убік*). Яка ж це правда!.. Хльоснув батогом
Моє сумління! Підмальоване
Лице повії не таке гидке
Під зверхнім шаром, як учинок мій
Під колірами моїх слів найкращих.
Який тягар!
ПОЛОНІЙ. Я чую: він іде, сховаймося.
(*Виходять Король і Полоній*).

Входить Гамлет.

ГАМЛЕТ. Бути чи не бути? – ось питання.
Що шляхетніше: мовчки перенести
Окови й стріли навісної долі,
Чи знявши зброю проти хвиль і мук –
Покласти край їм?
Вмерти, ні – заснути,
Нічого більш. І сном сказати: “Так,
Кінець знемогам, тисячним ударам,
Тілесній спадщині – ось мріяне
Таке завершення”. Умерти, спати,
Як спати – може, й снити? Тут крючок.
Бо смертний сон чи може мати сни,
Як ми позбулись смертних хвилювань?
Спинись і думай! Через ці думки
З життям продовжуємо злидні.
Бо хто терпів би бич і глум часу,
Гніт ворога, зневаги від гординь,
Закону підкуп, зражене кохання,
Нахабність влади і наругу всю
Негідників над чесними людьми,

Якби він сам міг все це припинити
Малим кинджалом? Хто б тягнув ярмо
Й тягар життя у стогонах і поті,
Якби не страх чогось ще після смерти,
Ще не відкритого там світу, звідки
Не повернувся жоден мандрівник,
Так що, безвольні, радше терпимо
Нам близьке лихо, ніж ідем назустріч
Незнаному? Отак свідомість робить
З усіх нас боягузів. Сумніви
Падуть, як тінь, на ясні постанови,
А з цим: далекосяжні почини
Втрачають напрям, навіть назву діла.
Та – цить... Це ж чарівна Офелія!
О німфо! У молитвах пом'яни
Гріхи мої!

ОФЕЛІЯ. Як вам жилося, принце,
Увесь той час?

ГАМЛЕТ. Щиренько дякую.
О, добре, добре, добре.

ОФЕЛІЯ. В мене є
Від вас дарунки, принце. Вже давно
Я думала їх повернути вам.
Візьміть, будь ласка.

ГАМЛЕТ. Я? О ні, ніколи
Я не давав нічого вам.

ОФЕЛІЯ. Я пам'ятаю добре, що дали,
Ще й додали слова, а подих їх
Збільшив їх вартість. Запах їх минув.
Беріть. Для серця дорогий дар дуже
Дешевим став, як той,
що дав, – байдужий.
Оттут вони.

ГАМЛЕТ. Ха-ха! Чи ви чеснотлива жінка?

ОФЕЛІЯ. Як кажете, принце?
ГАМЛЕТ. Чи ви гарні?
ОФЕЛІЯ. Що ви хочете цим сказати?
ГАМЛЕТ. Те, що коли ви чеснотливі і гарні, то ваша чеснотливість не повинна б іти у парі з красою.

ОФЕЛІЯ. Принце! Невже ж краса може знайти ліпшу подругу, ніж чесноту?
ГАМЛЕТ. І справді! Бо краса має більшу силу перемінити чесноту в повію, ніж чеснота має силу перетворити красу на свою подобу. Колись це був парадокс, але нинішня доба – найкращий доказ цьому. Я був колись закоханий у вас.

ОФЕЛІЯ. Ви, принце, давали мені підставу вірити цьому.
ГАМЛЕТ. Ви не повинні були вірити мені. Навіть чеснота, прищеплена на старий пень, не відродить його. Я не кохав вас.

ОФЕЛІЯ. Тим більше я розчарувалась.
ГАМЛЕТ. Іди до монастиря! Навіщо тобі плодити грішників. Я сам більш-менш порядна людина, а проте я міг би себе обвинувачувати в таких гріхах, що ліпше б моя мати не була вродила мене. Я – дуже гордий, мстивий, честолюбний; у мені причаїлося більше злочинів, ніж я маю думок, щоб їх висловити, – більше, ніж маю часу, щоб їх здійснити. Навіщо таким людям, як я, плазувати між небом і землею? Усі ми вишколені падлюки; не вір ні одному з нас. Іди своїм шляхом у черниці! Де твій батько?

ОФЕЛІЯ. Вдома, принце.

ГАМЛЕТ. Зачиняй за ним добре двері, щоб він удавав дурного тільки у власній хаті. Бувай здорова!

ОФЕЛІЯ. О Боже! зглянься над ним!

ГАМЛЕТ. А як ітимеш заміж, то я замість віна проклену тебе таким словом: “Будь ти чиста, як сніг, і холодна, як лід, все одно не оминеш ти людської обмови”. Іди до монастиря! Прощавай; а як неодмінно схочеш одружитися – вийди за дурня, бо розумні люди надто добре знають, яких потвор ви, жінки, вмієте робити з них. Іди до монастиря, і то хутко! Прощавай!

ОФЕЛІЯ. Ох! рятуйте його, небесні сили!

ГАМЛЕТ. Я наслухався теж чимало про те, як ви, жінки, вмієте підмальовувати себе. Бог дав вам одне обличчя, а ви робите собі друге, інше. Ви ходите підстрибуючи, ви маніжитеся, ви воркуєте, ви осмішуете божі створіння, ви вдаєте наївних у розпусті. Маю цього досить! – було з чого збожеволіти. Знай, що більше подруж не буде. Ті, що вже одружені, хай живуть всі, крім одного! – собі далі; решта залишиться в давньому стані. Іди до монастиря!

Виходить.

ОФЕЛІЯ. Який шляхетний дух упав з престолу!
Зір діяча і мова вченого,
Меч воїна, надія й цвіт держави,
Смаку свічадо, вищих форм зразок
Для всіх, для всіх – пропало,
геть пропало!

А я, що пила мед його співних
Признань, тепер остання із жінок,
Бо чую, як шляхетний, гордий дух
– Глухий, беззвучний,
мов розбитий дзвін.
Таку розквітлу пишну молодість
В'ялить безумство. Лишенько моє!
Те, що було, я бачу в тім, що є!

Повертаються Король і Полоній.

КОРОЛЬ.

Кохання! Ні, не це його ворушить,
І те, що він сказав, хоча й безладне –
Не божевілля. Щось в його душі
Накльовується з мелянхолії,
І я боюсь, чи щось не небезпечне.
Щоб запобігти лиху, нашвидку
Я так рішив: він в Англію поїде,
Нам винні там несплачену данину.
Вид моря і чужих країн, і вражень
Ряд розсіє, може, те, до чого
Його думки вертаються невпинно
І робить не своїм. Що ти на це?

ПОЛОНІЙ.

Так буде добре. Я ж надалі вірю,
Що джерелом його журби таки
Знехтоване кохання. Не кажи,
Офеліє, що принц тобі сказав –
Ми чули все. Як zvolите, королю,
Так і зробіть. Все ж, може, по виставі
Могла б ще королева взяти сина
Віч-на-віч на розмову. А я,
дозвольте, все підслухаю.
Коли ж він не признається, тоді зашліть
До Англії чи зачиніть його,
Як каже мудрість.

КОРОЛЬ.

Маю це на думці:
Вважати треба на чільних безумців!

Сцена II

Кімната в замку.

Входять Гамлет і актори (двоє або троє).

ГАМЛЕТ.

Передайте цей монолог, будь ласка, так, як я вам його виголосив: легко і просто. Але коли ви маєте його виговорити, як це робить чимало з наших акторів, то я волів би довірити свої рядки вуличному ревунові. І не ріжте занадто повітря руками – ось так! – а вживайте м'яких жестів. Навіть у самому струмені, в бурі – я сказав би – навіть у самому буревію жаги ви мусите зберігати чуття міри, бо тільки міра надає пристрасті ніжність. Ох, як мене до живого пече, коли я чую здорового парубягу в розпатланій перуці, як він роздирає зворушення на шматки і на саміське клоччя, щоб ним нагодувати вуха галерейної юрби, ласої тільки на безглузді пантоміми та гомін. Я вишмагав би канчуком такого хлопчиська за те, що він хоче перекричати своїм криком турецького султана і переіродити Ірода. Прошу вас дуже: вистерігайтесь цього.

ПЕРШИЙ АКТОР. Запевняю Вашу Високість, що цього не буде.

ГАМЛЕТ. Але не будьте також занадто млявими, а слухайте власного критичного чуття. Стосуйте дію до слів і слова до дії. Особливо ж не переступайте меж природности і простоти – тому, що всяке перебільшення суперечить акторському мистецтву; метою ж цього мистецтва від самих його починів було і тепер є – правити за дзеркало природі; показувати чесноті її справжні риси, ганьбі – її власне обличчя, кожній добі і кожному втіленню часу – їх форму й відбиток. Коли перебільшите образ або його не домалюєте, то можете цим розсмішити неука, одначе прикро вразите знавця. А саме його думка, як ви це самі розумієте, мусить переважити оплески повного театру. О, я сам бачив акторів і чув, як інші вихваляли їх гру, і то високо вихваляли, але ці актори – я не хотів би сказати завеликої хули – говорили і поводитися не то не похристиянському чи по-поганському, а навіть не по-людському. Вони так надувалися, так вили, так огидно наслідували людину, що я подумав собі, чи часом не зліпив цих недолюдків якийсь недовчений челядник у великій майстерні Природи.

ПЕРШИЙ АКТОР. Мені здається, що це ми більш-менш викоренили в себе.

ГАМЛЕТ. Ох, викореніть це цілком. А тим, хто грає

у вас блазнів, не дозволяйте додавати нічого до їх тексту, бо бувають і такі серед них, що починають самі сміятися, щоб розсмішити масу дурних глядачів, хоч саме тоді вся увага повинна бути спрямована на якийсь дуже важливий момент п'єси. Такі засоби – негідні і вказують на жалюгідну честолюбність у дурного акторини, який їх уживає. Ідіть уже і приготуйтеся до виступу. *(Актори виходять).*

Входять Полоній, Розенкранц і Гільденстерн.

ПОЛОНІЙ.
ГАМЛЕТ.

Ну як там, канцлере?
Чи схоче король послухати ту п'єсу?
І королева також. І то навіть зараз.
Скажіть акторам, щоб поспішали.
(Виходить Полоній).
Чи не могли б і ви обоє їх приспішити?

РОЗЕНКРАНЦ,
ГІЛЬДЕНСТЕРН.
ГАМЛЕТ.
ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Можемо, принце. *(Виходять).*

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Гей, Гораціо.
Я тут, до ваших послуг, принце.
Гораціо, з-поміж усіх людей
З тобою розмовляю найрадніше.
Мій дорогий...

Ні, не лещу тобі.

Яку б я мав користь? Багатий ти
Лиш духом, що годує й зодяга
Тебе. Навіщо ж бідному лестити?
Язик солодкий лиже дурну велич,
Гнучкі коліна гнуться для наживи.
Послухай. Як я тільки зміг в душі
Свобідно вибирати й між людьми

Різниці бачити, тоді мій вибір
На тебе впав. Бо ти така людина,
Що у стражданнях наче б не страждав,
Що з вдячністю однаково приймаєш
Від долі дари та удари. Щасний,
Хто нахили так з розумом з'єднав,
Що дудкою не став під пальцями
Фортуни. Ти мені людину дай,
Не пристрастей раба, а я її
Пригорну на серця дні, у серці серць,
Як я тебе. Та досить вже про себе.
Даєм виставу перед королем.
Одна із сцен нагадує все те,
Що я тобі про батька смерть сказав.
Коли до неї дійдуть, ти, будь ласка,
За дядьком стеж, напруживши всі сили.
Якщо його притаєна вина
Себе не зрадить на одному місці,
То дух, що нам з'явився, – чорт-хитрун,
І в голові моїй так темно, як
В Вулкана кузні. Ти дивись за ним.
Його обличчя я пройму наскрізь,
А потім враження свої зведем,
Який він вигляд мав тоді.

ГОРАЦІО.

Гаразд.

Якби він під час гри щось скрив
І вислизнувся – я тоді в боргу.
ГАМЛЕТ. Вже на виставу йдуть. Я мушу знов
Прикинутись дурним. Шукай де місця.

Данський марш. Сурми.

*Входять Король, Королева, Полоній, Офелія,
Розенкранц, Гільденстерн та інші вельможі разом
з вартовими, які несуть смолоскипи.*

КОРОЛЬ. Як почуває себе наш небіж, Гамлет?

ГАМЛЕТ. Далебі, чудово. Годуюся хамелеоною стравою – повітрям та обіцянками. Ви навіть каплунів так не відгодували б.

КОРОЛЬ. Не знаю, що на таке відповісти,
Гамлете.

Ти сказав це не до мене.

ГАМЛЕТ. І до себе теж ні. *(До Полонія)*.

Канцлере!

Ви згадували, що, будучи студентом, ви брали участь у театральних виставах.

ПОЛОНІЙ. Так, брав, і мене вважали добрим актором.

ГАМЛЕТ. Кого ж ви грали?

ПОЛОНІЙ. Я грав Юлія Цезаря. Мене вбили
на Капітолї; мене вбив Брут.

ГАМЛЕТ. Це було дуже брутально з його боку вбити таке капітальне теля. Чи актори вже готові?

РОЗЕНКРАНЦ. Так, принце; вони ждуть тільки
на ваш знак.

КОРОЛЕВА. Ходи сюди, любий Гамлете, сідай біля мене.

ГАМЛЕТ. Не можу, кохана мамо, тут є метал,
що має більше притяжну силу.

ПОЛОНІЙ *(До Короля)*. Ого! чи ви помітили?

ГАМЛЕТ. Пані! Чи я можу лягти на ваші коліна?

ОФЕЛІЯ. Ні, мій принце.

ГАМЛЕТ. Я маю на думці: чи можу покласти
голову на ваші коліна?

ОФЕЛІЯ. Можете, принце.

ГАМЛЕТ. Чи ви гадали, що я мав на думці
щось погане?

ОФЕЛІЯ. О ні – я нічого не гадала.

ГАМЛЕТ. Яка чудова думка – лежати між
дівочими ногами!

ОФЕЛІЯ. Що таке, принце?

ГАМЛЕТ. Нічого.
ОФЕЛІЯ. Ви веселі, принце.
ГАМЛЕТ. Хто, я?
ОФЕЛІЯ. Так, ви.
ГАМЛЕТ. О Боже! Я – ж тільки блазень для ваших послуг. Що може людина зробити кращого, як бути веселою? Ось подивіться: яка радісна моя мати, хоч мій батько помер дві години тому.
ОФЕЛІЯ. Ні, принце: минуло вже більше, як два місяці.
ГАМЛЕТ. Так довго вже? Як так, то хай чорт ходить у чорній жалобі, а я вберу соболеве хутро. Господи! Умер два місяці тому, і досі ще його не забули. Отже, є ще надія, що пам'ять про велику людину може пережити її на півроку. Одначе, клянусь Богородицею, така людина мусила б набудувати багато церков, щоб її не забули, як діти того деревляного коника-стрибунця з каруселі, про якого співають:

Коник здох!

Жаль, ах, ох!

Грають гобої. Починається пантоміма. Входять Король і Королева – дуже ніжні. Королева обіймає його, а він її. Королева стає навколішки перед Королем і жестами виявляє йому свою симпатію. Він підводить її і схиляє голову на її плече, потім лягає на вквітчану лавку; вона, бачачи, що він заснув, відходить. Раптом входить Невідомий, знімає з Короля корону, цілує її, вливає отруту у вухо Короля і виходить. Королева повертається, знаходить Короля мертвим і виявляє свій розпач. Отруйник з двома

чи трьома Німими входить ще раз і вдає, ніби він співчуває їй. Мертве тіло виносять. Отруйник дає Королеві дарунки; вона спочатку ніби неприхильна і насторожена, але потім приймає його кохання. Актори покидають сцену.

ОФЕЛІЯ. Що це значить, принце?

ГАМЛЕТ. Це має еспанську назву “Мадечо”; значить “Сім мішків гречаної вовни”. Якась темна душогубна історія.

ОФЕЛІЯ. Ця пантоміма очевидячки передає зміст п’єси.

Входить Пролог.

ГАМЛЕТ. Про це ми дізнаємось від цього добродія. Актори не вміють дотримуватись секретів, мусять зараз усе розповісти.

ОФЕЛІЯ. Чи він нам скаже, що означає те, що вони виставляють?

ГАМЛЕТ. Так; як і про все те, що ви хотіли б йому виставити. Виставіть йому тільки без сорому, а він без сорому вже пояснить вам, що треба.

ОФЕЛІЯ. Тьфу, який ви непристойний! Я хочу послухати п’єсу.

ПРОЛОГ. Від себе і нашої драми
Прохаєм: панове і дами,
Майте терпець із нами.

ГАМЛЕТ. Чи це має бути Пролог чи напис
на перстені?

ОФЕЛІЯ. Дуже коротке.

ГАМЛЕТ. Як жіноче кохання.

Входять двоє акторів: Король і Королева.

АКТОР-КОРОЛЬ. Вже раз тридцятий Феб звернув карету
До вод Нептуна й на тверду планету,
І місяць тридцять по дванадцять раз
Розлив на світ чар крадених прикрас
З часу, як нам Любов – серця, а руки
Сплів Гіменей для радісної злуки.

АКТОР-КОРОЛЕВА. Хай сонце й місяць
свій повторять шлях,
Кохання наше не мине в серцях.
Та лишенько! знедавна ти щось хворий,
Раніше ти веселий був, бадьорий,
Журюся дуже. Та в моїй журбі
Ти знеохоти не шукай собі.
Жінки в любові і страху звичайно
Не знають міри, тільки одну крайність.
Мое кохання ти пізнав давно,
За міць свою хвилюється воно.
Любов велику сумнів затривожить,
Її збільшити навіть острах може.

АКТОР-КОРОЛЬ. Тебе покину хутко, дорога,
На силах слабну, гине вся снага.
Та ти на світі лишишся чудовім
Шанована і, може, у любові
Знайдеш нового...

АКТОР-КОРОЛЕВА. Слова не домов.
Я зрадою назву таку любов.
Хай ще раз вийду заміж на погубу!
Лише по трупі вдруге йдуть до шлюбу!

ГАМЛЕТ (*убік*). Полин, полин!

АКТОР-КОРОЛЕВА. Шукаємо нових подружніх злук
Не із кохання, а з низьких спонук:

Я вдруге вбила б свого чоловіка,
Якби новий мене у ложе кликав.
АКТОР-КОРОЛЬ. Я вірю в твою щирість на цей час,
Та рішення ламаємо не раз.
Раб пам'яті – наш намір іде вгору,
Як родиться, а завмирає скоро.
Незрілий овоч мов до пня приріс,
А як дозріє – сам паде униз.
Природа хоче, щоб ми, враз нечулі,
Те, що собі ми винні, призабули,
Чого не ждемо в розпалі зусиль?
Порив минув, а з ним і наша ціль.
Занадто сильна радість або горе
Самі руйнують власні твори.
Чим більша радість, тим певніший сум,
Журба і втіха йдуть в черзі, на глум.
Коли і світ не вічний, в чому ж диво,
Що і любов за всіх умов – мінлива?
Тяжке питання – що іде за чим:
З любов'ю щастя чи любов за ним?
Пішов хто вниз – пропали його друзі,
Хто вверх іде – всіх має на послугі.
За щастям вслід звичайно йде любов.
Кому не треба – друзів той знайшов,
А хто в потребі друзів взяв для спроби,
Той ворогів із них, напевно, зробить.
Ще раз огляньмо у своїх думках
Бажань і щастя перехресний шлях,
Де наміри заодно йдуть з вітрами:
Думки – це ми, їх напрям поза нами.
Не підеш заміж – віриш в це? – повік?
Ця думка вмере, як вмере твій чоловік.
АКТОР-КОРОЛЕВА. Бодай я в світі не знайшла поживи
Ні світла! Дні та ночі нещасливі

Бодай тяглись в одчаю без надій!
Бодай жила я в келії нічній!
Хай те, що принесе мені найвища
Хвилина втіхи, чорні сили знищать.
Бодай я всіх діждалася погуб
І тут, і там, як ще раз візьму шлюб.

ГАМЛЕТ.

А що, як вона зламає ту присягу?

АКТОР-КОРОЛЬ.

Клятьба – свята. Облиш мене, кохана.
Я втомлений; душа тяжка, мов п'яна,
Заснути хочу.

АКТОР-КОРОЛЕВА.

Спи здоров, спочинь,

Хай поміж нас не впаде жодна тінь.

ГАМЛЕТ (*до Королеви*).

Ваша Величносте, як вам
подобається ця п'еса?

КОРОЛЕВА.

На мою думку, ця жінка обіцяє
занадто багато.

ГАМЛЕТ.

Це нічого, але вона дотримає слова.

КОРОЛЬ.

Чи ти знаєш зміст цієї п'еси? Чи нема
в ній нічого невідповідного?

ГАМЛЕТ.

Ні, вони тільки жартують, навіть отрути
вживають жартома. Немає тут нічого
непристойного.

КОРОЛЬ.

А як зветься п'еса?

ГАМЛЕТ.

“Пастка на миші” – символічна назва.
У п'есі виведене одне душогубство, що
трапилось у Відні. Є там князь Гонзаго
і його дружина Батіста. Ви зараз по-
бачите. Це архитвір хитромудрого зло-
чину. Та нас він не зворушить: у Вашої
Величності і в нас душа чиста. Хай
– як то кажуть – чіхається паршива
кобила. *Входить Луціян.*

А це Луціян – небіж короля.

КОРОЛЬ. Принесіть більше світла.
Ходімо звідсіля.
ВСІ. Світла! світла! світла!

Виходять усі, крім Гамлета і Горація.

ГАМЛЕТ. Від кулі впав козел рогатий,
Коза в той час гуля,
Цей спати йде, а той на чати
– Так крутиться земля.
Якби так доля обернулася до мене за-
дом, то чи не міг би я з такою поезією,
прибравши пір'ям голову і трояндами
високі черевики, дістати місце в якійсь
акторській трупі?

ГОРАЦІО. На половину платні.

ГАМЛЕТ.

А я гадаю, що на повну.

Мій друже! В нас Юпітер сам

Мав владу, що цвіла,

Тепер же посадили нам

Звичайного ...о!...павича.

ГОРАЦІО.

Ви могли б і зримувати.

ГАМЛЕТ.

О Гораціо! Тепер я поручився б за слова
Привида не знати якою ціною! Чи ти
помітив?

ГОРАЦІО.

Дуже добре, принце.

ГАМЛЕТ.

Коли згадали про отруту, правда?

ГОРАЦІО.

Я це помітив.

ГАМЛЕТ.

Ага! Гей, музики сюди!

Давайте флейти!

“Не любить наш король комедії

Чому? бо гнівно кличе: геть її!”

Музико, грай!

Повертаються Розенкранц і Гільденстерн.

- РОЗЕНКРАНЦ. Принце! дозвольте мені на одне слово.
ГАМЛЕТ. Навіть на цілий словник.
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Король...
ГАМЛЕТ. Що з ним сталося?
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Він замкнувся у своїй кімнаті.
Ледве на ногах тримався.
ГАМЛЕТ. З горілки?
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Ні; імовірно, з жовчі.
ГАМЛЕТ. Ви зробили б розумніше, коли б повідомили про це лікаря. Бо якби я хотів доглядати його, то жовч у нього розлилась би ще більше.
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Будьте добрі, принце, не говоріть самими метафорами і не відбігайте так далеко від теми.
ГАМЛЕТ. Вже мовчу. Говоріть.
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Королева, ваша мати, дуже зажурена, прислала мене за вами.
ГАМЛЕТ. Що ж! я радий вас бачити.
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Ні, ласкавий принце, ваша чемність тут ні при чому. Коли ви зволите дати мені розумну відповідь – я виконаю доручення вашої матері; коли ж ні – пробачте мені, я вернусь, і цим мій обов'язок скінчиться.
ГАМЛЕТ. Не можу.
ГІЛЬДЕНСТЕРН. Чого не можете?
ГАМЛЕТ. Дати вам розумну відповідь – мій розум хворий. Але можу дати таку відповідь, яку зможу дати до ваших послуг, або вірніше, як ви кажете, до послуг моєї

матері. Тим-то – до теми. Ви кажете, що моя мати...

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Так, вона каже, що бачучи, як ви поводитися, вона не може вийти з дива, вона вся зачудована.

ГАМЛЕТ. О, який незвичайний мусить бути син, коли може зачудувати свою маму! Та чи мою маму не переслідує ще якесь інше здивування? Скажіть.

РОЗЕНКРАНЦ. Вона бажає порозмовляти з вами у своїй кімнаті, заки ви підете спати.

ГАМЛЕТ. Якби вона була і десять разів моєю мамою, то я повинувався б. Чи ви маєте ще яке діло до мене?

РОЗЕНКРАНЦ. Принце, ви мене колись любили.

ГАМЛЕТ. Я люблю вас іще і тепер. Присягаю (*показує на свої руки*) в ім'я цих хапунів і загребачів.

РОЗЕНКРАНЦ. Дорогий принце! яка причина вашого поганого настрою? Ви зачиняєте двері своєї свободи, коли не хочете довірити другові своїх клопотів.

ГАМЛЕТ. Переді мною двері вже зачинені.

РОЗЕНКРАНЦ. Як можете таке казати, коли ви маєте слово самого короля, що ви – наслідник данського престола?

ГАМЛЕТ. Воно то так, але є стара приповідка: “Поки сонце зійде – роса очі виїсть”.

Повертаються музики з флейтами.

О, флейтисти! Подайте мені одну дудку. (*До Розенкранца і Гільденстерна*). Ви хочете, щоб я пішов з вами? Чого ви

бігаєте за мною, як цуцики довкола кабана, коли хочуть його загнати в пастку?

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Я взяв на себе занадто сміливий обов'язок, через те і моя любов до вас виходить занадто безцеремонною.

ГАМЛЕТ. Це я не зовсім добре розумію. Чи не заграли б ви на цій дудці?

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Я не вмію, принце.

ГАМЛЕТ. А я вас прошу.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Повірте мені, не вмію.

ГАМЛЕТ. Я благаю вас.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Я навіть не знаю, як треба тримати її в руці.

ГАМЛЕТ. А це ж так легко, як брехати: перебираєш пальцями по дірочках, дуєш устами і виходить якнайгарніша музика. Гляньте, тут є лади.

ГІЛЬДЕНСТЕРН. Але ж я не зможу добути з них жодної мелодії. Я не маю до цього хисту.

ГАМЛЕТ. Бачите, за який нескладний інструмент ви вважаєте мене! Ви хочете грати на мені. Вам здається, що ви знаєте, де мене натиснути, і ви хотіли б видути з мого серця таємницю. Ви хотіли б добути з мене всі тони – від найнижчого до найвищого. Навіть у цьому маленькому інструменті є багато музики і чудових звуків, а ви не вмієте приневолити його, щоб він озвався... До чорта! чи ви гадаєте, що на мені легше грати, ніж на цій дудці? Вважайте мене за який хочете інструмент – розстроїти мене можете, але заграти на мені – ні.

Входить Полоній.

- ПОЛОНІЙ. Помагай, Боже, добродію канцлере!
Принце! Королева хотіла б порозмовляти
з вами, і то негайно.
- ГАМЛЕТ. Чи ви бачите там хмару, зовсім схожу
на верблюда?
- ПОЛОНІЙ. Йй-Богу, справжній верблюд.
- ГАМЛЕТ. А мені здається, що так ніби ласка.
- ПОЛОНІЙ. Справді хребет наче в ласки.
- ГАМЛЕТ. Або кита?
- ПОЛОНІЙ. Дуже скидається на кита.
- ГАМЛЕТ. Як так, то я зараз прийду до моєї матері.
(*Убік*). З цими дурнями можна одуріти!
Я зараз прийду.
- ПОЛОНІЙ. Я так і скажу. (*Виходить Полоній*).
- ГАМЛЕТ. “Зараз!” – легко сказати! – Залиште
мене, друзі, самого.

Всі виходять, крім Гамлета.

Найбільших чарів північна пора,
Могили зяють, з пекла йде зараза
На світ. Тепер я пив би кров гарячу
І диким вчинком день притьмарив, щоб
Світ струснувся. Тихо!..

Йду до мами.

О серце! будь собою! Не впусти
В ці сильні груди Нерона душі!
Дозволь жорстоким бути, а не звіром.
Кинджал перекою на вістря слів!
Язык і серце! полукавте з нею!
Дозвольте їй відчути біль і вразу,
Та присуд волі щоб не впав ні разу!

Сцена III

*Кімната в замку. Входять Король,
Розенкранц і Гільденстерн.*

- КОРОЛЬ. Я не люблю його, і небезпечно,
Щоб він так тут шалів.
Тому готуйтесь.
Вам передам негайно грамоти,
І з вами він поїде в Англію.
З державних міркувань –
великий риск
Тримати його близько; його безум
Росте щодня.
- ГІЛЬДЕНСТЕРН. Ми будемо готові.
Святий це обов'язок берегти
Спокою тисячей, які живуть
Лише при Вас здорові та щасливі.
- РОЗЕНКРАНЦ. Звичайний смертник мусить боронитись
Від лиха всім, чим може його дух;
Тим паче той, з якого щастям тісно
Сплелись життя і спокій загалу.
Смерть короля не одиниці смерть;
Вона, мов вир, втягає все довкола.
Це велетенське колесо, до шпиць
Якого на вершку гори прибили
Малих предметів тисячі; коли
Воно паде – з ним разом пропадають
Всі пов'язі його. Король з турбот
Лиш раз зітхне – застогне весь народ.
Збирайтесь якнайшвидше у дорогу.
На те розгнуздане страховище
Ми пута накладем.

РОЗЕНКРАНЦ,
ГІЛЬДЕНСТЕРН.

Поспішимось.

*Виходять Розенкранц і Гільденстерн.
Входить Полоній.*

ПОЛОНІЙ.

Королю! він прийде до матері,
Щоб чути їх розмову, я сховаюсь
За килимом. Вона його провчить –
Це певне. Та сказали ви розумно:
Тут треба ще, крім маминого вуха,
– З природи пристрасного – третього
Когось, щоб чув.

Прощайте, Ваша Світлість.

Я перед сном іще прийду
Сказати те, що я почув.

КОРОЛЬ.

Спасибі.

Полоній виходить.

Від мого вчинку сморід в небо йде.

Над ним тяжить проклін

найстарший, перший

Братоубивства! Сил нема молитись.

Хоч прагнеш сам і намагаєшся.

Міцний мій намір, та міцніший гріх!

І я, мов той, якого ждуть дві справи,

Обидві гаю у ваганнях. Ех!

Невже ж нема дощу доволі в небі,

Щоб стала, наче сніг, рука, що має

На собі вдвоє більше крові ще?

Що з милосердя, як воно не в силі

Лихий учинок переважити?

А чи в молитві не подвійна міць:

Не дати впасти нам, а як ми впали –
Пробачити? До неба зверну очі.
Мій гріх – минулий. Та як молитись?!
“Пробач мені мерзенне душогубство”.
Даремне, поки я не вирікся
Всього, для чого я убив: корони,
І честолюбства, жінки-королеви.
Відпущення і злочин водночас?
На цій гнилій землі золочена
Рука злочинця купить справедливість
І сам закон ганебною ціною,
Але не так там – вище; там нема
Крутійств, там кожне діло є, чим є, –
І кожний мусить віч-на-віч з виною
Сказати правду просто в зуби їй.
І що ж лишається? Шукати,
Що може каяття? Чого воно
Не може? А якщо каятись
Не вміє? Стан жахливий. Темрява
Смертельна в грудях!

Чим сильніше рвешся,
Душе, на волю, тим сильніше грузнеш.
Рятуйте, янголи! Згинайтеся,
Тверді коліна! Ти – сталеве серце,
Зробись м'яким, мов серце немовляти.
Ще можна все направити.

Відходить набік і паде навколішки.

Входить Гамлет.

ГАМЛЕТ.

Тепер пригожа мить... Він молитесь.
Я це зроблю, а він піде до неба,
І так помщусь? Ні, треба зважити.
Падлюка батька мені вбив, а я,

Єдиний син, пішлю його за це
До неба?
О, це не помста, тільки нагорода!
Схопив він батька з повним черевом
У розцвіті його гріхів. Які
Вони і скільки їх? лиш знає Бог,
Ми ж тільки люди. Батькові – в це вірю! –
Там дуже тяжко. Чи помщусь я, вбивши
Оцього в час, як душу він вмиває
І вже готовий з нею у дорогу?
Ні! Зажди, кинджале, на страшніший мент,
Як він на сон уп'ється, залютує,
Як зашаліє в кровозміснім ложі,
Як гратиме, хулитиме, робитиме
Безбожне щось, за що нема спасення.
Тоді ти так врази його, щоб він
П'ятами в небо вдаривши, скотивсь
У пекло чорне, як його душа!
Жде мати! Хоч ми гаєм і говорим,
Та ти від цього станеш більше хворим.
(*Виходить*).

КОРОЛЬ (*підводячись*). Слова йдуть вверх, думки падають униз,
Слова без душі ніхто до неба не доніс.

Сцена IV

Кімната Королеви. Входять Королева і Полоній.

ПОЛОНІЙ. Він зараз прийде. Ви промовте гостро.
Скажіть, що вихватки його – нестерпні,
Що поміж гнівом короля і ним

Стоїть лиш ваша ласка. Я сховаюсь.
Ви будьте з ним рішучі.

ГАМЛЕТ (*за сценою*).

Мамо, мамо!

КОРОЛЕВА. Обіцяю, не бійтесь! Відійдіть.
Чую – вже надходить.

Полоній ховається за килимом. Входить Гамлет.

ГАМЛЕТ. Чого собі бажаєш, мамо?

КОРОЛЕВА. Ти сильно скривдив свого батька, сину.

ГАМЛЕТ. Ти скривдила мого батька, мамо.

КОРОЛЕВА. Ну, годі! Відповідати так – це гріх.

ГАМЛЕТ. Облиш! Твоє питання – гріх!

КОРОЛЕВА. Не розумію, Гамлете!

ГАМЛЕТ. В чім річ?

КОРОЛЕВА. Чи ти забув, хто я?

ГАМЛЕТ. О ні, клянусь!

Ви – королева, чоловіка брата
Дружина і...на жаль, ах! моя мати.

КОРОЛЕВА. Як так – то розмовляй із кращими!

ГАМЛЕТ. О ні, сиди! Не смій і рушитись,

Аж поки я не покажу тобі

Найправдивіший образ твого “я”.

КОРОЛЕВА. Чого ти хочеш? хочеш мене вбити?

Рятуйте, гей!

ПОЛОНІЙ (*за килимом*). Рятуйте, гей, рятуйте!

ГАМЛЕТ (*виймаючи шпагу*). Там що? Щур-шпиг?

Дукат об заклад? – труп.

(*Пробиває шпагою килим*)

ПОЛОНІЙ. Мене убили! (*Падає і вмирає*).

КОРОЛЕВА. Боже! Що ти вдіяв?

ГАМЛЕТ. Не знаю. Хто там був – король?

КОРОЛЕВА. Який покvapний і кривавий вчинок!

ГАМЛЕТ. Не згірш, ніж вбити короля, о мамо,
А потім шлюб узяти з його братом.
КОРОЛЕВА. Убити короля?
ГАМЛЕТ. Я так сказав.

Підіймає килим і знаходить Полонія.

Прощай, влізливо-чемний
бідний блазню!

Я думав – ти хтось більший.

Примирись.

Занадто жвавим бути, бачиш, - риск...

(До Королеви)

Рук не ламай. Сідай. Спокійно. Хочу

Зламати твоє серце, як воно

Не є незламне, як не ствердло ще

У почуттях від злочину та звички.

КОРОЛЕВА. Що ж я таке вчинила, що ти смієш
Так грубіянити?

ГАМЛЕТ. Такий учинок
Зганяє з скромности весь чар і сором,
Чесноту зве облудою, з чола
Невинного кохання рве вінок
І там кладе тавро; обіти шлюбні
Брехнею робить, мов шулерів божбу.
Цей злочин душу вириває з тіла
Святих зв'язків, він обертає віру
В пусті слова. Лице небес палає,
І вся земля, безмежна, непохитна,
Захмурилась від твого вчинку, наче
На Страшний Суд.

КОРОЛЕВА. О Боже, що за вчинок
Такий мені віщуєш серед громів?

Глянь на цей образ тут, на другий там:
– Це два портрети вірні двох братів.
Дивись, яке привабливе обличчя!
Гиперіона кучері, чоло
Зевеса, погляд Марса грізновладний,
Вся постать – вістуна Меркурія,
Коли торкнувсь підхмарної гори –
Така сполука форм, немов би кожний
З богів печать свою поклав на доказ,
Що посилає світові людину.
Це був твій чоловік. Дивись тепер:
Це є твій чоловік. Із сніттю колос,
Що рідне сім'я зжер. Чи маєш очі?
Як ти могла з осяяних верхів
Зійти на трясовиння? Маєш очі?
Не зви коханням цього, бо в твій вік
Затих вже голос крові і чекає
На голос розуму. Який же розум
Волів би те – не це? Чуття ти маєш –
Інакше не жила б, та це чуття
Геть омертвіло; навіть божевілля
Менш помилилось би. П'янкий крутіж
Також дає можливість вибору,
Щоб бачити різницю. Біс який
Забавився у піжмурки з тобою?
Чуття без зору, очі без чуття,
Слух без очей і рук і тільки нюх,
Бо навіть частку органу якогось
Не можна б ошукати!
Де твій рум'янець, сороме? О пекло!
Коли в кістках матрони родиш бунт –
Чесноти молодих стопи на віск
Їх полум'ям, звільни від сорому
Жагу без стриму! бачиш: сам мороз

Горіти може, розум же стає
За звідника бажанням!

КОРОЛЕВА.

Сину, досить!

Моїм очам відкрив ти мою душу,
А в ній глибокі плями, невиводні
Нічим, ніколи.

ГАМЛЕТ.

Як же можна жити

В задусі, що піднявим ложем тхне,
Як у розпусті грітись, примілятись
У гнойному хліві?

КОРОЛЕВА.

Ох, годі!

Твої слова – мечі для моїх вух.
Мій любий, годі.

ГАМЛЕТ.

Підлий, душогубець!

Раб, що не варт і сотої частини
Ранішого твого пана! Король
Блазнюк! Держави і законів злодій,
Що вкрадений з полиці діядем
Сховав в кишеню нишком.

КОРОЛЕВА.

Перестань!

ГАМЛЕТ.

Король з ганчірок, клоччя –

Входить Привид.

Крильми мене закрийте, херувими!
Чого бажаєш, любе з'явище?

КОРОЛЕВА.

Ах, він божевільний, Боже!

ГАМЛЕТ.

Приносиш докір синові, що час
На спалахи гайнує, відкладає
Такий важливий твій страшний наказ?
Скажи!

ПРИВИД.

Не забувай: приходжу, щоб
Приспалий замір в тобі розбудити.
Та глянь на матір всю розгублену,

ГАМЛЕТ.

Шаління!

Мій пульс такий, як твій; так само б'ється
Здоровим тоном; ні, не божевільні
Мої слова; спитай мене ще раз
І я достоту все повторю. Шал
На це не здатний. Мамо! я благаю:
Лестким бальзамом не дури душі,
Що злочин твій у мому божевіллі.
Так ти закриєш рану зверху; їдь
По всьому тілі нишком розіллється
Заразою. Покайся небу в тім,
Що сталося, пильнуй, що може статись, –
Довкола себе виполи бур'ян!
Пробач мені цей чеснотливий тон;
В наш час душний від жиру і чеснота
Прохати мусить у гріха прощення,
Коли йому бажає допомогти.

КОРОЛЕВА.

ГАМЛЕТ.

Ох, серце ти надвоє переріза!
Частину гіршу з нього ти відкинь,
А з ліпшою живи сама чистіше!
Добраніч. З дядьком спати більш не йди.
Коли чесноти брак тобі – прикинься.
Потвора, що з'їдає почуття всі, –
Чортяча звичка – янголом буває,
Коли дає готовий одяг нам,
Щоб легко ним прибрати добрі вчинки.
Заволодій собою на цю ніч,
За цим зусиллям тобі легше
Вже далі стриматись, бо звичка в силі
Змінити в нас природні нахили,
Здушити чорта чи його прогнати
Потужним поштовхом.
Ну, ще раз добраніч.
Коли затужиш за благословенням,

Прийду до тебе сам за ним. Я каюсь
(показує на Полонія)
За цього тут! Що ж! Небо захотіло
Мене скарати ним, його же мною,
Зробило з мене ката і суддю.
Беру його на себе і за смерть
Його відповідатиму. Добраніч.
Із ніжності йде серце до наруги;
За меншим лихом прийде більше – друге.
Ще слово, мамо.

КОРОЛЕВА.

Що мені робити?

ГАМЛЕТ.

Лише не те, що радив я тобі!
Хай знов король тебе вабить
У ліжку, щипає, зве мишкою,
А ти за кілька лоскотів по шиї
І за масні цілунки виявиш,
Що я не впав насправді в божевілля,
А божевілля граю. Так, хай знає!
Бо як прекрасній, мудрій королеві
Таку важливу тайну заховати
Від тої жаби, кажана, ката?
Начхай на розум і дискретність всю,
І мавпа наче, випусти пташок
Із клітки на даху, і влізь туди,
Щоб спробувати, чи не маєш крил.
Лиш спробуй! І скрути там в'язи.

КОРОЛЕВА.

Я присягаю на цей віддих слів
І на життя, що дише, хай не дишу,
Коли я зраджу щось із слів твоїх.

ГАМЛЕТ.

Чи знаєш, що я їду в Англію?

КОРОЛЕВА.

На жаль. Рішили так. Я і забула.

ГАМЛЕТ.

Листи з печатками доручені
Моїм товаришам, яким я вірю,
Неначе зміям. Вони прокласти мають

Мені дорогу в пастку. Хай ведуть!
Весело, як від міни, вилітає
Сам мінокладник! А що, якби
Я глибше підкопався і їх послав
До місяця! Видовище приємне,
Як проти себе йдуть дві сили темні!

Показуючи на Полонія.

Для цього мушу стати змовником.
Цей мотлох в сінях деś сховаю.
Добраніч, мамо. Радник наш тепер
Такий поважний, тихий і мовчун,
Хоч за життя був дурень-балакун.
Добродію! Кінчаймо наш рахунок.
Добраніч, мамо.

Виходять в різні сторони.

Гамлет тягне за собою трупа Полонія.

Кінець III дії.

ДІЯ IV

Сцена I

Кімната в замку.

Входять Король, Королева, Розенкранц і Гільденстерн.

КОРОЛЬ. Ти дихаєш так тяжко і зітхаєш,
Це значить щось... і я повинен знати.
А де ж твій син?

КОРОЛЕВА. Залиште нас на час якийсь самих.

Виходять Розенкранц і Гільденстерн.

КОРОЛЬ. Ох, любий, що я бачила в цю ніч!
Ну що, Гертрудо? Що там робить Гамлет?

КОРОЛЕВА. Мов вихор, скаженіє з бурунами
Навзаводи. У приступі нестями,
Почувши якийсь рух за килимом,
Схопив рапіру з криком:

“Щур, там щур”

І, неприємний від уяви, вбив
Наосліп бідолаху...

КОРОЛЬ. Дикий вчинок!

Таке могло там трапитись зі мною.

На волі він загрожує усім:
Тобі, мені і кожному зокрема.
А хто за вчинок цей відповідальний?
На нас складуть вину, мовляв, було
Приборкати, тримати осторонь
Розпущеного. Я так любив його,
Що й не доглянув того, що повинен,
Немов людина, що свою погану
Хворобу затаїла і дає їй
Себе на смерть з'їдати. Де ж він дівся?

КОРОЛЕВА.

Поніс кудись крадьки покійника.
А втім, душа його заблисла чиста
І в божевіллі – золотом в руді
Нечистій! Він над тим, що вдіяв, плакав.

КОРОЛЬ.

Ходім, Гертрудо!
Раніш, ніж сонце сяде за горою,
Він звідси відпливе; а ми цей злочин
З повагою і тактом мусимо
Прибрати й виправдати. Гільденстерне!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Ви, друзі, ще візьміть собі підмогу.
У шалі Гамлет вбив Полонія
І витяг із кімнати Королеви.
Ви принца віднайдіть, поговоріть,
В капліцю тіло передайте.

Мерщій ідіть!

Виходять Розенкранц і Гільденстерн.

Ходім, Гертрудо, скличмо мудрих друзів,
Розповімо, що хочемо зробити
І що вже сталось... Хто зна?

І не диво: такі службовці виконують королеві найліпшу службу. Він тримає їх, як мавпа горіхи, у кутку на зубах: поки проковтне їх, мусить розжувати. А як тільки йому треба того, що ви назбирали, притисне губку, і ось – ти, губко, знову суха.

РОЗЕНКРАНЦ.

Я не розумію вас, принце.

ГАМЛЕТ.

Я дуже радий...

РОЗЕНКРАНЦ.

Принце! ви мусите нам сказати, де лежить труп і піти з нами до короля.

ГАМЛЕТ.

Труп недалеко від короля, хоч король далеко від трупа. Король – це щось...

ГІЛЬДЕНСТЕРН.

Щось?

ГАМЛЕТ.

Щось з нічого. Ведіть мене до нього. “Утікай, лисичко! і всі за нею”.

Виходять.

Сцена III

Інша кімната в замку.

Входить Король з двірськими.

КОРОЛЬ.

Я післав знайти його і тіло.

Як небезпечно те, що він на волі!

А тяжко йти за строгістю закону!

Він дикої юрби улюбленець,

Юрба ж очима любить, не розумно,

І дивиться на кари, не на злочин.

Загладити все треба так, щоб скорий

Цей від'їзд здавався актом застанови.

Хворобу гостру треба лікувати
так само гостро або ж зовсім ні.

Входить Розенкранц.

РОЗЕНКРАНЦ. Ну що ж? Як там стоїть справа?
Королю! де він трупа заховав,
Не хоче нам сказати.
КОРОЛЬ. Де ж він сам?
РОЗЕНКРАНЦ. При дверях з вартою, жде виклику.
КОРОЛЬ. Введіть його сюди.
РОЗЕНКРАНЦ. Гей, Гільденстерне! Принца приведи.

Входять Гамлет і Гільденстерн.

КОРОЛЬ. Ну, Гамлете, де ж Полоній?
ГАМЛЕТ. На вечері.
КОРОЛЬ. На вечері?! де?
ГАМЛЕТ. Не там, де він їсть, а там, де його їдять.
Довкола нього зібрався з'їзд політичних
хробаків. У царстві кулінарії найвищий
король – хробак. Ми годуємо всі інші
тварини, щоб годувати себе, а себе
годуємо для хробаків. Відгодований
король і худорлявий жебрак – це тільки
дві різні форми їжі, дві страви за тим
самим столом. Такий кінець усьому.
КОРОЛЬ. На жаль, так, на жаль!
ГАМЛЕТ. Людина може хробачком, який з'їв
короля, зловити рибу і з'їсти рибу, яка
годувалася цим хробачком.
КОРОЛЬ. Що ти хочеш цим сказати?
ГАМЛЕТ. Нічого більше, як тільки показати Вам,
як король може відбутися офіційно дер-

КОРОЛЬ. жавну подорож по кишках жебрака.
Де Полоній?

ГАМЛЕТ. У небі. Пішліть когось туди подивитись.
Коли ж Ваш посланець його там не знайде, тоді пошукайте його самі в іншому місці. Зрештою, якщо Ви не знайдете його впродовж місяця, то почувете його нюхом, ідучи сходами на галерею.

КОРОЛЬ (*до кількох двірських*). Підіть і пошукайте його там.

ГАМЛЕТ. Він почекає на вас, поки не прийдете.
(*Двірські виходять*).

КОРОЛЬ. Твоя безпека, Гамлете, якою
Так журимось, і вчинок твій, якому
Глибоко співчуваєм, вимагають,
Щоб ти мерщій від'їхав. Приготуйся!
Судно, товариші, пригожий вітер
І речі всі – до Англії готові.
До Англії?

ГАМЛЕТ. Так, Гамлете.

КОРОЛЬ. Гаразд.

ГАМЛЕТ. Кажеш “гаразд” так, наче б ти знав
здалегідь про наші наміри.

ГАМЛЕТ. Я знаю одного херувима, який знає все.
Нічого! виберемося до Англії. Прощай,
дорога мамо.

КОРОЛЬ. “І дорогий батьку”, – ти хотів сказати.

ГАМЛЕТ. Ні, я сказав “мамо”. Батько і мати – це
ж чоловік і жінка; чоловік і жінка – це
ж одне тіло, отже, моя мама – це і ви.
Їдемо до Англії. (*Виходить*).

КОРОЛЬ. Ідіть за ним слідком на корабель,
Не гайтесь. Щоб відплив іще вночі.
Листи в цій справі запечатані.
Готове все. Будь ласка, поспішіть.

Виходять Розенкранц і Гільденстерн.

Коли ж ти, Англіє, дорожиш ще
Моею дружбою, не злегковажиш
Моєї волі. Міць мою згадай
При свіжих ранах з данського меча,
При вдячності за поміч до свободи!
В моїх листах знайдеш моє бажання:
Воно – нехайна Гамлетова смерть.
Ти, Англіє, зроби це; ти на нього,
Що кров із мене смочче, мов бацил,
Лік мусиш дати. Поки з твого краю
Не прийде звістка – втіхи не зазнаю.
(*Виходить*).

Сцена IV

*Рівнина в Данії. Входять Фортинбрас,
Капітан і вояки в поході.*

ФОРТИНБРАС (*до Капітана*).

Ти, капітане, передай поклін
Королю данців. Фортинбрас – скажи –
Прохає дозволу за згодою
Пройти крізь Данію.

Де наша зустріч, знаєш.

Коли ж король якесь бажання має,
Ми особисто з'явимось з привітом.
Так і скажи.

КАПІТАН.

Все виконаю, принце.

ФОРТИНБРАС (*до вояків*). Вперед! Поволі!

(*Фортинбрас і вояки виходять*).

Входять Гамлет, Розенкранц, Гільденстерн та інші.

ГАМЛЕТ. Чиє це військо, воїне?
КАПІТАН. Норвезьке, пане.
ГАМЛЕТ. Куди воно, скажіть, будь ласка, йде?
КАПІТАН. В якусь частину Польщі.
ГАМЛЕТ. А хто його веде?
КАПІТАН. Принц Фортинбрас,
Старого короля норвежця небіж.
ГАМЛЕТ. Чи в саму Польщу ви йдете, чи тільки
Десь на кордон?
КАПІТАН. Без перебільшень, щиро кажучи,
Такий зайняти клаптик маємо,
Що користь з нього жодна, тільки честь.
Я б не найняв його й за п'ять дукатів.
Норвегія ні Польща не взяли б
За нього більше, якби продали.
ГАМЛЕТ. Як так – поляк не буде й боронити.
КАПІТАН. Ні, навпаки: залога вже готова.
ГАМЛЕТ. Ні тисячі дукатів, ні людей
Не рішать спору за соломинку!
Лиш мир занадто довгий і добробут
Розбухли, мов гнояк, від цього раптом
Людина гине. Дякую вам, пане!
КАПІТАН. Щастя вам, Боже! (*Відходить*).
РОЗЕНКРАНЦ. Так ходімо, принце.
ГАМЛЕТ. Ідіть вперед, я вас наздожену.

Виходять всі, крім Гамлета.

Усе, що лиш зустріну, проти мене,
І як забуту помсту накликає!
Бо що таке людина, коли зміст
І смак життя для неї – їсти й спати?

– Лише тварина. Той, хто дав нам хист
Дивитися вперед і оглядатись
Не дав нам розуму богів на те,
Щоб марно гнив. Не знаю, що це в мені:
Тваринне забуття, надмірний сумнів,
Що надто важить наслідки, в думках
Лиш чвертка глузду, а в трьох чвертках страх,
Не знаю, чи живу, щоб повторяти
“Оце зробити маю!”, коли є
Підстава, сила, воля й засоби
Зробити це... Які зразки на світі!
Яка от сила війська на чолі
З чутливим принцом, що в пориві йде
Назустріч незбагненному, дає
Крихке життя на пробу долі, смерті
І небезпек за шкаралупинку яйця.
Не той великий, хто для відваги
Великої спонуки жде, а той,
Хто задля січки не дарує чести.
А я? що маю батька вбитого
І матір у ганьбі – тисячі причин,
Щоб кров і розум зрушити, на сором
Сонний я, хоч бачу тисяч душ,
Що йдуть для примхи, для омани слави,
В могилу, як у ліжку, йдуть у бій
За землю, що не зможе примістити
І трупів їх. Коли в мої думки
Не увіллється колір крові,
Не більша їм ціна, аніж полові!

Сцена V

Ельсинор. Кімната в замку.

Входять Король, Королева, Гораціо і дворяни.

КОРОЛЕВА. Я не бажаю з нею говорити.
ДВОРЯНИН. Вона наполягає, навіть жаль дивитись.
КОРОЛЕВА. Цілком розгублена.
Що їй треба?
ДВОРЯНИН. Говорить раз у раз про батька; каже,
Що світ поганий, в груди б'є й зітхає,
За будь-що сердиться, плете таке щось
Напівдурне. Самі слова – пусті,
Та в їх безладній формі слухачі
Шукають змісту і доспівають
До слів нанизаних свої думки.
З її кивків і жестів видається,
Немов там справді якась думка є,
Хоч і неясна, а проте зловісна.
ГОРАЦІО. Поговорити з нею необхідно, бо
Вона дасть привід ворогам до спліток.
КОРОЛЕВА. Введіть її. (*Гораціо виходить*).
(*убік*). Мені, як всім,
що їх гризуть гріхи,
Дрібниці всі віщують щось лихе,
Бо винуватця, що скрива свій шлях,
Найшвидше зрадить його
власний страх.

Повертається Гораціо з Офелією.

ОФЕЛІЯ. Де тут прекрасна данська королева?
КОРОЛЕВА. Що скажеш нам, Офеліє?
ОФЕЛІЯ (*співає*). По чім і як пізнаю я,

Котрий твій найдорожчий?
Ціпок, сандали й чорний плащ
В юрбі, що йде із прощі.
КОРОЛЕВА. Що означає ця пісня, дівчино?
ОФЕЛІЯ. Як кажете? Прошу, послухайте.
(співає) Він не вернеться, дівчино,
Він спочив у ямі,
В головах траву він має,
А в ногах камінь.
Ох, ох!
КОРОЛЕВА. Дорога Офеліє...
ОФЕЛІЯ (співає). Послухайте, будь ласка.
Його саван – білий сніг...

Входить Король.

КОРОЛЕВА. Подивись на неї.
ОФЕЛІЯ (співає). Теплі квіти вкрили,
Сльози, як струмок плили,
До його могили.
КОРОЛЕВА. Як тобі живеться, гарна панночко?
ОФЕЛІЯ. Добре, з Божої ласки. Люди кажуть,
нібито дочка пекаря в сову перекинулась.
Боженьку! Кожний з нас знає, чим хто
є, але не знає, чим може бути. Хай Бог
благословить ваш стіл!
КОРОЛЬ. Мабуть, натякає на свого батька.
ОФЕЛІЯ. Прошу вас, не говорімо більше про це.
Та коли вас хто запитає, що це значить,
то скажіть таке: (співає) “Це ж завтра
Свят-Андріїв день,
Я під віконцем стану
Ще досвіта, щоб ти мене
Раніш усіх доглянув”.

Він встав раненько і впустив
Її до середини,
Була дівчина, як ввійшла,
Та вийшла – не-дівчина.

КОРОЛЬ.

Яка вона красуня!

ОФЕЛІЯ (*не слухаючи*). Я на правду без жодних

присяг докінчу вам:

(*співає*) Ганьба! Покрову й всіх святих

На захист наш зовімо!

Бо як прийде що до чого,

То мужчина не зна стриму.

“Казав ти, поки мняв мене,

Не зробиш мені й в сні зла,

Оженишся...”

А він відповідає на це: “А ти чого

До мене в ліжку лізла?!”

КОРОЛЬ.

Як довго вона вже в такому стані?

ОФЕЛІЯ.

Я сподіваюся, що все буде гаразд

Треба тільки потерпіти. Але я не можу

вгамувати своїх сліз, коли подумаю,

що його поклали в холодну землю. Мій

брат дізнається про це. А вам дякую

за добру пораду. Хай приїздить моя

карета. Добраніч, вельможні панове,

вельможні милі панії, добраніч, добра-

ніч. (*Виходить*).

КОРОЛЬ (*до Гораціо*). Ідіть за нею та її пильуйте.

(*Виходить Гораціо*).

Це все отрута чорної журби.

Смерть батька – джерело її. Гертрудо!

Нещастя ходять не самі, мов стежі,

А натовпом. Смерть її батька – перше,

А друге – від’їзд твого сина; це

Шал його законно сам прогнав;

В народі – темні здогади та чутки
Про смерть Полонія. Погано й те,
Що крадькома його ми поховали;
Офелія – без розуму, без “я”,
Без чого всі ми лиш ляльки, тварини.
Нарешті верх усього і найгірше:
Із Франції вернувся потайки
Ще її брат, що ходить осторонь,
Наївшись всяких вигадок; до того ж,
Наклепники нашіптують йому
Про батька смерть усякі злобні сплітки,
А що нема за віщо зачепитись,
Причепляться до нас. Моя Гертрудо!
Це все, немов гармата смертоносна,
Мене влучає звідусіль нараз.

Шум за сценою.

КОРОЛЕВА. Що там за гомін?

КОРОЛЬ. Де мої швайцарці?

Хай стережуть дверей!

(Входить інший дворянин)

У чому річ?

ДВОРЯНИН. Королю наш, рятуйтеся! Лаерт
З бунтарською ватагою, мов море,
Що хвилею вдаряє в береги,
Розбив нам варту. Він для черні – вождь.
І начеб світ іще в сповитку був,
Не мав законів ні минулого –
Підстав єдиних влади – чернь кричить:
“Ми виберем Лаерта королем!”

Шапки, і руки, й голоси йдуть вгору.
“Лаерта королем!”, “Лаерт король!”.
Як радісно вищать ті данські пси
Фальшиві – на фальшивому шляху!

КОРОЛЕВА.

Шум за сценою.

КОРОЛЬ.

Вже виламали двері!

Входить Лаерт, озброєний, з ним – данці.

ЛАЕРТ.

Де той король? Панове, ждіть надворі.

ДАНЦІ.

Впустіть нас!

ЛАЕРТ.

А я вас прошу на хвилину...

ДАНЦІ.

Гаразд, ідемо. (*Виходять за двері*).

ЛАЕРТ.

Спасибі. Двері стережіть. Королю!

Ти – підлий, батька поверни мені.

КОРОЛЕВА.

Вгамуйсь, Лаерте.

ЛАЕРТ.

Навіть як одна

Краплина крові заспокоїться в мені –

Скажіть, що я байстрюк,

рогач – мій батько,

Повія – моя мати чеснотлива.

КОРОЛЬ.

У чому річ? Чого ти в бунті велетня вдаєш?

Вспокойсь, Гертрудо, і не бійсь за мене;

Король – святий, хоронений так міцно,

Що зрада лиш наважитися може,

Сама ж – безсила. Ну, скажи, Лаерте,

Чого ти так кипиш? Облиш, Гертрудо.

Ну, говори ж.

ЛАЕРТ.

Де батько мій?

КОРОЛЬ.

Помер.

КОРОЛЕВА.

Король не винен.

КОРОЛЬ.

Дозволь йому питати.

ЛАЕРТ. Та як помер? Не дам себе дурити!
До ста чортів моя підданча вірність!
На пекла дно – сумління і покору!
Хай суд страшний прийде! Я визиваю
Цей світ і той, лише помститься мушу
За батька сметь.

КОРОЛЬ. Хто ж тобі боронить.

ЛАЕРТ. Лише я сам – і жодна сила в світі.

А свої сили, хоч які малі,
Я добре зважу, щоб зайти найдальше.

КОРОЛЬ. Лаерте! Ти про батька смерть хотів би
Всю правду знати? Чи в помсті ти своїй
Поставиш, наче грач, нарівні всіх –
І ворогів, і друзів?

ЛАЕРТ. Ні, тільки ворогів.

КОРОЛЬ. Їх знати хочеш?

ЛАЕРТ. Для батька друзів маю лиш обійми,
Я нагодую їх, мов пелікан,
Своєю кров'ю.

КОРОЛЬ. Ти сказав тепер,
Як добрий син і як людина чести.
Я в смерті твого батька не повинний
І сам її глибоко відчуваю,
Для тебе це повинно бути ясне,
Як ясний день очам.

ДАНЦІ (*за сценою*). Впустіть її!

ЛАЕРТ. Що там за шум?

Повертається Офелія.

Гарячко, мозок мій
Спали! А ви, стократ солоні сльози,
Само дно ока випаліть мені!
Офеліє, сестричко дорога,

Весняна квітко! Я клянусь: за тебе
Такий тягар важений помсти зважу,
Що терези схитнуться! Як це так:
Дівочий дух не має більше сили,
Ніж тіло старика? Яка ніжна
Природа у любові! Ми за тим,
Що любимо, найкращу частку шлемо
З самих себе.

ОФЕЛІЯ (*співає*).

Його несли відкритого в труні,
Ой, люлі, люлі-ля, ой люлі!
І гріб його зливали
сльозоньки рясні...
Прощай, мій голубе!

ЛАЕРТ.

Якби твій розум звав мене

до помсти,

То він не мав би стільки сили!

ОФЕЛІЯ (*співає*).

Ви співайте там унизу
Зу-зу-зупинили голову си-зу-
зу-зу...у-ни-зу...

О, як добре співати при веретені.

Економ звів дочку господаря.

ЛАЕРТ.

Здається, нісенітниця,

а який зміст в оцьому!

ОФЕЛІЯ.

Ось розмарин. Це на спогад

– згадай мене,

любчику; а це братки – пам'ятай,

братчику!

ЛАЕРТ.

Божевілля, а скільки розуму в цьому:

Пригадує нам, що наші спогади

зв'язані з пам'яттю.

ОФЕЛІЯ.

Для вас ось укріп і голубки,

(до Королеви)

для вас – рута, а тут щось і для мене.

Її звуть милосердною або недільною

травичкою. Ви повинні носити її в іншому значенні, ніж я. А це стокротка. Я принесла б вам і фіялок, але вони всі зів'яли від часу, як помер мій батько. Кажуть, він мав легку смерть. *(Співає)* “Коханий мій Робін – усе моє щастя”...

ЛАЕРТ.

Скорбота, і біль, і гнів, а навіть пекло Виходять в неї любо та привабно.

ОФЕЛІЯ *(співає)*.

Чи він вернеться ще раз,
Чи він вернеться ще раз?
Ні, ні, він покійний,
Вдолі спить спокійний,
Він не вернеться до нас.
Борода його як сніг,
Волос побілілий,
Він вернутися не міг,
Шкода наших сліз рясних,
Господи помилуй!

І вас, усі душі християнські,
за які до Бога
Молюся. Бог з вами!

Виходить.

ЛАЕРТ.
КОРОЛЬ.

О Боже, чи Ти бачиш це?
Прийми від мене спочуття, Лаерте,
Не відкидай його. Спокійно йди,
Збери своїх найрозумніших друзів,
Щоб вислухали й розсудили нас.
Рішать вони, що я безпосередньо
Чи посередньо винен, я віддам
Життя, корону – все, що зву моїм,
Тобі в відплату. А як ні – позич

Терпцю нам, щоб зусиллям спільним
Було все можна надолужити тобі.
ЛАЕРТ. Я згоден. Смерть таємна й похорон
Без герба, без меча і без трофеїв,
Без пишного обряду та паради
Кричать з землі до неба голосним
Питальним знаком.
КОРОЛЬ. Справу перевіриш,
А винуватець не мине сокири.
Ходім зі мною.

Сцена VI

*Інша кімната в замку.
Входять Гораціо і Служник.*

ГОРАЦІО. Хто там зі мною хоче говорити?
СЛУЖНИК. Моряки, пане. Вони кажуть,
що мають листа до вас.
ГОРАЦІО. Нехай увійдуть. *(Служник виходить).*
Не уявляю, щоб у світі хтось
Мені привіти слав, крім Гамлета.
Входять моряки.
ПЕРШИЙ МОРЯК. Дай Боже щастя.
ГОРАЦІО. І вам.
ПЕРШИЙ МОРЯК. На щастя не нарікаємо. Я маю для вас
лист від одного посла, який мав їхати
до Англії. Якщо ви називаєтесь Гораціо,
як мені сказали.
ГОРАЦІО *(читає)*. “Коли ти прочитаєш ці рядки, допоможи
цим людям знайти доступ до Короля;
вони мають листи до нього. Ми ледве

пробули два дні на морі, як нас почав переслідувати добре озброєний розбишацький корабель. Побачивши, що наші вітрила занадто слабкі, щоб утекти, ми мимоволі стали хоробрими, і я під час сутички потрапив на палубу ворожого судна. Тепер пірати відчалили від нашого корабля, і я сам залишився їх полоненим. Вони повелися зі мною, як чесні злодії, знаючи, що роблять; я мушу їм за це добре віддячитись. Зроби так, щоб король одержав передані мною листи. Приїжджай до мене так хутко, наче б ти тікав від смерти. Я скажу тобі на вухо щось таке, від чого онімієш, дарма що це дрібничка у такій великій справі. Ці добрі люди доправлять тебе туди, де я тепер перебуваю. Розенкранц і Гільденстерн прямують далі до Англії. Про них я маю багато дечого розповісти тобі. До побачення. Той, про якого ти добре знаєш, що він твій... Гамлет".
Ходіть, я влегшу доступ цим листам;
Та поспішаймо, бо ви ж відвезете
Мене до того, хто їх вам вручив.

Сцена VII

Інша кімната в замку. Входять Король і Лаерт.

КОРОЛЬ.

Тепер мене ти мусиш розгрішити
І наче друга примістити в серці,

Коли ти чув і добре зрозумів,
Що вбивця твого батька на моє
Життя теж важився.

ЛАЕРТ.

Це ясно, так;

Проте скажіть, чому Ви не боролись
Зі злочином і зрадою держави,
Як вам могли веліти – Ваша мудрість
Та обережність?

КОРОЛЬ.

З різних двох причин.

Вони для тебе, може, маловажні,
Для мене ж – переважливі. Королева
Втопила очі в сина, знову ж я –
Заслуга це чи помилка моя –
Зв'язався з нею тілом і душею,
Немов зоря з орбітою своєю.
По-друге, суд прилюдний я відкинув,
Бо простолюддя любить Гамлета
І так його з усіх провин обмило б,
Мов джерело, що камінь у намулі
Зміняє в самоцвіт. В такому вітрі
Всі мої стріли заслабі назад
Вернулись би до мене, не вразивши
Отого, в кого саме я влучав.

ЛАЕРТ.

А я утратив батька доброго,
Сестра у стані безнадійному!
Якщо хвалити можна втрачене,
Вона могла б прикметами своїми
Віки перетривати! Я помщусь!

КОРОЛЬ.

Ти не журися цим і не гадай,
Що я такий м'який, гнилий, що дам
Собі плювати в очі небезпеці,
Мовляв: це дощ іде. Небавом ти
Почуєш більше. Я твого батька
Любив, немов себе, і сподіваюсь...

Входить Вістун з листами.

Є що нове?

ВІСТУН.

Від принца Гамлета

Листи; цей вам, а цей для Королеви.

КОРОЛЬ.

Від Гамлета? Хто їх приніс?

ВІСТУН.

Казали,

Що моряки якісь. Я їх не бачив,

Мені дав Клавдій; а йому оті,

Що принесли їх.

КОРОЛЬ.

Вислухай, Лаерте.

А ти іди. (*Вістун виходить*).

(*Читає*). “Найяснішому і наймогутнішому. Повідомляю Вас, що я сиджу голий на Вашій Королівській землі. Завтра я проситиму дозволу стати перед Вашим Королівським обличчям. Тоді попрошу в Вас вибачення і оповім про обставини мого раптового та дивного повернення.

Гамлет”.

Що це таке? Чи всі назад вернулись?

Чи це якийсь обман чи глюм?

ЛАЕРТ.

Чи пізнаєте руку?

КОРОЛЬ.

Це почерк Гамлета.

Що значить “голий”!?

А тут в постскриптумі додав “я сам”!

Чи можеш пояснити це?

ЛАЕРТ.

Гублюсь у цьому. Що ж! Хай приїздить;

На серці вже відразу легше стало

Від думки, що йому я в зуби кину:

“Це ти зробив”.

КОРОЛЬ.

Коли це так, Лаерте...

Інакше ж бути не могло б! Чи ти

Послухаєш мене?

ЛАЕРТ.

Охоче. Тільки

Не намовляйте, щоб я помирився.

КОРОЛЬ.

Будь мирний ти. Якщо він повернувся

Й не хоче далі їхати на море,

Я його збавлю подвигом одним,

Який я саме ще обдумую,

А в ньому він напевне пропаде.

За смерть його ні докору не буде,

І навіть його мати це назве

Лише нещасним випадком.

ЛАЕРТ.

Корюсь,

Тим більш, коли той план ваш

Я виконати повинен.

КОРОЛЬ.

Все іде як слід.

Коли ти мандрував – тебе хвалили

За той талант, в якому ти блищиш.

Це Гамлет чув. З усіх твоїх прикмет

Він жодної тобі не заздрив так,

Як, на мій погляд, найдрібнішої.

ЛАЕРТ.

Скажіть, Королю, що ж це за талант?

КОРОЛЬ.

Це наче стрічка в шапці юнака,

Проте потрібне; юність любить одяг

Ясний і легкий, як поважний вік –

У парі з своїм станом і здоров'ям –

Вбирає темні кольори і хутра.

Недавно в нас гостив

нормандський лицар;

Французи – знамениті верхівці,

Я сам із ними бився, але той,

Мов чародій, пірнувши у сідло,

З конем такі штукарства виробляв,

Немов з своїм конем чудовим зрісся.

Я з дива не міг вийти, бо таких

Штудерних вихилясів я ніколи

Не уявляв собі.

ЛАЕРТ.

То він нормандець?

КОРОЛЬ.

Так.

ЛАЕРТ.

Я присягну, що це Лямонд.

КОРОЛЬ.

Він сам.

ЛАЕРТ.

Я знаю його добре: це перлина

І діамант свого краю.

КОРОЛЬ.

Про тебе теж згадав. Він вихваляв

Твою майстерність в фехтуванні, хист

Оборонятись, головно в рапірі,

Аж навіть крикнув:

“Було б справжнє чудо,

Якби хто зваживсь стати з ним на герць!”

Він клявсь, що земляки його тобі

Не рівні зором, відсіччю й ударом.

Ця похвала так Гамлета струїла,

Що з заздрощів він прагнув лиш одного:

Щоб ти вернувсь і швидше бився з ним.

А з цього можна...

ЛАЕРТ.

З цього можна що?

КОРОЛЬ.

Чи ти кохав, Лаерте, батька справді,

Чи ти – лиш образ смутку, зверхній вид

Без серця?

ЛАЕРТ.

Ви чому питаєте?

КОРОЛЬ.

Це не тому, що маю сумніви,

А знаю, що любов – дитя часу,

І бачу, як у явищах усіх

Змінює час напругу та тепло.

І полум'я кохання має гніт

Чи паливо, що мусить догоріти.

Ніщо й найкраще не живе незмінно,

І досконалість, наче пухлина,

Як розростеться – гине. Те, що хочем,

Повинні ми зробити в час, як хочем,
Бо в кожному “хочу” стільки змін, загаєнь,
Зупинок – скільки рук, голів, подій.
І кожне “я повинен” – зайвий зітх,
Шкідливий лік. Та рани не забудьмо:
Вже Гамлет тут. І чим ти доведеш,
Що ти – син батька ділом, а не словом?

ЛАЕРТ.
КОРОЛЬ.

Я переріжу йому горло в церкві.
Як треба вбити – місце святих нема!
І помста меж не знає. Все ж, Лаерте,
Щоб це зробити – вдома залишись;
Що ти вернувся, Гамлет знатиме.
Намовимо людей, щоб вихваляли
Ще більш, ніж той француз,

твій славний хист,

Влаштуємо змагання і поб’ємся
За вас об заклад. Він – необережний,
Великосердний і непідозрілий.
Не гляне на рапіри так, що ти
Якось там непомітно вибереш
Із вістрям зброю, щоб одним проколом
Сплатити батька борг.

ЛАЕРТ.

Я це зроблю!

Я намащу, крім цього, мою шпаду.
Від знахаря я маю масть
Смертельну, що вмочу ніж
І прикладу до крові, то нема
Під сонцем зілля, щоб спасло від смерти
Когось, хто трохи лиш подряпаний.
Цією мастю я помажу кінчик
Своєї шпади – лиш торкнувся його
Він зараз вмере.

КОРОЛЬ.

Обдумаймо ще далі

І зважмо час і засоби потрібні,
Щоб виконати план. Якщо не вдасться,
І в кепській грі прогляне замір наш –
Не варт і пробувати. Тим-то треба
Ще мати другий задній план, якби
Наш перший провалився. Поміркуєм:
За вас поб'ємось ми об заклад...
Вже маю!
Коли вам стане гаряче від бійки,
Ти під кінець удари приспіши! –
Він схоче пити... Я поставлю келих...
Скажім: випадком ти його не вразиш,
Він ледве трунок прикладе до уст –
Ми виграєм. Стривайте! Що за шум?

Входить Королева.

Що, любя Королево?
КОРОЛЕВА. Одне нещастя друге здоганяє,
Твоя сестра, Лаерте, потонула.
ЛАЕРТ. Ах! потонула! де?
КОРОЛЕВА. Є над потоком схилена верба,
Що в срібнім плесі чеше сиві коси.
Офелія прийшла в вінку химернім,
З жовтцю, кропиви, стокроті і квітів,
Що так негарно звать їх пастухи,
Дівчата ж скромні –
“пальцями покійних”...
Вона, щоб гілля вбрати своїм зіллям,
Пнялась уверх, аж галузь подалась,
І запашні трофеї впали з нею
В слізний струмок. Широкі її шати,
Немов русалку, в даль її несли,
Вона мелодії старих пісень

Співала – свого лиха неспвідома,
Здалося: зроду на воді зросла –
Та не було це довго, поки одіж
Промочена, тяжка, не потягла
Її від недоспіваних пісень
В багнисту смерть.

ЛАЕРТ.

Чи справді потонула?

КОРОЛЕВА.

Так, потонула.

ЛАЕРТ.

Чим був би, сестро, сліз моїх потік
Супроти того? А проте природа
Бере свої права – даремний сором!
З слізьми я з себе виллю все жіноче.
Поклін, королю! Всі мої слова
Вогнем горіли б, якби не згасила
Їх ця жіноча ніжність!

КОРОЛЬ.

Ми, Гертрудо,

Ходім за ним. Як тяжко було лють
Втишити в ньому! А тепер боюсь,
Щоб знов не спалахнула!

Кінець IV дії

ДІЯ V

Сцена I

Кладовище.

*Входять двоє блазнів з лопатами
та іншими причандалами.*

- І-ий БЛАЗЕНЬ. Чи ту, котра самовільно шукала свого спасіння, ховатимуть по-християнському?
- 2-ий БЛАЗЕНЬ. Кажу ж тобі, що так, отже, копай скоріше могилу. Слідчий суддя вже там порпався в цій справі і рішив, що похорон має бути християнський.
- І-ий БЛАЗЕНЬ. Як це може бути? Хіба вона втопилась для самооборони?
- 2-ий БЛАЗЕНЬ. Мабуть, таке ствердили.
- І-ий БЛАЗЕНЬ. Тут мусили ствердити, що воно було “для самооборони” – інакше і бути не може. Саме в цьому головний пункт: коли я топлю сам себе добровільно, то з цим зв’язана дія, а кожна дія має три моменти: діяти, робити і виконати. Отже, вона втопилась добровільно.

- 2-ий БЛАЗЕНЬ. Стривай, дай мені сказати, кумцю гробокопе...
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Ні, раніше ти послухай хвилиночку, тутечки лежить вода – гаразд; тут стоїть людина – гаразд. Якщо ця людина йде до отієї води і топить сама себе, то це значить, що вона, чи хоче вона того чи не хоче, тим самим йде – запам’ятай собі це добре. Але якщо оця вода йде до отієї-о людини і топить її, то це значить, що та людина не топить сама себе, отже, не винна у своїй власній смерті, бо вона сама не прикорочує власного життя.
- 2-ий БЛАЗЕНЬ. Та чи так стоїть у законі?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Еге ж, так і стоїть у карному законі.
- 2-ий БЛАЗЕНЬ. А хочеш знати про ту всю справу чисту правду? Якби ота покійниця не була вельможною панною, то її не ховали б за християнським обрядом.
- 1-ий БЛАЗЕНЬ.. Може, і добре кажеш. Тільки шкода, що великі пани мають на цьому світі більше право топиться і вішатись, ніж інші, такі самі добрі брати-християни. Но, ходи сюди, моя лопато. Нема стародавнішої шляхти, ніж садівники, землекопи та гробокопи: вони виводять свою професію від Адама.
- 2-ий БЛАЗЕНЬ. Хіба ж Адам був шляхтич?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Він же перший у раю шлях тичив.
- 2-ий БЛАЗЕНЬ. Але ж ні, він не був шляхтичем.
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. То ти так розумієш Святе Письмо? Письмо Святе каже: “Адам копав”. А як копав, то і шлях тичив. Шляхтич

– то такий, що тичить шлях. А як же він міг копати без лопати? А чому всі герби виглядають, як лопата? Та ось я тобі загадаю інше питання. Якщо ти не відповіси мені як слід, то сповідайся і гайда на шибеницю.

2-ий БЛАЗЕНЬ.

Ану, шквар.

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Хто буде міцніше, ніж каменярь, корабельник і тесляр?

2-ий БЛАЗЕНЬ.

Той, хто буде шибениці, бо його будова витримує більше, ніж тисячі “прив’язаних” до неї.

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Сказати щиро: твій дотеп мені до вподоби. Та коли я кажу “шибениця – добре”, то питаюся: для кого добре? Для тих, що роблять зле. А ти кажеш зле, коли кажеш, що шибениця побудована міцніше, ніж церква – отже, шибениця зробила б тобі добре. Попробуй відгадати ще раз.

2-ий БЛАЗЕНЬ.

“Хто буде міцніше, ніж каменярь, корабельник і тесляр?”

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Еге ж, скажи мені це, і хай тебе більше не бачу.

2-ий БЛАЗЕНЬ.

Постривай, таки скажу.

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Ану-ну!

2-ий БЛАЗЕНЬ.

Далебі, не втну.

Входять Гамлет і Горацио; стають осторонь.

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Не гати себе надурно по голові, бо дурний осел не піде швидше від штурханів. Коли тебе запитає хтось про це ще раз, то скажи: “Гробок, бо те, що він

будує, залишається аж до страшного суду”. А піді-но до Джона і принеси мені пляшечку прочистити горло.

Виходить 2-ий Блазень.

- (*Копає і співає*): Колись молодий я кохав і любив,
Ах, як же було це чудово!
Якби так вернулась снага давніх днів,
Я все починав би наново.
- ГАМЛЕТ. Чи цей чолов’яга так уже затратив відчуття своєї професії, що може співати, копаючи могилу?
- ГОРАЦЮ. Звичка виробила в ньому своєрідну професійну байдужість.
- ГАМЛЕТ. Так воно і буває: чим рука менше працює, тим більше стає вразливішого.
- 1-ий БЛАЗЕНЬ (*співає*). Та старість – ех!

Відьма – мене крадькома
Ломакою геп! поза вуха,
Ні любощів давніх, ні приску нема,
Давно вже дівчат я не рухав.

Викидає череп.

- ГАМЛЕТ. Колись у цьому черепі був язик, і він міг співати, а цей хрін шпурляє ним об землю, начеб це була щелепа першого убийника – Каїна. Або та головиця, якою цей кабан так помітує...? Може, її носив якийсь політик, що готовий був перехитрити самого Бога? Чи це можливо?
- ГОРАЦЮ. Можливо, принце.

ГАМЛЕТ.

Або, може, який двірський достойник, який умів говорити: “Добрий день, високоповажаний добродію! Як ваше здоров’ячко, вельмишановний добродію?” Це міг бути пан “Такий-то”, який вихваляв коняку пана “Такого-то”, коли мав намір видурити її від нього. Чи це неможливо?

ГОРАЦІО.

Чом і ні, принце?

ГАМЛЕТ.

Так воно буває. А сьогодні його приймає в себе якийсь Високоповажаний Добродій Хробак; він не має уст і мусить стерпіти поличники від лопати гробокопа. Якби ми так могли це бачити, то були б свідками чудової революції. Чи виховання цих кісток ішло тільки на те, щоб гробокопи гралися ними? Аж мене морозить в кістках, коли подумаю про це.

1-ий БЛАЗЕНЬ (*співає*). Лопата і рядно старе,
Рів неглибокий, простий,
І трохи глини, ось що треба
для наших гостей.

Викидає ще один череп.

ГАМЛЕТ.

Ще один череп. Чому не міг би він належати якомусь юристові? Де тепер його аргументи, казуси, апеляції, вихляси і викрутаси? Як він може тепер дозволити такому брутальному хамові гатити себе по потилиці брудною лопатою і як він не позиває його за зневагу? Ех! цей чоловічок міг бути колись великим скупником земель зі своїми контрактами, зі своїми куп-

чими, зі своїми гривнами, подвійними поруками і своїми екзакуціями. Чи не є це претонке закінчення всіх подвійних порук та екзакуцій, що тонкощі такої голови вкрило грубе болото? Чи його подвійно забезпечені кавції не забезпечили йому більше місця у землі, ніж ширина і довжина двох писаних контрактів? Усі папери в справі купівлі землі ледве помістились би в цій скрині, а їх власник не міг би мати трохи більше місця, що?

ГОРАЦІО.

Ні на п'ядь більше, принце.

ГАМЛЕТ.

Адже пергамент роблять з баранячої шкіри?

ГОРАЦІО.

Так, і з телячої шкіри теж.

ГАМЛЕТ.

Отже ті, які найбільше дбають за пергамент, – барани і телята. Я побалакаю з цим чолов'ягою. Чия це могила, дядьку?

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Моя, паночку.

(співає). І трохи глини, ось що треба для наших гостей.

ГАМЛЕТ.

Вірю, що твоя, бо ти в ній пануєш.

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Ви можете панувати на цілій землі поза нею, а вона не буде ваша. Я хоч і не паную в ній, тільки наймитую, як пес, а таки вона моя.

ГАМЛЕТ.

Не наймитуюєш, як пес, а брешеш, як пес, бо могила може належати тільки вмерлому, а не живому.

1-ий БЛАЗЕНЬ.

Це вже найчистіша панська брехня. Як мертвий може мати могилу, коли вона його має?

- ГАМЛЕТ. Для якого чоловіка ти її копаєш?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Ні для якого чоловіка, пане.
- ГАМЛЕТ. Отже, для якоїсь жінки.
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Для жінки теж ні.
- ГАМЛЕТ. Кого ж тут поховують?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Таку, що була жінкою, та – вічна їй пам'ять! – померла.
- ГАМЛЕТ. Як проникливо він думає, цей крутій! З ним треба говорити як із книжки, бо інакше викпить нас двозначниками. Їй-Богу, Горацію, я помітив, як за останні три роки наш вік вигострив свій язик: великий палець селянської ноги наступає на п'яти двірського пана і дразнить його мозолі. Як довго ти вже працюєш гробокопом?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Я почав займатись цим від того дня в тому році, коли наш покійний король Гамлет переміг Фортинбраса.
- ГАМЛЕТ. А коли ж це було?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. А ви цього самі не знаєте? Кожний дурень може це сказати. Це було в той саміський день, коли уродився молодий Гамлет – той, що з'їхав з глузду і якого вислали до Англії.
- ГАМЛЕТ. Ось як! А чого ж його вислали до Англії?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. А через те, що він з'їхав з глузду. Там він прийде до розуму, а як ні, то це там не має значення.
- ГАМЛЕТ. Чому?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Там цього ніхто не помітить, бо там усі такі божевільні, як він.
- ГАМЛЕТ. А як же він збожеволів?

- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Кажуть – дуже дивно.
ГАМЛЕТ. Як це так – “дивно”?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. А так, бо загубив свій розум.
ГАМЛЕТ. На якому ґрунті?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Та на тутешньому – в Данії. Я вже тут за гробокопа – жонатий і парубком – тридцять років.
- ГАМЛЕТ. Як довго може пролежати людина в землі, поки не згниє?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. По правді, коли хто ще не згнив до смерти – адже тепер багато таких прогнилих небіжчиків, які ледве похорон витримують! – то пролежить яких вісім, а то і з дев’ять років. Кушнір, наприклад, протягне, може, дев’ять років.
- ГАМЛЕТ. А чому ж він довше від інших?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Бо шкура в нього від ремесла так загартована, що довгенько не пропускає води. Вода – це великий нищівник для такого сучого сина – трупа. От, дивіться на цей череп: він лежить у землі двадцять три роки.
- ГАМЛЕТ. Чий же він був?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Одного божевільного сучого сина. Як ви гадаєте, чий?
- ГАМЛЕТ. Звідки ж я можу знати?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. А чума заповірила б того навіженого вітрогона! Одного разу він вилив мені на голову пляшку рейнського вина. Оцей-о самісінький череп, пане; це череп Йоріка, королівського блазня.
- ГАМЛЕТ. Оцей-о?
- 1-ий БЛАЗЕНЬ. Оцей самісінький.

ГАМЛЕТ.

Дай-но подивлюсь. (*Бере череп*). Гай-гай! Бідний Йорику! Я знав його, Гораціо. Це була людина невтомного дотепу, найбагатішої уяви. Він тисячу разів носив мене на своїй спині. А тепер... який жах подумати! аж за горло щось хапає. Тут висіли ті губи, які я цілував, сам уже не знаю, як часто. Де ж тепер твої вигадки, твої каламбури, твої пісеньки, блиски твоїх веселощів, від яких реготали всі за столом? Не маєш нині ні одної, щоб принаймні поглузувати з власних вишкірених зубів? Ні уст, ні обличчя? Іди тепер до кімнати якоїсь красуні і скажи їй, що хоч би вона нафарбувалася на цілий палець завгрубшки, то все ж всі її приваби мусять дійти до такого-о стану. Розсміши її цим жартом. Гораціо, скажи мені, будь ласка, одну річ.

ГОРАЦІО.

Що саме, принце?

ГАМЛЕТ.

Чи ти гадаєш, що Олександр Великий так само виглядав у землі?

ГОРАЦІО.

Зовсім так само.

ГАМЛЕТ.

І смердів так само? Тьфу!
(*Кладе череп на землю*).

ГОРАЦІО.

Точнісінько так само.

ГАМЛЕТ.

До якого низького вжитку ми можемо скотитися, Гораціо! Чи не можемо ми в думці супроводити шляхетні тлінні останки Олександра аж так далеко, щоб уявити собі, що весь він затикає дірки в бочці.

ГОРАЦІО.

Може, таке уявлення було б занадто сміливе.

ГАМЛЕТ.

Нітрохи. Ідім тільки за ним простеньким,
зовсім імовірним шляхом, як наприклад:
Олександр – помер; Олександра – похो-
вали; Олександр – обернувся в порох;
порох – це земля; з землі робимо глину.
Чому ж з тої глини, в яку він обернувся,
не можна зробити затички, щоб нею
заткати пивну бочку?

Могутній Цезар нині – грудка глини,
Що затикає нам діраві стіни.

Те тіло, що було страховищем народу,
Тепер лиш може затулити продув?

Та годі! Відійдім. Король іде.

Входять священники та багато інших разом із процесією.

За труною Офелії – Лаерт, Король,

Королева, двірські та інші.

І королева, і двірські. За ким?
Обряд неповний. Видко, той, кого
Несуть, на себе руку наложив
В одчаю. Це якась значна особа.
Приглянемося на боці.

Відходить вбік разом із Гораціо.

ЛАЕРТ.

Чи буде ще відправа?

ГАМЛЕТ.

Оцей юнак шляхетний – це Лаерт.

ЛАЕРТ.

Чи буде ще відправа?

СВЯЩЕНИК.

Ми якомога похорон її

Вже поширили, смерть її – сумнівна.

Якби не воля короля, вона

Лежала б в непосвяченій землі

До сурм останніх; замість молитов

Каміння впало б на її могилу.
І так дали їй дозвіл на вінки
І квіти непорочниць, на подзвіння,
І на врочистий похід.
І більш нічого?

ЛАЕРТ.

1-ий СВЯЩЕНИК.

Ні, нічого більш.
Ми осквернили б службу співами
Псалмів дозволених для душ,
Що в мирі відійшли.

ЛАЕРТ.

Спустіть її!
Хай зацвіте її пречисте тіло
Фіялками. Послухай, впертий попе:
Моя сестра, як янгол, піде в небо,
А ти завиєш в пеклі!

ГАМЛЕТ.

КОРОЛЕВА (*кидає квіти*). Квітки для квітки.

Прощавай. Гадалось,
Ти станеш Гамлета дружиною,
І я вквітчаю шлюбне твоє ложе,
А не могилу.

ЛАЕРТ.

Щоб стократне лихо
Упало на ту голову прокляту,
Що так негідно збавила тебе
Ніжного розуму! Не сипте землю!
Я обійму її ще раз, востаннє
(*зіскакує в могилу*).
Тепер засипте мертву із живим,
Насипте гору, щоб перевершила
Підхмарний шпиль блакитного Олімпу.

ГАМЛЕТ (*виходячи наперед*).

Чий сум такий багатомовний? Хто це
Словами болю викликає зорі,
Щоб зупинились з дива й слухали?
Тут – я, принц данський Гамлет.

(зіскакує в могилу).

ЛАЕРТ.

Чорти б з тобою...

(Починає битись з Гамлетом).

ГАМЛЕТ.

Молишся недобре.

А пальці з горла, прошу, геть візьми.

Я не поривчастий і не прудкий,

Та в мені небезпечно щось сидить,

І слід би берегтися. Руки геть!

КОРОЛЬ.

Розбороніть їх.

КОРОЛЕВА.

Сину, Гамлете!

ВСІ.

Панове!

ГОРАЦІО.

Ви, королю, не лякайтесь.

Двірські розбороняють їх.

ГАМЛЕТ.

Я за цю справу буду битись з ним

До поруху останнього повік.

КОРОЛЕВА.

За що, мій сину?

ГАМЛЕТ.

Я так Офелію

Кохав; любов і сорок тисячі братів

Моїй нерівня. Що ти для неї зробиш?

КОРОЛЬ.

Лаерте! він – безумний.

КОРОЛЕВА *(до Короля)*. О Боже! Стережись.

ГАМЛЕТ.

Ти покажи, що ладен ти зробити?

Ревіти? битись? постити? роздертись?

Напитись жовчі, з'їсти крокодила?

Я можу це. Прийшов ти скавуліти,

На глум мені в могилу скочити?

Живцем себе із нею поховати?

Я – теж. Про гори ти верзеш. Хай

На нас мільйон вершків насиплять,

щоб верх

Скупав свій череп в сонці, гора Осса

Бородавкою стала! Горло дреш?

Я теж ревтиму.

КОРОЛЕВА.

Це справді божевілля.

Хвилину ще помучить його шал,
А потім він замовкне, мов голубка,
Коли взяла писклята під крило.

ГАМЛЕТ.

Мілорде, слухайте: чому ви так
До мене ставитесь? Я вас любив
Завжди. А бачу, це для вас байдуже,
Що з Геркулесових усіх чудес?
І кіт нявчить, і час свій має пес.
(Виходить).

КОРОЛЬ *(до Горація)*. Гораціо, будь ласка, йдіть за ним.

Гораціо виходить.

(до Лаерта) Терпцю, терпцю! Згадай, що я сказав;
Ми доведемо справу до пуття.
Гертрудо! ти за сином наглядай.
На цій могилі пам'ятник поставим
І тут знайдемо захист для сердець...
Та поки що потрібний нам терпець.
(Відходять).

Сцена II

Покій у замку.

Входять Гамлет і Гораціо.

ГАМЛЕТ.

Про це – доволі; далі – друга справа.
Ти пам'ятаєш всі обставини?

ГОРАЦІО.

Чи пам'ятаю, принце?

ГАМЛЕТ.

В моєму серці йшло якесь змагання,
І спати я не міг; немов галерник,

Я чув колоди на ногах. Аж раптом –
Хвала раптовності! – повір: не раз
Бездумність у пригоді нам стає,
А точні плани схиблять. З цього сенс,
Що, як не ліпиш намірів своїх,
Все ж божество формує їх.

ГОРАЦЮ.
ГАМЛЕТ.

Це певне.

Я в морському плащі з каюти йшов
Навпомацки, шукаючи. Нарешті
Я вкрав пакет їх і мерщій вернувся
У свій куток. З страху забув про честь,
З листів зірвав я печатки державні
І що знайшов там?

Королівська підлість –

Наказ з усякими мотивами
І вигадками про моє життя,
Щоб отакій потворі – ох! як я,
Для Данії та Англії добра
Негайно голову відрізали,
Як тільки лист той прочитають, навіть
Не гострячи сокири.

ГОРАЦЮ.
ГАМЛЕТ.

Чи можливе?

Ось та писулька. Прочитай, як час є.
Та хочеш знати, що зробив я далі?

ГОРАЦЮ.
ГАМЛЕТ.

Скажіть, будь ласка.
В тенетах зради і падлюк, поки
Мій мозок час мав до надуми, вже
Я мав готовий план. Я сів і склав
Новий наказ прегарним почерком...
Колись і я, мов наші дипломати,
Вважав, що гарний почерк

– сором, все ж

Забув такий пересуд, і цей хист

Мені в пригоді став. Чи хочеш знати,
Що там я написав?

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Скажіть, мій принце.

Я написав, що данський король просить
Якщо англійський вдячний йому данник,
Якщо любов їх пальмою цвіте,
Якщо їх дружбу має об'єднати
Вінок препишний миру, – і таких
“Якщо” додав я ще багато,
Щоб прочитавши лист, його подавців
На смерть післали без вагання, навіть
Не даючи їм змоги сповідатись.

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Та як ви запечатали пакет?
У цьому теж сприяло мені небо.
Я мав при собі перстінь батьківський,
Що данської печатки став зразком.
Я склав так само лист і підписав,
Приклавши герб, відніс на давнє місце,
Ніхто й не спостеріг. На другий день
Почався бій на морі. Решту знаєш.

ГОРАЦІО.

Так Розенкранц і Гільденстерн пливуть
Назустріч смерті?

ГАМЛЕТ.

Що ж? Подорож була їм до смаку.
Моє сумління – чисте. Їх загибель
Прийде до них від власних хитрощів;
Бо небезпечно, як малі людці
Підлізуть між нагострені мечі
Міцних борців.

ГОРАЦІО.
ГАМЛЕТ.

Ну й маєм короля!

Чи не гадаєш, що тепер я можу...
Він батька вбив і матір звів на хвойду,
Розбив мої надії на престіл,
Закинув вудку на моє життя.
Та й як лукаво! – чи моє сумління

- ГОРАЦІО. Не каже сквитуватись? Чи не гріх,
Щоб рак такий з'їдав нам далі тіло?
Він з Англії одержить хутко звістку,
Як його справа закінчилась там.
- ГАМЛЕТ. Так, хутко. Час увесь проміжний – мій.
Життя людини – мить, як слово “раз”.
Гораціо! Як прикро це мені,
Що я з Лаертом так забутись міг,
Бо в образі своєї долі бачу
Його портрет. Попробую миритись.
Лише його крикливий біль довів
Мене до сказу.
- ГОРАЦІО. Т-с! Хто там іде?
Входить Осрік.
- ОСРІК. Вітаємо Вашу Княжу Високість із щас-
ливим поверненням до Данії.
- ГАМЛЕТ. Щиренько дякую, високоповажаний
пане. (*До Горація пошепки*). Ти знаєш
цю багнисту комаху?
- ГОРАЦІО. Ні, ласкавий принце.
- ГАМЛЕТ. Тим краще для тебе, бо вже сама зна-
йомість з ним відразлива. Досить, щоб
якась тварина була паном над іншими
тваринами, а вже її ясла можуть сто-
яти біля королівського стола. Цей тіль-
ки шпак, але має під собою багато по-
гноєної землі.
- ОСРІК. Найласкавіший принце! Якщо ваше
дозвілля дозволило б на те, то я мав
би вам дещо переказати від його коро-
лівської величності.
- ГАМЛЕТ. Я вислухаю цього з усією натугою сво-
го духа. Ви покладіть свою шапчину

там, де вона повинна стояти, себто на голову.

ОСРІК. Дякую вашій вельможності; тут дуже душно.

ГАМЛЕТ. А я запевняю вас, що тут дуже холодно. Вітер дує з півночі.

ОСРІК. Справді, принце, досить холодненько.

ГАМЛЕТ. А мені чомусь видається, що таки гаряче і душно; чи не для моєї комплекції?

ОСРІК. Надзвичайно, принце...таки задушно... Так, начеб сам не знаю, як сказати. До речі, принце. Його королівська величність доручили мені повідомити вас, що вони побились об великий заклад за вашу вельможність. Принце, річ у тому...

ГАМЛЕТ. Не забувайте ж, будь ласка.

Гамлет примушує його надіти шапку.

ОСРІК. Ні, запевняю вас, що мені так зручніше. Принце! недавно вернувся на двір Лаерт. Слово честі, це справжній джентльмен, повен найкращих прикмет, з дуже тонкими товариськими манерами, вибагливий у поведінці. Направду, щиро кажучи, це наче карта або календар шляхетних звичок, бо в ньому можна знайти всі найповніші риси джентльменства.

ГАМЛЕТ. Добродію! ви змалювали його так живо, що його досконалість не втратила на цьому нічого. Хоч знаю, що перелічити всі ті його риси значило б

паморочити свою пам'ять арифметикою і не наздігнати їх довгої низки. Та коли йде про саму достовірність цих похвал, я вважаю його за людину великого духового формату і його чесноти за такі дорогоцінні та рідкі, що вживаючи найбільш відповідного вислову: він може знайти рівну собі подобу тільки у дзеркалі, і той, хто захотів би наслідувати його – став би тільки його тінню, нічим більше.

ОСРІК. Ваша високість висловлюється про нього з нехибною правдою.

ГАМЛЕТ. А втім: яка дотичність того всього, добродію? Чому ми торкаємося того джентльмена своїм нечистим віддихом?

ОСРІК. Як, принце?

ГОРАЦІО. Чи це так важко зрозуміти іншими словами? Я гадаю, що не важко.

ГАМЛЕТ. З якою метою ми зупиняємося в розмові на особі цього лицаря?

ОСРІК. Лаерта?

ГОРАЦІО (*пошепки до Гамлета*). Його кишень вже порожня; він витратив усі свої золоті слова.

ГАМЛЕТ. Так, про нього.

ОСРІК. Я гадаю, що ви зовсім добре освідомлені...

ГАМЛЕТ. Було б мені приємно, якби ви вірили в те, що я вже освідомлений. Хоч кажучи правду, я не дуже виріс би від цього. Отже, добродію?

ОСРІК. І ви добре освідомлені, який Лаерт мистець у...

- ГАМЛЕТ. Не маю сміливости признатися, що знаю, бо інакше мусив би рівняти себе з ним. Знати добре якусь людину – це значить знати самого себе.
- ОСРІК. Я мав на думці, принце, його хист зброї. Всі кажуть, що в цьому мистецтві з ним не може зрівнятися ніхто.
- ГАМЛЕТ. В якій зброї?
- ОСРІК. В рапірі і шпаді.
- ГАМЛЕТ. Це ж дві різні зброї; та байдуже.
- ОСРІК. Король побився з ним об заклад, поставивши від себе шість берберійських коней, проти чого він поставив, наскільки мені відомо, шість французьких рапір і кинджалів, з усіма причандалами, як пояси, піхви і троє з тих риштунків, наче мрія, вироблені з незвичайним смаком, допасовані до руків'я, незвичайно вибагливі та химерно вигадливі.
- ГАМЛЕТ. Що ви звете риштунками?
- ГОРАЦІО (*пошепки до Гамлета*). Я так і знав, що вам треба буде витягнути підручники з коментарями, поки з ним добалакаєтесь.
- ОСРІК. Риштунки, принце, це – ну... портупеї.
- ГАМЛЕТ. Таке слово більше пасувало б, якби ми носили при боці гармати... Та поки що хай будуть портупеї. Так ви кажете: шість берберійських коней проти шести французьких шпад, їх причандалів і трьох химерно-вигадливих портупей, такий є французький заклад проти данського. За що ж це все “поставлене”, як ви це називаєте?

- ОСРІК. Король, ваша високосте, поставив заклад за те, що у ваших дванадцяти сутичках з Лаертом він не переважить вас більш, аніж на три удари, тим-то він ставить дванадцять проти дев'яти. І якщо ваша високість зволить дати притакливу відповідь, то судді можуть зібратися негайно.
- ГАМЛЕТ. А якщо я на суді дам відповідь “ні”?
- ОСРІК. Я мав на думці, принце, не суд, а те, що ви станете до змагання.
- ГАМЛЕТ. Я прогулюватимусь тут, у цій залі. Це час мого щоденного відпочинку. Якщо завгодно його величності, то хай принесуть рапіри, і якщо той лицар має охоту і король підтримує свій замір, то я виграю для нього цей заклад, якщо здолаю це зробити. Коли ж ні, то моя гра закінчиться тільки соромом і кількома прикрими ударами.
- ОСРІК. Чи можу так переказати вашу відповідь?
- ГАМЛЕТ. Щодо самої справи, то так, а всі прикраси можете додати по своїй вподобі.
- ОСРІК. Поручаю свої послуги вашій високості.
- ГАМЛЕТ. І я вам, і я вам!

Виходить Осрік.

Добре робить, що сам себе поручає, бо жоден інший язик не зробив би цього за нього.

- ГОРАЦІО. Він нагадує квочку, що про одне яйце розкудкудакталась на весь світ.

ГАМЛЕТ.

Він такий чемний, що напевне мусив раніше скласти комплімент грудям своєї матері, поки наважився їх смоктати. Він так само, як багато інших птахів того самого виводку, вигодованих на болотах нашої доби, схопив тільки актуальний тон і зверхні форми поведінки – таку собі шумку піну, якою вони осліплюють найрозумніших людей. Та дмухніть на них – і ось прискають з них пусті бульбашки.

Входить Вельможа.

ВЕЛЬМОЖА.

Принце! Його королівська величність звертався до вас через молодого Осріка, який приніс відповідь, що ви ждете його величність у цій залі. Король посилав мене дізнатись, чи ви маєте бажання позмагатися з Лаертом, чи ви воліли б це відкласти на пізніше?

ГАМЛЕТ.

Я постійний у своїх бажаннях, і вони до послуг короля. Якщо йому це зручно, то я готовий зараз чи будь-коли інше, як тільки буду здатний до цього так само, як я здатний тепер.

ВЕЛЬМОЖА.

Король і королева прийдуть сюди зараз з усім почтом.

ГАМЛЕТ.

Боже, помагай!

ВЕЛЬМОЖА.

Королева хотіла б, щоб ви промовили до Лаерта кілька чемних слів раніше, ніж почнете змагання.

ГАМЛЕТ.

Вона дає мені добру пораду.

Виходить Вельможа.

- ГОРАЦІО. Ви програєте цей заклад, принце.
ГАМЛЕТ. Я не гадаю. Від хвилини, як він виїхав до Франції, я ввесь час вправлявся. Я виграю, маючи заздалегідь більше пунктів. Але ти не уявляєш собі, як важко мені чогось на серці. Та це пусте.
- ГОРАЦІО. Послухайте, дорогий принце...
ГАМЛЕТ. Це дурниця. Ніби передчуття, яке могло б зажурити тільки жінку.
- ГОРАЦІО. Коли ваше серце чогось не хоче, то слухайтесь його. Я попереджу їх, скажу, що ви не маєте відповідного настрою.
- ГАМЛЕТ. Ані й не думай. Я сміюся з поганої ворожби. Навіть у загибелі горобця є особливе Провидіння. Те, що має статися зараз, – не може прийти пізніше; коли воно не має прийти пізніше, то мусить трапитися тепер, а як не трапиться тепер, то все одно прийде колись. Уся справа в тому, щоб бути готовим. Коли жодна людина не знає, як виглядатиме світ, який вона залишає за собою, то яке це має значення, що покидаємо його занадто рано? Хай буде те, що буде.

*Входять Король, Королева, Лаерт і вельможі,
та інші двірські. Осрік з рапірами та рукавицями.
Вносять стіл, посуд з вином і келехи.*

КОРОЛЬ.

Прийми цю руку, Гамлете, від мене.

Король вкладає руку Лаерта в руку Гамлета.

ГАМЛЕТ.

Пробачте, пане, я образив вас.
Та вибачте, бо чули й ви напевне,
Яка на мене впала кара –
Тяжке розладдя. Все, що я вчинив,
Чим міг вразити вашу честь і вдачу,
Я визнаю за божевілля.
Невже ж Лаерта скривдив Гамлет? Ні.
Коли без свого “я” лишився Гамлет,
І він – не він – Лаерта скривдив, то
Не Гамлет це зробив і протестує.
А хто вчинив це? Його безум. Отже,
Сам Гамлет скривджений, і Гамлета
Насправжній ворог – власне божевілля.
Коли прилюдно заявляю,
Що не навмисне я накоїв зла,
Ти виправдай мене в шляхетнім серці
За ту стрілу над домом, що влучила
Тебе, як брата.

ЛАЕРТ.

Я приймаю це.

Замовк той голос, що найбільше звав
Мене до помсти; все ж закони чести
Не дозволяють на примирення,
Аж поки старші в справах чести судді
Не рішать, що не сплямлю згодою
Мойого ймення. Поки що приймаю
Цю вашу приязнь, як правдиву приязнь,
І буду вірний їй.

ГАМЛЕТ.

Сердечна дяка,

І чесно стану на братерський герць.
Рапіри дайте!

ЛАЕРТ. І мені одну!
ГАМЛЕТ. Я буду пробним кріликом для вас;
На темнім тлі бездарности моєї
Ви блиснете, мов зірка.

ЛАЕРТ. Не глузуйте!
ГАМЛЕТ. Клянусь рукою – не глузую.
КОРОЛЬ. Дай, Осріку, рапіри. Небоже,
Мій Гамлете! Ти знаєш ставку?

ГАМЛЕТ. Знаю.
Ви ставите на слабшого грача.

КОРОЛЬ. Я не боюсь, я бачив вас обох.
На те, що він міцніший, в нас є очка.

ЛАЕРТ. Це затяжка; подайте мені іншу.
ГАМЛЕТ. А ця якраз. Чи всі рапіри рівні?
ОСРІК. О так, ласкавий принце.

Вони готуються до бою.

КОРОЛЬ. На стіл поставте келехи з вином.
Як Гамлет влучить перший раз
чи другий,
Чи відіб'є удар у третій раз,
Хай загримлять з усіх гармат нараз:
Король за Гамлета здоров'я вип'є
І кине в келех перлу коштовнішу,
Ніж всі чотири данські королі
В короні мали. Гей, подайте кубки!
І хай літаври знак дадуть сурмі,
Сурма гарматам і гармати – небу,
А небеса луну пішлють землі –
“Король в честь Гамлета так п'є”.
Почнемо.
Ви ж, судді, наглядуйте пильним оком.

ГАМЛЕТ. Почнімо.

ОСРІК. Ні цей, ні той, нічого!
ЛАЕРТ. Тепер уважно!

Лаерт ранив Гамлета, потім у запалі бою вони обмінюються рапірами, і Гамлет ранив Лаерта.

КОРОЛЬ. Розвести їх, занадто запалились.
ГАМЛЕТ. Ще раз! (*Королева падає*).
ОСРІК. На королеву гляньте, що це?
ГОРАЦІО. В крові обидва. Що там з вами,
принце?

ОСРІК. А ви, Лаерте?
ЛАЕРТ. Я впав у власну пастку, як кулик,
Мене убила власна моя зрада.

ГАМЛЕТ. Що з королевою?

КОРОЛЬ. Зомліла, кров
Побачивши.

КОРОЛЕВА. Ні, ні! напій, напій!
О Гамлете! вином я отруїлась!

Вмирає.

ГАМЛЕТ. О підлість! Гей, всі двері зачиніть!
Де зрадник? Пошукаймо.

ЛАЕРТ (*падає*). Він, Гамлете, ось тут. Ти, Гамлете,
Забитий. Вже нема для тебе ліку.
І півгодини ще не проживеш.
Знаряддя зради – у твоїй руці,
Затроєне та гостре. Підлий засіб
Звернувся проти мене; тут лежу
І більш не встану... Отруїли матір
Твою. Не можу більш.
Король тут винний.

ГАМЛЕТ. Клинець також з отрутою!

Ану, працюй, отруто!

Вражає Короля.

ВСІ. Зрада! Зрада!
КОРОЛЬ. О, допоможіть! Я ж ранений лише!
ГАМЛЕТ. Ось на тобі, ти, данський душогубе,
Розпуснику! Пий трунок свій. Бери
Перлину! Йди за матір'ю!

Король вмирає.

ЛАЕРТ. Дістав він,
Як заслужив; він скоїв це убивство!
Пробачимо навзаєм, Гамлете, собі,
Хай не спаде на тебе смерть моя
І мого батька, ні твоя – на мене.

Вмирає.

ГАМЛЕТ. Хай Бог тобі простить. Я – за тобою.
Гораціо, вмираю. Прощавай.
Бідненька королево! А я вам,
Бліді й тремкі цієї драми свідки,
Від дива занімілі ... якби я
Мав час... Та смерть жорстокий посланець,
Не хоче ждати... О, я б оповів...
Хай буде так. Гораціо, вмираю.
Та ти живеш..... Ти правду всю скажи
Кому де треба.

ГОРАЦІО: Хочеш, щоб я жив?
Я більше давній римлянин, ніж данець.
Тут ще краплина є.

ГАМЛЕТ: Коли ти муж,

Віддай цей келех. Кинь!
Якби ти так лишив усе як є,
Яке я лишу сплямлене ім'я!
Якщо хоч трохи ти мене любив
Забудь на мить про вічність, щоб у цьому
Тяжкому світі оповісти все моє життя.

(Марш з віддалі і постріли за сценою)

Якийсь воєнний гомін!

ОСРІК: Це Фортинбрас – із Польщі переможець
Вітає по воєнному послів англійських.

ГАМЛЕТ: Ох, Гораціо, вмираю.
Міцна отрута заливає розум.
Вже не дїждусь новин із Англії,
Та я віщую вибір Фортинбраса,
Вмирущий голос подаю за нього.
Скажи йому про це, і як усе,
Тут трапилось. Усе кінчає – тиша.

Вмирає.

ГОРАЦІО: Розбилось чисте серце. Спи, мій друже,
Нехай приспить тебе небесний спів.
Уже так близько барабани б'ють.
(Марш за сценою)

*Входить Фортинбрас та англійські послы
при звуках барабанів, з прапорами і дружиною*

ФОРТИНБРАС: Де це видовище?

ГОРАЦІО: Цікавить вас
Жах з подивом, то тут і зупиніться.

ФОРТИНБРАС: Обурлива бійня! О, люта смерте,
Який бенкет у вічних теремах

Влаштуєш, коли зарізала
Ти стільки тіл? Жахливий вид!
Англійські запізналися новини,
Не чують ті, що їх повинні чути,
Що виконала Англія наказ,
Що Розенкранц і Гільденстерн померли.
Хто нам подякує?

ГОРАЦІО:

Не ці уста,
Якби вони ще й вміли дякувати!
Ніколи він їх смерти не бажав.
Якщо вже ви в кривавий цей момент
Зійшлися тут із польської війни
Та Англії, то накажіть покласти
Тіла ці на видноті, на трибуні,
А я розкажу всім, хто ще не знає,
Як все це скоїлось, і щоб почули всі
Про надприродні і жахливі дії,
Про випадкові засуди і вбивства,
Про смерть навмисну,
жертву хитрих зрад
І про невдачу тих, що головами
За змову заплатили, – я про все
Сказати можу.

ФОРТИНБРАС:

Хочемо почути!
Якнайскоріш і вибранців зібрати.
Прийняти мушу з смутком своє щастя:
Доводиться згадати про права,
Які я маю на оцей престіл.

ГОРАЦІО:

Про це я теж повторю голос того,
За ким піде багато голосів.
Та діймо скоро, поки весь народ
Розгублений, щоб оминути змов
І помилок.

ФОРТИНБРАС:

Чотири капітани

Хай Гамлета як воїна підіймуть
Уверх на мари. Він напевне був би
Великим королем. Хай супроводить
Його военний марш і рев гармат
з музикою.

Тіла всі заберіть. Так лежати
Лиш можуть трупи на побойовиську.
А війську дайте знак – стріляти!

Жалобний марш.

Усі виходять: виносять усі трупи.

Чути гук гармат.

Кінець.

ПАЛІМПСЕСТ УКРАЇНСЬКОГО “ГАМЛЕТА”: ПЕРЕКЛАД МИХАЙЛА РУДНИЦЬКОГО І ПРАПРЕМ’ЄРА У ЛЬВОВІ 1943 РОКУ*

Перша постава на українській сцені шекспірового “Гамлета”, що відбулася у Львові 1943 р., дедалі більше привертає увагу дослідників театру. Рівно ж привертає увагу і факт створення Львівського Оперного Театру (далі ЛОТ), під дахом якого успішно діяли опера, балет, оперета і драма. Виникнення такого потужного мистецького колективу, окрім підстав політичного характеру¹, мало ще й міцне історичне підґрунтя у 50-літній діяльності першого українського професійного театру, утвореного при Товаристві “Руська бесіда” 1864 р., а також у діяльності мандрівних театрів Галичини 20–30-х рр. ХХ ст. Два найкращі професійні колективи Галичини – “Заграва” під орудою Володимира Блавацького та ім. І. Тобілевича під керівництвом Миколи Бенцяля – 1938 р. з’єдналися у театр під назвою ім. І. Котляревського. З приходом радянських військ 1939 р. його реорганізовано спочатку в Театр ім. Т. Шевченка, а потім – ім. Лесі Українки. 1940 р. у місті також діяв й Львівський державний

* Повний текст цієї розвідки див. Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. – Вип. 3. – Львів, 2003. – С. 52–75.

¹ Останні частини радянських військ покинули Львів вночі 30. 06. 1941 р. Ще до приходу німців 30. 06 ранком у Львові вже було створено Управу міста на чолі з Юрієм Полянським, сформовано Комендатуру міста на чолі з Омеляном Мотлем та українську міліцію. Того ж дня проголошено утворення Української держави та Уряду на чолі з Ярославом Стецьком. 5. 07. 1941 р. почала виходити газета “Українські щоденні вісті”. 6. 07. 1941 р. львівське радіо транслювало виступ міського симфонічного оркестру під керівництвом Василя Витвицького. 7. 07. 1941 р. утворено видавництво “Українська книжка”. Віру українців у можливість утворення Української держави перекреслили німці 11. 07. 1941 р., заарештувавши Ярослава Стецька та інших міністрів Уряду, а також керівників організації ОУН на чолі із Степаном Бандерою. Включення Галичини до складу Генерального губернаторства остаточно поховало всі надії.

український театр опери та балету. І хоч, як зазначав у своїх “Спогадах” В. Блавацький, він був лише за назвою український (в ньому працювали переважно поляки, євреї і росіяни), проте все-таки існував як потужна дієва структура із складом у 500 осіб. З вибухом війни поміж Німеччиною та СРСР і при відступі радянських військ зі Львова Театр ім. Лесі Українки не евакуйовано. Частково залишилися в місті актори Театру опери та балету. Тож на базі цих колективів 19 липня 1941 р. оперою “Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського почав роботу Львівський Український Театр, який згодом одержав назву Львівський Оперний Театр.

У першому числі щомісячного часопису “Наші дні” за грудень 1941 р. у рубриці “Хроніка” можна було прочитати: “Найчисленнішою є Спілка Українських Театральних Мистців. Вона об’єднує поперх 200 мистців. Від початку липня існує у Львові український театр, у якому львівські мистці можуть плекати своє мистецтво” [8, с. 14]. Постава вершини творчого генія В. Шекспіра – трагедії “Гамлет” на сцені Львівського Оперного Театру 1943 р. стала закономірним виявом сили і зрілості національної театральної культури.

У періодичних виданнях, що виходили на той час: “Львівські вісті”, “Краківські вісті”, “Наші дні” – знаходимо близько десятка публікацій, пов’язаних з прапрем’єрою “Гамлета”. Поруч з рецензіями друкувалися і рисунки-портрети акторів у ролях з цієї вистави роботи художників С. Грузбенка (Грузберга. – **Б. К.**), О. Танасевича та В. Форостецького, а також дружні шаржі Л. Меліка. Зберігся виданий, щоправда, вже після прем’єри, буклет до вистави “Гамлет” обсягом 24 сторінки, де подано фрагменти рецензій, опублікованих на час видруку буклета, зменшену копію афіші з прізвищами акторів, інформацію про В. Шекспіра та його п’єсу “Гамлет”, про режисера-постановника Йосипа Гірняка та виконавця ролі Гамлета, директора і художнього керівника ЛОТу Володимира Блавацького. У буклеті на обкладинці бачимо постать В. Блавацького у ролі Гамлета на тлі Львівського Оперного Театру, а на сторінках буклета поруч з текстом в рисунках зафіксовано образи, створені акторами.

Реконструювати виставу “Гамлет” сьогодні неможливо. Проте кожен новий факт, що допомагає зв’язати у цілість розірваний часом ланцюг подій і уточнити той чи інший момент праці над створенням вистави, може наблизити нас до розв’язання цієї проблеми.

Першу звістку про те, що в сезоні 1942–1943 рр. буде на сцені ЛОТу показано “Гамлета”, подав Іван Німчук, переповівши розмову з В. Блавацьким, у газеті “Краківські вісті” за 5 січня 1943 р.: “Щодо репертуару на найближчі місяці побачимо ще такі новини: “Зимовий вечір” та “На перші гулі”, “Облогу” Ю. Косача, “Хитру вдовичку” Гольдонія і “Гамлета” **В. Шекспіра (в знаменитому перекладі М. Рудницького)** (підкреслення моє. – **Б. К.**)” [11, с. 5]. Таку ж інформацію вміщено у січневому числі часопису

“Наші дні” за 1943 р. в інтерв’ю (“Театр усмішки”) І. Чолгана з В. Блавацьким. На питання І. Чолгана, яким буде репертуар драматичної секції, В. Блавацький відповів: “Як знаєте, в найближчому часі піде “Камінний господар”. Рівночасно режисер Паздрій підготовляє “Зимовий вечір” та “На перші гулі”. За цим піде “Облога” Ю. Косача, “Хитра вдовичка” Гольдоні... Завершенням усього, козирем цього сезону буде **Шекспірів “Гамлет” у блискучому перекладі Михайла Рудницького** (підкреслення моє. – **Б. К.**)” [17, с. 7]. Це перші відомості про те, що на закінчення другого театрального сезону, тобто у червні-липні 1943 р., на сцені ЛОТу збираються поставити “Гамлета”. У книжці Остапа Тарнавського “Відоме і позавідоме” читаємо таке: “Цей переклад було прочитано перед виставою під час сеансів в театрі у присутності не лише директора театру Блавацького і режисера Гірняка, а й акторів і спеціалістів-україністів як рецензентів. Це читання дало змогу авторові перекладу добитись не тільки текстуальної близькості до оригіналу і художности вислову, а й повної пристосованости до вимог сцени” [13, с. 526-527]. Таким чином, текст п’єси колективно обговорювали не тільки актори, а й “спеціалісти-україністи, рецензенти”. Згодом у кожній опублікованій рецензії на виставу “Гамлет” ми знайдемо схвальні відгуки не тільки на гру акторів, зокрема В. Блавацького у ролі Гамлета, режисерську роботу Й. Гірняка, але й на переклад М. Рудницького. Та це буде згодом, після прем’єри 21 вересня 1943 р. На питання ж І. Чолгана у січні 1943 р., чи “ця прем’єра буде своєрідною сенсацією у Львові?”, одержуємо стриману відповідь В. Блавацького: “Можливо. Треба підкреслити, що “Гамлет” ще ніколи не був виконаний ні на Західній, ні на Східній українській сцені” [17]. Ця стримана відповідь В. Блавацького засвідчує його розуміння поставленого перед колективом завдання.

Коли ж театр приступив до репетицій над “Гамлетом”? Чітку відповідь на це питання дає Й. Гірняк – режисер-постановник в інтерв’ю по кількох прем’єрних виставах: “У квітні 1943 року почалася праця за столом з акторами над “Гамлетом” [2], тобто відбулося це через три місяці після того, як переклад був готовий. Думаємо, що цих три місяці були потрібні і Й. Гірняку, і В. Блавацькому для самостійної роботи над п’єсою. “Моїм першим кроком у праці над тією роллю (Гамлетом. – **Б. К.**) було вгризтися в текст п’єси, – розповідав В. Блавацький після прем’єри кореспондентові Богданові Мелянському, – і викликати в собі візію постаті Гамлета, очима уяви побачити себе на сцені в цій ролі. Вже тоді зродилась в мені моя індивідуальна концепція цієї ролі, мій індивідуальний образ її. І щойно тоді я став студювати літературу про сам твір, а про роллю Гамлета зокрема. Але після прочитання цілої гори книжок у мене витворився – хаос і мій перший образ, створений моєю інтуїцією, приблизно зовсім. Поворот моєї первісної концепції образу почався щойно на репетиціях” [7, с. 4]. Й. Гірнякові як режисерові-постановнику теж потрібен був час, щоб визначити

творчу групу, обміркувати розподіл ролей, обдумати концепцію вистави, побачити її у сценічному просторі, музичному звучанні... До творчої групи увійшли сценограф Мирослав Григорієв, диригент Лев Туркевич, асистент режисера Олімпія Добровольська, помічник режисера Н. Ліснівська. Актори курбасівського гарту – Й. Гірняк і О. Добровольська, привчені до наполегливої і самовідданої праці, творили прекрасний гармонійний мистецький тандем. Вважаємо, що внесок О. Добровольської у поставу “Гамлета” дослідники театру ще не оцінили належним чином. Її режисерський і педагогічний талант під час праці на еміграції відзначив В. Ревуцький у книжці “Нескорені березільці”. Аналізуючи режисерську роботу О. Добровольської над постановою “Оргії” Лесі Українки, він подав фрагмент з рецензії В. Глушка, у якій певною мірою можна помітити риси монументального стилю постанови львівського “Гамлета” [15, с. 103]

Цінну інформацію про те, як наполегливо працювали актори над виставою, подає В. Гординський, якого Й. Гірняк запросив у червні 1943 р., за чотири місяці до прем'єри, на постанову сценічного бою поміж Гамлетом і Лаертом: “У Львівському театрі найбільшою проблемою було пов'язати акторів різних шкіл і стилів в одну цілість шекспірівської драми. Не забуду одного характерного моменту, як я зайшов до будинку Великого театру в 8 годині ранком і застав Добровольську з двома акторами, які ще з вечора не закінчили проби, а Йосип Гірняк, який був малого росту, – спав на письмовому столі” [4, с. 2]. Про всю складність роботи над п'єсою відверто говорить і В. Блавацький: “Але труднощі почали наростати якраз на репетиціях, в зустрічі з матеріалом, що ставить, як звичайно, запеклий опір. Ось картина: у вас повністю готова вже концепція образу постаті, ви в піднесеному настрої, у вас починається творчий процес – різьблення людини, такої, якою вона повинна б виглядати в житті, з її рухами, жестами, ходою, інтонацією і – нічого не виходить, провал, криза. Репетиції “Гамлета” – це одна хвиляста лінія творчих піднесень і глибоких криз, під час яких дуже легко проломити найменший опір і створити – штамп” [7, с. 4]. Якщо до цього додати ще й напружену працю Блавацького як режисера опер і оперет, участь його самого та інших залучених до роботи в “Гамлеті” акторів у діючому репертуарі театру, то стає зрозуміло, з якими труднощами йшла праця над виставою: “І тільки пізно вночі, – зізнається через багато років В. Блавацький, – я міг спокійно працювати над “Гамлетом” [1, с. 198].

У роботі над виставою В. Блавацький, як ми вже зазначали, покладав великі надії на допомогу М. Рудницького. Висока ерудиція професора М. Рудницького, глибоке знання творчості В. Шекспіра, європейського, зокрема англійського театру, розширювало світогляд виконавців ролей і поглиблювало розуміння шекспірівського тексту, а також допомагало у трактуванні образів п'єси. “Його праці, – писав В. Блавацький, – не мало завдячує театральний успіх “Гамлета” на львівській сцені. М. Рудницький

зробив нашому театральному колективі низку цікавих доповідей про Шекспіра та його творчість, а зокрема про самого “Гамлета” [1, с. 197].

Репетиції вистави відбувалися творчо і піднесено, проте не обходилося і без непорозумінь, ба навіть конфліктів. Нез’ясованими залишаються причини, чому сценографом вистави запросили художника М. Григорієва, який перебував у Празі, а не М. Радиша, який був у Львові і успішно працював у ЛОТі. Адже таке рішення згодом дуже позначилось на візуально-образному розв’язанні вистави. “Найслабшою сторінкою вистави, на мою думку, – згадував В. Блавацький, – було сценічне оформлення Григорієва, за що одначе не можна винити самого митця, бо він не був у Львові і не міг приїхати на обговорення справи з режисером. А письмове полагоджування такої справи було невістачальне” [1, с. 199]. У словах В. Блавацького відчувається докір на адресу Й. Гірняка. Тож виробити чітку образну візію спектаклю було важко. Траплялись і конфлікти під час репетицій між виконавцем головної ролі і режисером, а можливо, й між режисером та перекладачем, щодо концепції вистави та інтерпретації образів². І хоча В. Блавацький, як і Й. Гірняк, ніде не подають інформації про те, що під час праці над “Гамлетом” між ними виникали непорозуміння, все ж їхній відгомін можна відчитати із статті В. Гординського: “У всіх театрах світу все приходиться до конфлікту між режисером і актором, який грає Гамлета. Режисер дивиться на цілість вистави і в композиції вистави не допускає ніякого актора, щоб затьмарював іншого: Гамлет-актор знову хоче виявити себе повністю і вийти на перший план. Працюючи довго над постановкою, цей конфлікт загострювався і пізніше розвинувся в світоглядів розбіжності. Але саме ці розбіжності поглядів дали глядачеві, який ніколи не знає про закулісові проблеми, завершену постановку в дусі найкращих європейських театрів” [4, с. 1]. У багатьох дослідників українського театру викликає подив той факт, що Й. Гірняк завершив свої “Спогади” на моменті від’їзду з Тернополя до Львова. В еміграції теж не дуже згадував про свою працю у ЛОТі. Лише в листах до Ірини Стешенко Й. Гірняк писав про свою роботу над “Гамлетом”³. В. Блавацький, навпаки, на еміграції в публікаціях підкреслював єдність своїх позицій з Гірняковими під час роботи над “Гамлетом”. Він заявив про це відразу після прем’єри в інтерв’ю у жовтні 1943 р.: “З режисером Й. Гірняком ми були

² Про існування конфлікту поміж Й. Гірняком та В. Блавацьким вказав Ю. Шевельов у своїх щоденниках “Я – Мене – Мені... (і довкруги). Спогади I в Україні” [35, с. 382]. Причини цього конфлікту сягали 1928 р., коли В. Блавацький покинув “Березіль”, про що досить критично висловився Й. Гірняк у своїх “Споминах” [7, с. 290]. І ще різкіше він оцінив цей вчинок В. Блавацького у своєму листі до О. Тарнавського [6, с. 69].

³ Фрагменти з цих листів подав В. Ревуцький у книжці “Нескорені березільці” [27, с. 159-160].

згідні щодо концепції образу, в нас була єдність думки під цим оглядом. Ми разом шукали спільної мови, мали спільну думку про п'єсу і про ролі. Очевидно, реж. Гірняк старався контролювати, чи йду правильним шляхом до спільно зговореної концепції. Мою працю в “Гамлеті” з реж. Гірняком згадуватиму завжди з великою приємністю” [7, с. 4].

Режисер Й. Гірняк в роботі над виставою враховував людські риси В. Блавацького, його творчу індивідуальність. В. Блавацький був на відміну від Й. Гірняка актором реалістично-психологічної школи, яку пройшов у Олександра Загарова в театрі Української Бесіди 1921–1923 рр. Коротке ж його перебування у харківському “Березолі” упродовж неповного сезону 1927–28 рр. він завжди згадував з великою теплотою, але воно не позначилось на його манері акторської гри. Метода праці Л. Курбаса радше відбилося на режисерських пошуках В. Блавацького, зокрема у театрі “Заграва”. Елементів експресії, гротеску, знаків перетворення, таких притаманних творчій особистості Й. Гірняка – актора й режисера, ми не бачимо у “Гамлеті”, розглядаючи світліни, що збереглися з вистави 1943 р. На світлинах мізансцени, пози акторів, їхній одяг і грим вказують на історичну, реалістично-психологічну виставу. Й. Гірняк згодом, уже після прем'єри, досить стримано відповів кореспондентові “Львівських вістей” на запитання про кредо вистави “Гамлета”: “Я ставив його (“Гамлета”). – **Б. К.**) реалістично – хоч певний серпанок романтизму в ньому замітний” [2].

Сезон (1942–1943) наближався до завершення. Громадськість міста з нетерпінням чекала на українську прапрем'єру “Гамлета”. Письменник І. Чолган ще у квітні 1943 р. надіслав з Відня на адресу часопису “Наші дні” лист-звернення до В. Блавацького. У зверненні, повна назва якого “Лист на рецептній відривці”, він інформує В. Блавацького, а разом з ним і читачів про те, з яким успіхом ідуть шекспірівські вистави у віденських театрах, зокрема подає свої враження від спектаклів “Багато галасу знічев'я” та “Ромео і Джульєтта” у Бургтеатрі. Зміст цього “Листа” в очах громадськості міста підтверджував правильність репертуарного курсу ЛОТу в контексті змін німецької культурної політики і пропаганди, результати якої автор “Листа” захоплено описував на прикладі діяльності німецьких театрів Відня. Свій “Лист” І. Чолган завершує образним побажанням на адресу В. Блавацького: “З приводу ж близької прем'єри Шекспіра у Вашому театрі прийміть, Пане Режисере, найщиріші поздоровлення і побажання, щоб дух великого драматурга увійшов вогненним язиком через стелю Великого Театру і блиснув у серцях акторів і глядачів” [16, с. 8]. Проте дату прем'єри, запланованої на кінець сезону, перенесли. Й. Гірняк і В. Блавацький розуміли, що поспіх може лише зашкодити справі, слід було добре відпрацювати найменші деталі. Про зміну термінів випуску “Гамлета” довідуємося з “Львівських вістей” за 20 липня 1943 р. у статті з нагоди другої річниці ЛОТу “Два роки діяльності праці Львівського Оперного Театру”. Автор під криптонімом

бм спочатку дав аналіз вистав, поставлених у різних секціях театру за два роки, вказав їхню кількість, назвав прізвища режисерів-постановників та виконавців ролей. А в кінці статті подав таку інформацію: “Найближчий сезон (1943–1944. – **Б. К.**) відкриє він (театр. – **Б. К.**) постановою Шекспірового “Гамлета” (ставить Й. Гірняк, Гамлета грає В. Блавацький), що вперше в історії українського театру побачить світло рампи” [3]. Отож, театр вирішив перенести прем’єру на початок нового сезону і повідомляв про це громадськість. Й. Гірняк уже після прем’єри “Гамлета” вказав на те, що спричинилось до цього: “Виставу задумали дати ще на закінчення останнього театрального сезону (1942–1943 рр. – **Б. К.**), – але прийшлося її відложити на вересень До кінця сезону сплановано три дії “Гамлета”, дальша робота велась від другої половини серпня” [2]. Як бачимо, ще дві дії вистави не було розплановано, і тому прем’єру призначили на початок нового сезону.

Як же розгорталися подальші події? З другої половини серпня почалася інтенсивна праця над завершенням спектаклю. У середині вересня, вочевидь після прогонів спектаклю, термін прем’єри визначено на 21 вересня. Про те, що жодних змін більше не буде, засвідчує ціла низка публікацій, які підготувляли місто до визначної події в історії українського театру. “Львівські вісті” наприкінці серпня щотижня друкують окремі статті: 22-23 серпня – “Автор “Гамлета”, 29-30 серпня – “Театр Шекспіра”. Ці публікації підписані криптонімом **от**, за яким стоїть **Остап Тарнавський** [12].

19 вересня відбулася генеральна репетиція. Вона, правда, більше скидалася на громадський перегляд. Ось як цю подію описує О. Тарнавський: “Була неділя, 19-го вересні 1943 року, одна з тих незабутніх неділь львівської золотої осені [...] на передполудне цього ж дня заповіджено генеральну пробу першої української вистави Шекспірового “Гамлета”. Репетиція була незвичайна. [...] Були присутні запрошені гості, між ними перекладач⁴, критики музичних вистав театру: композитори Василь Барвінський, Станіслав Людкевич, Борис Кудрик, рецензенти українських щоденників з д-ром Іваном Німчуком у проводі, не зайняті у виставі члени мистецького ансамблю Львівського Оперного Театру і дехто з рідні акторів. Генеральна проба проходила в піднесенні. Відчувалось хвилювання навіть у таких досвідчених акторів як Блавацький. В певному моменті він схвилювано кличе: “Що до лиха, куртина!” Глядачі взяли ці слова за репліку з тексту вистави, хоч Блавацький справді хвилювався, чому не запущено вгору куртини. [...] Та хіба не можна зрозуміти і майстра від куртини, якщо він задивився на сцену і забув про свою функцію: він чей же теж уперше переживав великий твір Шекспіра на українській сцені” [13, с. 528-529]. За день до прем’єри у

⁴ О. Тарнавський припускається помилки. М. Рудницький був у той час уже на лікуванні в Моршині. Довідуємось про це зі щоденника А. Любченка, який у вересні 1943 р. теж перебував у Моршинському санаторії [16, с. 165].

“Львівських вістях” за 19-20 вересня О. Тарнавський надрукував ще одну статтю, підписану криптонімом т [12], під назвою “Перед виставою “Гамлет””. У газеті “Краківські вісті” критик І. Німчук, який був присутній на генеральній пробі, теж 20 вересня опублікував статтю під подібним заголовком “Перед виставою “Гамлета” у Львові”. Ажіотаж досяг свого апогею. Настав вівторок 21 вересня. В театрі було повно народу. О 18.00 піднялася завіса, і вперше українська сцена побачила виставу “Гамлет” В. Шекспіра.

Через два дні після прем’єри 23 вересня “Львівські вісті” видрукували розлогу схвальну рецензію “Блавацький у ролі Гамлета”. У ній подано професійний аналіз гри В. Блавацького та інших виконавців вистави, високо оцінено роботу режисера Й. Гірняка, відзначено також переклад п’єси М. Рудницького. Автор статті підписався криптонімом бм. Але про те, як глядач приймав прапрем’єру “Гамлета”, детальніше довідуємося з рецензії Івана Німчука “Великий день українського театру у Львові”, надрукованої 26 вересня у газеті “Краківські вісті”: “Вчорашня вистава “Гамлета” мала всі ознаки великої прем’єри: театр виповнений ущерть, настрої повний очікування. Коли ж почалася вистава, то з розвитком драматичної акції на сцені зростала й напруга серед глядачів, яка вилилась остаточно в їх спонтанні овації для всього акторського ансамблю, зокрема для виконавця головної партії дир. В. Блавацького та режисера Й. Гірняка, після третьої дії. Як буває на прем’єрах, чоловік виконавців обдаровано повними кошиками квітів, а по виставі признавали всі загально, що Львівський Театр, зваживши його мистецькі можливості, зробив максимум зусилля, даючи таку виставу “Гамлета”, яка приносить йому справді велику честь і славу”. Високо оцінив І. Німчук і переклад М. Рудницького: “Ще декілька слів про переклад М. Рудницького. Не було в залі й глядача, який не признавав би, що переклад п’єси ядерний і зрозумілий та ясний для кожного. Справді: цей переклад роблено з думкою про сценічну виставу, може стати зразком для перекладу інших класичних п’єс на українську мову” [9].

Чи справді переклад М. Рудницького був такий досконалий? Упродовж багатьох років науковці розшукували цей переклад. Його не було в жодному архіві, у жодній науковій бібліотеці Львова. Ми підняли нові спроби розшукати переклад “Гамлета” М. Рудницького у США, куди емігрували В. Блавацький та Й. Гірняк. На наше прохання до різних діячів театру в діаспорі посприяти у пошуках тексту перекладу відгукнувся п. Юрій Левицький – син заслуженої артистки України Віри Левицької, яка працювала (1941–1944) в ЛОТі, а потім і проживала у Філядельфії. Віра Левицька в “Гамлеті” виконувала роль Гертруди. Після смерті дружини В. Блавацького, Євдокії Дичко-Блавацької, п. Юрій Левицький упорядковував архів подружжя Блавацьких, який нині зберігається в Українському музеї Нью-Йорка. У цьому архіві і зберігався переклад “Гамлета” М. Рудницького, ксерокопію якого замовив у Музеї і ласкаво надіслав нам п. Ю. Левицький.

Рецензенти, які у 1943 р. оцінювали переклад “як блискучий”, “легкий”, “ядерний”, не помилились – переклад справді такий. Він ритмічно легкий, у ньому вдало передано гру англійських слів, що роблять його поетичним, живим, місцями гострим, саркастичним, дотепним, дієвим, а відтак і сценічним. При творенні цього перекладу М. Рудницький пішов властивим йому шляхом, який він згодом обстоював у статті “За повнокровного Шекспіра”.

В Українському музеї в Нью-Йорку, в архіві Євдокії та Володимира Блавацьких, зберігаються також два листи перекладача трагедії “Гамлет”, професора Михайла Рудницького до Володимира Блавацького. Перебуваючи на гастролях з Театром ім. М. Заньковецької у США, я мав змогу ознайомитись із змістом цих листів і ласкаво одержав дозвіл на їх публікацію від директора Музею п. Марії Шуст та хранителя архівів п. Христини Певної. Листи датовані 1943 р. і стосуються питань, пов’язаних з перекладом “Гамлета” та його постановою на львівській сцені. Автор листів згадує оцінки свого перекладу “Гамлета” у львівській пресі, а також подає цікаві зауваження щодо гри акторів – виконавців ролей у виставі, зокрема В. Блавацького у ролі Принца данського.

Поштовхом до написання першого листа стала телеграма-запрошення від В. Блавацького приїхати на прем’єру “Гамлета”. На прем’єру М. Рудницький не поїхав, надіславши у відповідь листа:

В[ельми]шановний Директоре!

Ви зробили мені велику несподіванку і честь своєю телеграмою. Навіть підозріваю, що думки невідомого мені рецензента із “Л[ьвівських] вістей” у статті з вистави, коли йде про мій переклад, теж не без Вашого впливу. (На жаль, я не бачив попередньої статті, про яку згадують, де мали ще більше говорити про переклад).

На премієрі я не міг бути передовсім тому, що в цей історичний день тут ішов страшний дощ із вітром, нелегко було спозаранку вибратись у дорогу. До того ж і почував я себе не найкраще. Проте я таки спробую приїхати ще під час свого лікування, вибравши відповідний день, – може, і повідомлю заздалегідь.

*Тяжко уявити собі як розгорнулась уся вистава. Мені було невимовно прикро покинути проби в самому розпалі праці – це були для мене справді приємні хвилини. І навчився я чимало, бо щойно чуючи живе слово Шекспірового **тексту знаходив усіякі недоліки** (підкреслення у тексті належать М. Рудницькому. – Б. К.), недогляди і кострубаті вислови. За всю війну я не мав приємнішої праці як переклад “Гамлета” і це виключно Ваша*

заслуга, що я за неї взявся. Гадаю, що як тільки події дозволять, Ви виберетесь з виставою до деяких наших більших міст. Таке бажання висловили деякі громадяни, з якими я тут зустрівся.

Цікаво, чому “Л[ьвівські] вісті” не дають щодень репертуару театр[альних] вистав. Без цього не можна вибратись у дорогу.

*Здоровлю щиро
М. Рудницький*

На листі відсутня дата, проте її легко встановити, оскільки М. Рудницький згадує рецензію, де є схвальний відгук на його переклад “Гамлета”: *“думки невідомого мені рецензента із “Л[ьвівських] вістей” у статті з вистави”*. Ця стаття підписана криптонімом **бм**. Це була перша рецензія, опублікована 23 вересня у “Львівських вістях”. Згадуючи про цю публікацію, М. Рудницький нічого не говорить у листі про рецензію І. Німчука у “Краківських вістях” за 26 вересня. Тому треба датувати лист М. Рудницького або 24, або 25 вересня, оскільки перша рецензія опублікована 23 вересня, а рецензія І. Німчука – 26 вересня.

У листі М. Рудницького до В. Блавацького читаємо, що автор листа перебуває на лікуванні. Львівська інтелігенція досить часто лікувалась на курорті у Моршині. Туди з М. Рудницький, **Фортінбрас**, приїхав 14 вересня 1943 р. Отож, лист було написано саме там. Далі М. Рудницький говорить, що *“покинув проби в самому розпалі праці”*. Проби розпочалися у квітні 1943 р. і продовжувалися до середини липня, а опісля їх відновили у другій половині серпня. У вересні почався найінтенсивніший репетиційний період, і саме тоді Михайло Рудницький й *“покинув проби в самому розпалі”*. І ще про одну важливу річ довідуємося з цього листа: *“І навчився я чимало, бо щойно чуючи живе слово Шекспірового тексту знаходив усякі недоліки, недогляди і кострубаті вислови. За всю війну я не мав приємнішої праці як переклад “Гамлета” і це виключно Ваша заслуга, що я за неї взявся”*. Це ще одне свідчення спільної праці, на яку розраховував В. Блавацький, а також свідчення того, що текст перекладу шліфувався в часі репетицій і це, ясна річ, позитивно позначилось на його якості – а саме дієвості і чіткості виразу думки. Така співпраця перекладача з театром дала право І. Німчукові сказати, що М. Рудницький зумів *“придержуючись по змозі точно оригіналу дати все ж сценічно живий, ясний та прозорий текст твору. Переклад цінний ще й тим, що його автор старався розв’язати численні мовні каламбури твору так щоб і для актора і для глядача було в тексті по змозі все ясне і зрозуміле”* [10, с. 8-9].

Із тексту листа також бачимо, що ініціатива замовити переклад “Гамлета” М. Рудницькому належала саме В. Блавацькому.

Другий лист М. Рудницького датований 1 жовтня 1943 р. Він написаний

після того, як М. Рудницький побачив виставу “Гамлет”.

1. X

В[ельми]шановний Директоре!

На виставі не було часу зайти до Вас, а після неї і поготів. Приїхавши на село, збираю ще раз враження з вистави і передовсім хочу висловити своє щире захоплення її цілістю. Знайте, що я не йшов ніколи на лестоці, тим-то, і тепер не мав би причини Вам кадити. Гамлетів я бачив з пів тузина, починаючи з славетного Кнаке-Завадського, що належав до найкращих Оттело. Ви справді дали непересічного Гамлета, головно: дуже вірно до того образу, який нині сприймаємо з лектури твору. У ньому нема ні зайвого патосу, ні псевдофілософської надутости, ні того цукеркового тону, що йшов від креації Моїссі, до речі, зовсім непереконливого. У старому лондонському театрі, на місті, де колись стояв “Глоб”, я бачив Гамлета, дуже схожого з Вашим, а там вони дотримувались традиції за Шекспіровою добою.

*Для більшої виразности думки підкресліть у монолозі “Бути чи не бути” – “не тільки **форму**, навіть **назву діла!**” (підкреслення у тексті належать М. Рудницькому. – **Б. К.**). Усі ці три слова зв’язані одне з одним і вказують на потребу Гамлета щось робити. У сцені після акторської вистави, коли Гам. [лет] деклямує вірші “від кулі впав козел” і про Юпітера-Короля, прокажуйте їх трохи поволіше, і так, наче б Ви наслідували акторів, які щойно відійшли. Щодо сцени фехтування, то я бачив, як Гамлет вибиває Лаерткові з руки рапіру, підіймає її, великосердно передає йому для оборони: це дуже ефективно. Не розуміюся на цьому (так я бачив), що рапірами б’ються трохи інакше; ними роблять здебільшого маленькі швидкі рухи вколо, наче кружальця в повітрі, тільки тією частиною, що йде до зап’ястку, а не цілим раменем. У сцені, де молиться Король, не слід підходити до нього так близько, бо цим затуляється принцип реальної можливости; краще коли Гамлет стоїть зовсім осторонь.*

Ось такі дрібнички прийшли мені на думку і я передаю їх, знаючи, як Ви стежите за всілякими коментарями до гри.

Жаль, що дикція деяких наших артистів замазала не одне місце, потрібне для зрозуміння п’єси, чи попросту таке, що могло було б притягти увагу аудиторії. Левицька ніби захрипла, юнаки в І-ій сцені ніби знеголосені тремою, Офелія в перших сценах теж занадто невизначна у слові...

Зате який загальний великий успіх від того, що п’єсу сприймають як цікаве видовище! Аж дивно, що в нас це можливо.

Якби технічні умови сцени дозволяли, то гідно було б закінчувати “Гамлета” апотеозою із похороном. Тоді слухачі виходили б з театру у піднеслому не трохи пригнітливому настрої!

Нема найменшого сумніву, що вся вага п'єси спочиває на центральній дієвій особі і що якби Ви не були створили її живою, привабливою людиною, то весь успіх п'єси – не існував би від першої вистави. Вся вистава є водночас доказом, що Шекспіра можна в нас давати як живого драматурга, тільки треба мати новий переклад, відповідних артистів і режисера.

Цікаво, чи про виставу “Гамлет” заведуть у Клубі дискусію, вона була б не менш актуальна, ніж про Гоголя.

*З щирим привітом
М. Рудницький*

У другому листі М. Рудницький згадує відомого польського актора Кнаке-Завадського (1858–1930) і порівнює гру В. Блавацького до гри англійського актора з театру “Глобус” прізвище якого не називає. Автор листа віддає В. Блавацькому перевагу в його інтерпретації Гамлета перед інтерпретацією цієї ролі німецьким актором К. Моїссі (1880–1935). Тут мусимо зауважити, що Кнаке-Завадський, блискучий виконавець ролі Отелло, ніколи не виконував ролі Гамлета. М. Рудницький, мабуть, бачив його виступи на польських сценах у 20-х рр., проте подав помилковий факт. Але М. Рудницький у своїх порівняннях був не далекий від істини. Глядачі, які бачили “Гамлета” 1943 р., теж порівнювали гру В. Блавацького у ролі данського принца до гри найкращих європейських виконавців цієї ролі, зокрема німецьких, про що у своїх “Спогадах” пише і В. Блавацький: “Особливо приємні були мені слова признання багатьох німецьких акторів⁵, які бачили найкращих німецьких Гамлетів (Грідгенса, Біргеля, Фернау та ін.) і які все таки по декілька разів приходили на наші вистави, хоч не розуміли української мови ні слова” [1, с. 199]. В. Блавацький як людина і митець був непересічною особистістю. Освічений, інтелігентний, амбітний і вольовий, адже керував не одним театром, рішучий у житті і наполегливий у праці, він мав сміливість приймати рішення і відповідати за них. В. Блавацький був інтелектуальним актором, мав широкий творчий діапазон, і поряд з героїчними ролями грав і характерні. Подамо тільки деякі з них: Бракк і Ранк (“Геда Габлер”, “Нора” Г. Ібсена); Возій (“Натусь” В. Винниченка); Збишко (“Мораль пані Дульської” Г. Запольської); Мина Мазайло (“Мина Мазайло” М. Куліша); Мазепа (“Багурин” Б. Лепкого); Морріс Табрет (“Святе полум'я” С. Моєма);

⁵ 1943 р. у Львові в приміщенні театру графа Скарбка (нині Театр ім. Марії Заньковецької) діяв німецький стаціонарний театр.

Ісус Христос (“Толгота” Гр. Лужницького); Шумицький (“Обітована земля” О. Олесья); Юда (“На полі крові” Лесі Українки); Платон (“Платон Кречет” О. Корнійчука); Гарпагон (“Скупар” Ж. -Б. Мольєра); Дальський (“Тріумф прокурора Дальського” К. Гупала); Генріх Дорн (“Ріка” М. Гальбе) та ін. Його творчій манері були притаманні ліризм і м’якість, іронія і жорсткість, сила і трагізм. На світлинах бачимо його людиною вище середнього зросту з виразними рисами обличчя: високе чоло, вдумливі розумні очі, стиснуті уста з ледь опущеними краями. В. Блавацький мав приємний голос з багатьма модуляціями. Його худа, аскетична постать, довгі аристократичні пальці рук привертали до себе увагу. Проте тих, що бачили Гамлета у його виконанні, захоплювала внутрішня експресія думки, її емоційна спрямованість при стриманості зовнішнього пластичного рисунка ролі. Його гру можна охарактеризувати терміном Л. Курбаса – “динамічна статика”. Ось як сприйняв Гамлета В. Блавацького німецький рецензент др. Г. Гаусвальд: “Гамлета загалом можна грати екстатично, – писав він у газеті “Kraauer Zeitung”, – тут же виражено водночас визначальну для його подальшої долі **внутрішню пристрасть героя**. Цим самим досягається **витримана велич та драматична динаміка ролі** (підкреслення моє. – **Б. К.**). В. Блавацький зумів передати головному героєві збуджуючу та переконливу життєву енергію. Відчувалось, як він з глибоким душевним переконанням розкриває трагічну суть своєї ролі та, використовуючи мовне інтоаційне багатство, моделює сутність свого персонажа” [19]. Інтонаційну виразність виконання В. Блавацького підкреслював також І. Німчук: “Ми подивляли в його грі всю ту гаму химерних настроїв Гамлета, переданих великим багатством тонів. Усе: і наглі пориви, і меланхолія, і апатія, і самобичування, і глум були такі переконливі, що **зі сцени повіяло справжнім, хоч і трагічним життям** (підкреслення моє. – **Б. К.**). Словом – це була справді велика креація” [9]. Для об’єктивності треба згадати і критичні сприйняття вистави “Гамлет”. Скажімо, коли йдеться про письменника А. Любченка, то, критикуючи виставу загалом, він знаходив для Блавацького – Гамлета слова схвалення: “Найбільше рятує справу сам Гамлет – Блавацький. Йому теж багато чого бракує, але він з-поміж усіх ще найкращий, і на цьому тлі кволости й ординарності приємно вирізняється. У нього місцями є навіть досить добрі познаки, і це мене щиро тішить. Він все-таки розуміє, що він робить і що таке образ Гамлета” [5, с. 186]. Ю. Шевельов так подав свої враження від вистави: “Блавацький дуже пишався тим, що це був перший “Гамлет” на укр. сцені. Хай так, але оригінальності вистава рішуче не виявляла. Вона сягала тільки рівня терпимости”. Щоправда, він тут же на сторінках свого щоденника справедливо зазначив, що німці, які фінансували діяльність ЛОТу, ступити йому “на шлях експериментів ніколи б не дозволили. Адже за Гітлера і в Берліні театри не експериментували” [18, с. 382]. На чому ґрунтувалася таке сприйняття А. Любченком і Ю. Шевельовим діяльності

ЛОТу, і зокрема вистави “Гамлет”? У патріотизмові їм відмовити не можна. Очевидно, що у їхній пам’яті були ще живі харківські вистави “Березолу”, а потім Театру ім. Т. Шевченка. Проте М. Рудницький, який мав теж добрі естетичні смаки, високу культуру, освіту і неабиякий театральний досвід, сприйняв образ, створений В. Блавацьким, як вершину сучасного європейського мистецтва. Він бачив в образі Блавацького – Гамлета втілення епохальних проблем тогочасної дійсності. Гамлет був для нього (і більшості глядачів) живим і близьким сучасником. У своєму листі він так характеризує створену В. Блавацьким постать Гамлета: “У ньому нема ні зайвого патосу, ні псевдофілософської надутости, ні того цукеркового тону...” – а далі робить висновок, – “що якби Ви не були створили її (центральної дійової особи. – **Б. К.**) живою, привабливою людиною (підкреслення моє. – **Б. К.**), то весь успіх п’єси – не існував би від першої вистави”.

У другому листі подано також свідчення прискіпливого ставлення М. Рудницького до точності виголошення акторами зі сцени шекспірівської думки. Він звертає увагу на дикцію та голос деяких акторів під час гри. Ці огріхи можна пояснити надмірним хвилюванням, з яким не могли впоратись актори навіть у післяпрем’єрних виставах. Не міг уникнути хвилювань і В. Блавацький, признаючись, що на прем’єрі “Гамлетівське “Бути чи не бути” замінив на “добре чи недобре” [7, с. 4]. І навіть по прем’єрі, як свідчить В. Левицька у своїх “Спогадах”, опублікованих у книзі В. Ревуцького “Віра Левицька. Життя і сцена”, хвилювання не покидало акторів: “...одного разу в діялозі з Гамлетом у спальні Королеви Блавацький, що грав Гамлета, шепоче мені: “Я не знаю, що далі говорити”. Я зараз же підказала йому, бо знала ролі партнера, і все непомітно пішло далі. На слідуєчій виставі на цьому місці стала я, і тоді Блавацький мене врятував...” [14, с. 195].

М. Рудницький в листі робить зауваження і В. Блавацькому щодо логічного акцентування думки в кінці монологу “Бути чи не бути”. У листі це місце подано так: “не тільки **форму**, навіть **назву діла!**”. У тексті надісланого нам перекладу п’єси воно має таку редакцію: “**Втрачають напрям, навіть назву діла!**”. Очевидно, що текст перекладу М. Рудницький ще доопрацьовував після прем’єри.

М. Рудницький говорить у другому листі, що знає, як В. Блавацький пильно ставить до найменших зауважень, які стосуються його гри на сцені, і підкресливши слова в тексті, зазначає, що: “Усі ці три слова зв’язані одне з одним і вказують на потребу Гамлета щось робити.” Треба думати, що в часі репетицій і в особистих зустрічах М. Рудницький дав не одну добру пораду В. Блавацькому щодо логіки розкриття шекспірового тексту. На це вказує і приклад з монологом “Бути чи не бути”. Далі у листі М. Рудницький робить ще одне слушне зауваження. Воно стосується поєдинку на рапірах поміж Гамлетом і Лаертом. Можна лише не погодитись із зауваженням стосовно моменту обміну рапірами у момент їхнього бою. Цей епізод у

двобої детально обговорювали актори, що засвідчує В. Гординський. Подамо досить просторий уривок з його спогадів, який роз'яснює, чому бій поміж Гамлетом і Ляертом на виставі, яку бачив М. Рудницький, викликав у нього таку реакцію. “Чотири місяці до прем'єри Йосип Гірняк звернувся до мене поставити сцену двоюбою Гамлета з Ляертом, – розповідає В. Гординський. – Студіюючи у Відні ще до війни, я від часу до часу ходив на курси фехтування в театральній школі Райнгардта і опанував шпаду. Але, як розв'язати на сцені проблему виміни шпад під час двобою – це вже не так легко. Традиційно, як Гамлет вибивав шпаду Ляертові, то давав йому свою, а сам підіймав зі землі Ляертову. Але Гамлет у завзятій боротьбі вже був ранений затрушеною шпадою Ляерта і така передача шпади виглядала неприродно. В англійських і американських постановках обі шпади вибиваються, ідуть у повітря і кожен з них ловить шпаду противника. Це також виглядає неприродно і непереконливо. Я розв'язав ту проблему так, що як Гамлет вибивав з рук Ляерта шпаду, Ляерт ловить за рукоятку шпади Гамлета, вириває її з руки, а Гамлетові не залишається нічого іншого, як підняти шпаду Ляерта зі землі. На ту тему розвинулася широка дискусія, в якій брали участь також колишні актори польського драматичного театру – але мені вдалося обстояти мій підхід. Блавацький в житті був людиною ренесансу і боротьбу шпадою опанував дуже скоро. Постава його тіла, рук і ніг робила враження професійного фехтувальника. З Дубровським в ролі Ляерта була вже інша справа. Він був надзвичайним рецитатором з прекрасною дикцією, але у фехтуванні не міг відрізнити шпади від шаблі та рухався на сцені тяжко і неприродно. Я працював з ним кожного дня в тиждень і тільки в суботу разом з Блавацьким. І тоді, коли здавалося, що двобій вже поставлений, на прем'єрі, у запалі боротьби він почав шпадою рубати, як шаблею. І навіть у дальших виставах від часу до часу він повторяв ту саму похибку” [4, с. 1-2]. Очевидно, що у тій виставі, яку бачив М. Рудницький, Ляерт-Дубровський теж “почав шпадою рубати, як шаблею”.

Ще одне місце у другому листі М. Рудницького вимагає роз'яснення. Вистава завершувалась останнім монологом Гамлета і його смертю. Переможного приходу Фортінбраса з військом і англійськими послами, який є у п'єсі, у виставі не було. М. Рудницький запитує В. Блавацького, чи є можливість завершувати спектакль сценою з Фортінбрасом і похороном Гамлета, згідно із задумом автора: *“Якби технічні умови сцени дозволяли, то гідно було б закінчувати “Гамлета” апотеозою із похороном. Тоді слухачі виходили б з театру у піднеслому не трохи пригнітливому настрої!”* Звернімо увагу на початок фрази: *“Якби технічні умови сцени дозволяли...”* “Технічні умови” – це що? Зміна декорацій? Місця дії? Мізансцен?... Про відсутність епізоду з Фортінбрасом у виставі є різні міркування, зокрема, раптова хвороба актора О. Божидана на сухоти. На нашу думку, ближча до істини І. Макарик. Вона вважає, що скорочення цієї сцени пов'язане з німецькою цензурою:

“Тому не лише режисер, але й рецензенти воліли завбачливо обійти цей епізод мовчанкою” [6, с. 222]. У пресі лише Й. Гірняк натякнув на правду, говорячи, що всі скорочення п’єси ще під час репетицій були узгоджені з автором перекладу і досить різко висловився про зроблену купюру і вилучення сцени у фіналі спектаклю: “а навіть перед самою виставою, з причин від мене не залежних, мусів я скреслити всю останню, таку героїчну, сцену з Фортінбрасом” [2, с. 4]. Ці слова Й. Гірняка нашоувхують на думку, що вказану сцену викреслили після генерального перегляду 19 вересня. І ми маємо певні підстави вважати саме так. У статті О. Тарнавського “Перед виставою “Гамлета”, надрукованій у “Львівських вістях” 19-20 серпня, під криптонімом т, подано дату її написання – 18 вересня, тобто за день до перегляду “Гамлета”. О. Тарнавський 1943 р. працював у ЛОТі і відповідав за зв’язки з пресою. Тож подаючи за день до генеральної репетиції вистави список виконавців усіх ролей, в тому числі О. Божедана, який виконував роль норвезького князя Фортінбраса, тим самим засвідчив, що 18 вересня під час репетицій О. Божедан виконував ще цю роль. У жодній рецензії, написаній після прем’єри, цієї ролі рецензенти вже не згадують. Можна припустити, що після перегляду 19 вересня німецька цензура “порадила” вилучити фінальну сцену з вистави. Подамо ще один доказ на підтвердження такої думки. У “Спогадах” В. Блавацький, називаючи прізвища виконавців ролей у виставі “Гамлет”, написав: “Марцел – О. Гасюк (згодом О. Божедан)” [1, с. 128]. Якщо Божедан “згодом” виконував у виставі роль Марцела, а також заголовну роль Гриця у виставі “Ой не ходи, Грицю...” та поштмайстера Шпекіна, у спектаклі “Ревізор” М. Гоголя – останній прем’єрі театру 3 березня 1944 р., то чому він не міг грати роль Фортінбраса? Проте усі 25 вистав “Гамлета” на сцені ЛОТу йшли без сцени з Фортінбрасом. Отож, не підлягає сумніву, що цей епізод вилучила цензура. В час наступу радянських військ переможні фанфари на сцені і слова Осріка:

“Це Фортінбрас – із Польщі переможець
Вітає по воєнному послів
Англійських” [20, с. 164],

а відтак прихід англійських послів і норвезького принца викликали б непотрібні асоціації в залі.

М. Рудницький на прихований підтекст свого питання, яке він поставив перед В. Блавацьким про фінал вистави, сам же й відповів у кінці листа: *“Вся вистава є водночас доказом, що Шекспіра можна в нас давати як живого драматурга* (підкреслення моє. – **Б. К.**), *тільки треба мати новий переклад, відповідних артистів і режисера”*. *“Живого драматурга”* – треба розуміти як співзвучного **сучасності** драматурга!

Коли грали виставу часова віддаль між епохою, коли було написано “Гамлета”, і 1943 р. зникала вмить. П’єса звучала актуально, бо на сцені діяла

Людина, яка протистояла злу, що вирувало навколо, виражала кожен свій крок, прикидалась божевільною, щоб вижити, відшукати істину і звершити помсту за вбивство батька, але у цій напруженій боротьбі через підступність гинула. Глядач, дивлячись виставу, ототожнював своє життя з життям героя. Перша дія трагедії тих, що сиділи в залі, почалася у вересні 1939 р., у 1941 р. відбувся її другий акт, а в 1943 р. йшов третій; попереду були ще четвертий – прихід радянських військ і п'ятий – репресії.

Через кілька днів після прем'єри “Гамлета” у Львові зчинилася паніка – радянські війська взяли Полтаву, Чернігів і підійшли до Києва. У місті розпочався терор, відбулися перші публічні страти. А в театрі в цей час на аншлагах йшов “Гамлет”. Що у ці тривожні дні глядач шукав у “Гамлеті”? Мистецтва? Чи у мистецтві відповіді на проблеми, які ставило життя? Театр, що у вирі війни спроможний зібрати повний зал глядачів і викликати в них таку живу хвилю співпереживань з героями, які діють на сцені, мав у собі велику життєдайну духовну наснагу, яка додавала людям сили вижити. Справедливо писав рецензент у “Львівських вістях”: “Думаємо про нові шляхи розвитку українського театру, а вулиця нагадує мені, що мріємо про великі мистецькі речі в часі коли вся Європа говорить щоразу голосніше свій монолог “бути чи не бути” [2]. У часописі “Наші дні” за жовтень 1943 р. поруч з блискучою професійною рецензією на виставу критика І. Німчука вміщено рисунки акторів у ролях з “Гамлета”. Вони обрамлюють текст рецензії з двох боків. Це портрети Віри Левицької – Гертруди, Володимира Блавацького – Гамлета, Євгенії Шашарівської – Офелії, Івана Лісенка – Гораціо, Богдана Паздрія – Клавдія, Петра Сороки – гробокопа, Сергія Дубровського – Лаерта. Посеред тексту – портрет Йосипа Гірняка – він при краватці, в окулярах, з люлькою у руці. І цілком несподівано, та на перший погляд незрозуміло чому, під текстом рецензії, що закінчується невеликим абзацом, вгорі надруковано, як її продовження, обрамлений з двох боків портретами акторів вірш Івана Багряного “Матері”. Під назвою в дужках читаємо: (З тюремного). Слово “Матері” в контексті ідеї вистави і рецензії читач мав зрозуміти, що йдеться про Україну, синам якої – **Гамлетам XX ст.** – треба дати відповідь на питання “Бути чи не бути” у прийдешньому, що насувалось з наближенням фронту. Подаємо останні рядки цього вірша:

[...]
От болять мозолі і рани –
Поростуть чебрецем в гаях...
Хай згоряє пелюстка остання...
Перед сонцем нового світання
Непотрібні ні “ох”, ні “ах”.

Одкричали над сонцем гави,
Облетіли листки золоті...

Просто вогонь
Мені ранок яскравий
Написав
На мечі і щиті.

Філософсько-медитаційний вірш І. Багряного, як і вистава “Гамлет”, викликали низку асоціацій і порівнянь, пов’язаних з подіями того часу.

Свого другого листа М. Рудницький закінчує питанням-пропозицією: “Цікаво, чи про виставу “Гамлет” заведуть у Клубі дискусію, вона була б не менш актуальна, ніж про Гоголя”. У Літературно-мистецькому Клубі майже півроку тривала дискусія про письменника М. Гоголя. Саме цю дискусію мав на увазі М. Рудницький. На жаль, вистава “Гамлет” не обговорювалась на засіданнях Літературно-мистецького Клубу.

У другій половині ХХ ст. почали виходити спогади учасників цієї легендарної вистави, а також театрознавчі розвідки про український театр під час Другої світової війни. Діяльність ЛОТу стає предметом наукових досліджень, дисертацій. Те саме можна сказати і про текст перекладу “Гамлета” Михайла Рудницького.

1. Блавацький В. Три роки Львівського оперного театру // *Ревуцький В.* В орбіті світового театру. – Київ – Харків – Нью-Йорк, 1995.

2. *бм.* Гамлет у режисерській майстерні. Розмова з режисером Йосипом Гірняком // *Львівські вісті.* – 1943. – 26-27 вересня.

3. *бм.* Два роки праці Львівського оперного театру // *Львівські вісті.* – 1943. – 20 липня.

4. *Гординський В.* Видатний акторський профіль В. Блавацького // *Свобода.* – 1943. – Ч. 6. – 12 січня.

5. *Любченко А.* Щоденник 2/ХІ-41-21/ІІ-45. – Львів – Нью-Йорк, 1999.

6. *Макарик І.* Нічийна земля: “Гамлет”. Львів, 1943 // *Записки НТШ. Праці Театрознавчої комісії.* Т. ССXLV. – Львів, 2003.

7. *Мелянський Б.* З таємних глибин акторської творчости. Розмова з дир. В. Блавацьким про його працю над ролею Гамлета // *Львівські вісті.* – Ч. 250. – 1943. – 31 жовтня / 1 листопада.

8. *Наші дні.* – Ч. 1. – 1941. – грудень.

9. *Німчук І.* Великий день українського театру у Львові // *Краківські вісті.* – Ч. 214. – 1943. – 26 вересня.

10. *Німчук І.* Вистава “Гамлет” у Львові // *Наші дні.* – 1943. – жовтень.

11. *Німчук І.* Півтора роки праці. З розмови з мистецьким керманічем Львівського Українського театру, директором В. Блавацьким // *Краківські вісті.* – Ч. 3. – 1943. – 5 січня.

12. Остап Тарнавський. Бібліографічний покажчик / Зібр. і упор.

М. Тарнавської. – Філядальфія, 1980. – 77 с.

13. *Тарнавський О.* Відоме і позавідоме. – К., 1999.

14. *Ревуцький В.* Віра Левицька. Життя і сцена. – Торонто-Нью-Йорк, 1998. – 267 с.

15. *Ревуцький В.* Нескорені Березильці. Йосип Гірняк і Олімпія Добровольська. – Нью-Йорк, 1985.

16. *Чолган І.* Лист на рецептній відривці // Наші дні. – Ч. 4. – 1943. – квітень.

17. *Чолган І.* Театр усмішки. Інтерв'ю з В. Блавацьким // Наші дні. – 1943. – січень.

18. *Шевельов Ю.* Я – Мене – Мені... (і довкруги). Спогади І в Україні. – Харків – Нью-Йорк, 2001.

19. *Hauswald G.* Ukrainisches Schauspiel. Shakespeares "Hamlet" in Lemberg // *Krakauer Zeitung.* – 1943. – 25 вересня.

20. *Шекспір В.* Гамлет. Переклад М. Рудницького. – 1956. (Архів кафедри театрознавства та акторської майстерності ЛНУ імені Івана Франка)

Богдан КОЗАК

ЗМІСТ

Анастасія Василик-Фурман.

Трагедія В. Шекспіра “Гамлет”

у перекладі Михайла Рудницького7

Вільям Шекспір.

Гамлет21

Богдан Козак. Палімпсест українського “Гамлета”:

переклад Михайла Рудницького і прапрем’єра

у Львові 1943 року170

2005 року пані Людмила Рудницька, яка довгі роки дбайливо зберігає особистий архів свого покійного чоловіка, відомого ученого, перекладача професора М. Рудницького, на наше питання, чи є в цьому архіві, зокрема, переклад “Гамлета”, дала ствердну відповідь. Якою ж була наша радість і здивування, коли ми побачили повний текст перекладу “Гамлета”, але в редакції, яку зробив М.Рудницький 1956 року. Порівнявши цей текст з перекладом 1943 року, ми помітили уточнення та зміну деяких слів і фраз, іноді вдале, а часом, на нашу думку, зайве. Кардинальних змін переклад, по суті, не зазнав. Тому ми пропонуємо читачеві варіант перекладу, 1943 року у новій літературній редакції, ввівши до тексту найбільш вдалі із тих мінімальних правок, які зробив автор перекладу в 1956 року долучивши до нього останню сцену першої дії та фінальну сцену.

Кафедра театрознавства та акторської майстерності факультету культури і мистецтв висловлює глибоку подяку за надану можливість опублікувати переклад “Гамлета” М. Рудницького пані Людмилі Рудницькій; директорові Українського музею в Нью-Йорку – пані Марії Шуст та хранителю архівів Музею пані Марії Певній. Рівно ж висловлюємо нашу вдячність доктору Юрію Левицькому (Філадельфія, США) за фінансову підтримку та за інформацію про місце зберігання переклад й надіслані архівні матеріали.

Окрему подяку висловлюємо банку “Львів”
та Голові Правління банку панові Миколі Вознюку
за фінансування видруку цієї книги.

БАНК ЛЬВІВ
банк нових можливостей

Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет культури і мистецтв
Кафедра театрознавства та акторської майстерності

Вільям Шекспір

ГАМЛЕТ

Преклад з англійської
Михайла Рудницького

Ідея видання, наукова редакція
Богдан Козак

Редактор
Ніна Бічуя

Дизайн та верстка
Інна Шкльода

Підписано до друку 24.07.08
Формат 60х90/16.
Друк офсетний, папір офсетний.
Фіз. друк. арк. 12. Умовн. друк. арк. 12